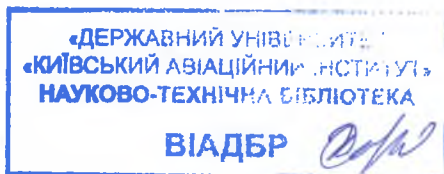

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНЕ НЕКОМЕРЦІЙНЕ ПІДПРИЄМСТВО
«ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЇВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

КАШИЦЬКИЙ АНДРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

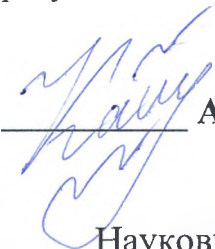
УДК 349.3:364.6-4 (043.5)

**ДИСЕРТАЦІЯ
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В
СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ НАСЕЛЕННЯ**

081 – «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

А.В. Кашицький

Науковий керівник – Вишневецька Світлана Василівна, доктор юридичних наук, професор

КИЇВ – 2026

АНОТАЦІЯ

Кашицький А.В. Правове регулювання волонтерської діяльності в системі соціальної підтримки населення. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Державне некомерційне підприємство «Державний університет «Київський авіаційний інститут», Київ, 2026.

Дисертаційну роботу присвячено дослідженню правового регулювання волонтерської діяльності з позицій права соціального забезпечення, з'ясуванню її місця в системі соціальної підтримки населення, розкриттю особливостей надання волонтерської допомоги вразливим групам населення та визначенню напрямів удосконалення національного правового регулювання волонтерської діяльності з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду.

Установлено, що з розвитком законодавства доповнювались напрями діяльності щодо надання волонтерської допомоги. Констатовано, що в Україні волонтерська діяльність є нормативно-врегульованою, а законодавство з питань волонтерства – динамічним. Сучасний етап розвитку правового регулювання волонтерської діяльності характеризується реформуванням системи соціальних послуг, а саме – посиленням договірних засад та збільшенням можливостей для розвитку недержавного сектору. На цьому етапі формується сучасна нормативно-правова база з усіх видів недержавного соціального забезпечення, в тому числі волонтерської діяльності.

Аргументовано, що для розкриття правової природи волонтерської діяльності, яка носить комплексний характер, її варто розглядати з позиції мультидисциплінарного підходу, за якого використовуються паралельно знання, понятійний апарат і методологія різних наукових дисциплін. Своєю чергою, дослідження волонтерської діяльності в системі соціальної

підтримки населення передбачає застосування проблемно-орієнтованого та ціннісно-орієнтованого підходів.

Доведено, що волонтерська діяльність відіграє важливу роль у системі соціальної підтримки населення як форми забезпечення соціального життя. Вона покликана доповнювати послуги, що надаються державою, для своєчасного і якісного забезпечення потреб осіб, які потребують соціальної підтримки. В умовах, коли традиційні види допомоги виявляються недостатніми, саме розвиток волонтерської діяльності може стати дієвим засобом забезпечення належної соціальної підтримки вразливих категорій населення. Зроблено висновок, що волонтерська діяльність в системі соціальної підтримки населення характеризується тим, що це добровільна, безоплатна, неприбуткова діяльність, цільовою спрямованістю якої є надання соціальних послуг вразливим групам населення з метою уникнення або подолання ними соціального ризику.

Відстоюється позиція, що оскільки волонтерська діяльність є формою благодійництва, праця волонтера має істотні відмінності від праці найманого працівника. Волонтерська діяльність несумісна з будь-якою формою відносин найму, адже в основі волонтерської діяльності лежить принцип добровільності, який полягає в тому, що волонтери добровільно та свідомо беруть на себе додаткові обов'язки, надаючи волонтерську допомогу тим, хто цього потребує. На відміну від найманого працівника робота волонтера є неоплачуваною, не обмеженою часом, не регулярною. Трудовий договір передбачає обов'язкову оплатність праці. Умова безоплатної праці виключає можливість врегулювати відносини як між волонтером і організацією чи установою, що залучає до своєї діяльності волонтерів, так і між волонтером і отримувачем соціальних послуг (волонтерської допомоги), трудовим законодавством. Водночас аргументовано, що для стимулювання розвитку волонтерської діяльності варто запровадити механізм її розгляду як особливої форми зайнятості.

Висловлена думка, що відносини волонтерства у системі соціальної підтримки населення мають змішану – соціально-забезпечувальну та цивільно-правову (договірну) – природу. Соціально-забезпечувальна природа цих відносин зумовлена тим, що вони виникають у межах соціального ризику і спрямовані на його подолання. Водночас ці відносини мають складну договірну природу: з одного боку, укладається договір про провадження волонтерської діяльності між волонтером та організацією чи установою, що залучає до своєї діяльності волонтерів, а з іншого – договір про надання волонтерської допомоги, що укладається між волонтером та отримувачем волонтерської допомоги. Оскільки такі послуги спрямовані на подолання соціального ризику, це свідчить про належність їх до сфери соціально-забезпечувальних відносин. Також про соціально забезпечувальну природу свідчить те, що продуктом волонтерської праці є необхідне для задоволення соціальної потреби особи благо. Оскільки волонтери можуть бути надавачами соціальних послуг, їх можна розглядати як суб'єктів права соціального забезпечення.

Удосконалено науковий підхід до волонтерської діяльності як окремого виду недержавного соціального забезпечення, в рамках якого особа, яка зазнала того чи іншого соціального ризику та потребує підтримки, забезпечується відповідними соціальними послугами, що надаються волонтерами.

Аргументовано, що вся волонтерська діяльність є соціально спрямованою, водночас варто виділити особливості волонтерської діяльності саме в системі соціальної підтримки населення (з позицій права соціального забезпечення).

Запропоновано розмежовувати напрями і види волонтерської діяльності шляхом внесення змін до частини 3 статті 1 Закону України «Про волонтерську діяльність». Установлено, що в частині третій статті 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» некоректно виділені напрями волонтерської діяльності, в основу яких покладені різні критерії: і мета

надання волонтерської допомоги (підтримка, здійснення догляду, збереження культурної спадщини; ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру; забезпечення оборони України, захисту безпеки населення; подолання наслідків бойових дій, терористичного акту, збройного конфлікту, тимчасової окупації тощо), і категорія отримувачів волонтерської допомоги (малозабезпечені, безробітні, багатодітні, бездомні, безпритульні, особи, які потребують соціальної реабілітації, особи, які перебувають у складних життєвих обставинах; особи з інвалідністю, самотні, люди похилого віку; особи, які постраждали внаслідок інфекційних хвороб та епідемій тощо). Запропоновано виділити такі основні напрями надання волонтерської допомоги: соціально-забезпечувальний; культурно-просвітницький; організаційний, екологічний, гуманітарний, військовий, а також закріпити соціальні ризики як підстави для отримання волонтерської допомоги та конкретизувати види волонтерської допомоги та форми її надання.

Установлено, що основне завдання волонтерської діяльності зводиться до того, щоб надавати матеріальну допомогу й соціальну підтримку найбільш вразливим групам населення, тобто особам/сім'ям, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників.

Доведено, що особливістю надання волонтерської допомоги особам/сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах через шкоду, завдану бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією, є те, що значна частина волонтерської діяльності здійснюється у зонах підвищеної небезпеки. Волонтери беруть участь у транспортуванні гуманітарної допомоги, евакуації населення, підтримці військових підрозділів, що пов'язано з високими ризиками для життя і здоров'я.

Висловлена думка, що перспективними напрямками можна вважати здійснення волонтерської діяльності самими внутрішньо переміщеними

особами, розвиток інклюзивного волонтерства, що також потребує належного правового регулювання. На підставі вивчення зарубіжного досвіду інклюзивного волонтерства констатовано, що за кордоном – це повноцінна діяльність, яка високо цінується державою і поширена серед осіб з обмеженими можливостями здоров'я.

Доведено необхідність розробки державних стандартів підготовки волонтерів для роботи з особами з інвалідністю та загалом чітких механізмів взаємодії волонтерських організацій із системою соціального забезпечення.

На підставі порівняльного аналізу національного та зарубіжного законодавства аргументовано, що в європейських державах волонтерська діяльність у сфері роботи з людьми з інвалідністю характеризується наявністю чітких стандартів підготовки, механізмів державного контролю або контрактної відповідальності та інтеграцією в систему соціального захисту, що контрастує з більш фрагментарною моделлю регулювання в Україні.

Відстоюється позиція, що волонтерська діяльність як елемент системи соціального забезпечення є важливим інструментом реалізації принципу субсидіарності та партнерства між державою, громадянським суспільством і недержавними організаціями.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані:

- у науково-дослідній діяльності – для розвитку нових наукових концепцій правового регулювання волонтерської діяльності;

- у навчальному процесі – для викладання навчальної дисципліни «Трудове право та право соціального захисту України», під час підготовки підручників, навчальних посібників;

- у правотворчості – для оновлення соціально-забезпечувального законодавства в контексті наближення до європейських стандартів;

- у правозастосуванні – для правничої практики та діяльності державних інституцій.

Ключові слова: благодійна діяльність, благодійні організації, волонтерська діяльність, соціальна підтримка, соціальні послуги, волонтерська праця, надавач, отримувач соціальних послуг, вразливі групи населення, складні життєві обставини, соціальні ризики, соціальна робота, соціальна політика, соціальний захист, соціальна допомога.

SUMMARY

Kashytskyi A. V. Legal Regulation of Volunteer Activity within the System of Social Support for the Population. – Qualification scientific work in manuscript form.

Thesis for obtaining the degree of Doctor of Philosophy in Law, specialty 081 “Law”. – State University “Kyiv Aviation Institute”, Kyiv, 2026.

The thesis is devoted to the study of the legal regulation of volunteer activity from the standpoint of social security law, clarification of its place in the system of social support of the population, disclosure of the peculiarities of providing volunteer assistance to vulnerable groups of the population, and determination of directions for improving the national legal regulation of volunteer activity taking into account positive foreign experience.

It has been established that with the development of legislation, the areas of activity related to the provision of volunteer assistance have expanded. It has been stated that in Ukraine volunteer activity is normatively regulated, and the legislation on volunteering is dynamic. The current stage of development of legal regulation of volunteer activity is characterized by the reform of the system of social services, namely – strengthening of contractual principles and expansion of opportunities for the development of the non-governmental sector. At this stage, a modern regulatory framework for all types of non-state social security, including volunteer activity, is being formed.

It is argued that in order to reveal the legal nature of volunteer activity, which is complex in nature, it should be considered from the standpoint of a

multidisciplinary approach, under which the knowledge, conceptual apparatus, and methodology of various scientific disciplines are used simultaneously. In turn, the study of volunteer activity in the system of social support of the population involves the application of problem-oriented and value-oriented approaches.

It has been proven that volunteer activity plays an important role in the system of social support of the population as a form of ensuring social life. It is intended to complement the services provided by the state in order to ensure timely and high-quality satisfaction of the needs of persons requiring social support. In conditions where traditional types of assistance prove insufficient, the development of volunteer activity can become an effective means of ensuring proper social support for vulnerable categories of the population. It has been concluded that voluntary activity within the social support system is characterized by the fact that it is voluntary, unpaid and non-profit in nature, and is specifically aimed at providing social services to vulnerable groups in order to help them avoid or overcome social risks.

The position is defended that since volunteer activity is a form of charity, the work of a volunteer has significant differences from the work of an employee. Volunteer activity is incompatible with any form the employment relations. Thus, the basis of volunteer activity is the principle of voluntariness, which consists in the fact that volunteers voluntarily and consciously assume additional obligations, providing volunteer assistance to those in need. Unlike an employee, the work of a volunteer is unpaid, not limited in time, and not regular. An employment agreement determines obligatory remuneration for work. The condition of unpaid work excludes the possibility of regulating relations both between a volunteer and an organization or institution that involves volunteers in its activities, and between a volunteer and a recipient of social services (volunteer assistance), by labour legislation. At the same time, it has been argued that, in order to encourage the development of voluntary activity, a mechanism should be introduced to treat it as a specific form of employment.

It is expressed the opinion that volunteer relations in the system of social support of the population have a mixed nature – social security and civil law (contractual). The social security nature of these relations is due to the fact that they arise within the framework of social risk and are aimed at overcoming it. At the same time, these relations have a complex contractual nature: on the one hand, an agreement on the implementation of volunteer activity is concluded between a volunteer and an organization or institution that involves volunteers in its activities, and on the other hand – an agreement on provision of volunteer assistance is concluded between a volunteer and a recipient of volunteer assistance. Since such services are aimed at overcoming social risk, this indicates their belonging to the sphere of social security relations. The social security nature is also evidenced by the fact that the product of volunteer activity is a benefit necessary to satisfy the social need of a person. Since volunteers can be providers of social services, they can be considered as subjects of social security law.

The scientific approach to volunteer activity as a separate type of non-state social security has been improved, within the framework of which a person who has experienced a particular social risk and needs support is provided with appropriate social services delivered by volunteers.

It is argued that all volunteer activity is socially oriented; however, it is necessary to distinguish the peculiarities of volunteer activity specifically within the system of social support of the population (from the standpoint of social security law).

It is proposed to differentiate the directions and types of volunteer activity by amending Part 3 of Article 1 of the Law of Ukraine “On Volunteer Activity”. It has been established that in Part 3 of Article 1 of the Law of Ukraine “On Volunteer Activity” the directions of volunteer activity are incorrectly distinguished, as they are based on different criteria: both the purpose of providing volunteer assistance (...) and the category of recipients (...). It is proposed to distinguish the following main directions of providing volunteer assistance: social security; cultural and educational; organizational, environmental, humanitarian,

military, as well as to enshrine social risks as grounds for receiving volunteer assistance and to specify the types of volunteer assistance and the forms of its provision.

It has been established that the main task of volunteer activity is to provide material assistance and social support to the most vulnerable groups of the population.

It has been proven that a specific feature of providing volunteer assistance to persons/families affected by hostilities, terrorist acts, armed conflict, or temporary occupation is that a significant part of such activity is carried out in high-risk areas.

It is expressed the opinion that promising directions include volunteering by internally displaced persons and the development of inclusive volunteering.

It has been proven that there is a need to develop national standards for training volunteers to work with people with disabilities, as well as clear mechanisms for cooperation between voluntary organisations and the social welfare system.

Based on a comparative analysis, it is argued that in European countries volunteer activity is characterized by clear standards, control mechanisms, and integration into social protection systems.

It is defended that volunteer activity is an important tool for implementing subsidiarity and partnership between the state and civil society.

The practical significance of the results obtained lies in the fact that they can be used:

- in research activity – to develop new academic concepts for the legal regulation of voluntary activity;
- in educational process – for teaching the course “Labour Law and Social Protection Law of Ukraine”, when preparing textbooks and study manuals;
- in law-making – for the modernization of social security legislation in the context of approximation to European standards;
- in law enforcement practice – for legal practice and the activities of public institutions.

Keywords: charity, charitable organizations, volunteer activity, social support, social services, volunteer labour, provider, recipient, vulnerable groups, difficult life circumstances, social risks, social work, social policy, social protection, social assistance.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кашицький А. В. Порівняльно-правовий аналіз системи волонтерської діяльності на прикладі законодавства України та Італії. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць*. 2023. Випуск 97. С. 98–103. <https://doi.org/10.32782/apdp.v97.2023.13>

2. Кашицький А. В. Правова природа волонтерської діяльності як форми благодійництва в системі соціальної підтримки населення. *Наукові праці Київського авіаційного інституту. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Київ: НАУ, 2024. № 1 (70). С. 127–132. <https://doi.org/10.18372/2307-9061.70.18494>

3. Кашицький А. В. До питання про надання волонтерської допомоги вразливим групам населення в системі соціальної підтримки. *Наукові праці Київського авіаційного інституту. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Київ: НАУ, 2024. № 3 (72). С. 146–151. <https://doi.org/10.18372/2307-9061.72.19074>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Кашицький А. В. Правове регулювання волонтерської діяльності в системі соціальної підтримки населення як виклик сучасності. *Правові виклики сучасності: законодавче реагування на геополітичні й історичні проблеми*: матеріали III Міжн. наук.-практ. онлайн конф. (6 грудня 2022 р., м. Чернівці). Чернівці, 2022. С. 254–256.

2. Кашицький А. В. Особливості правового регулювання волонтерської діяльності: український контекст. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан,*

проблеми, тенденції розвитку: матеріали XXVIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Лімасол, 07 січня 2023 р.). ГО «ВАДНД», 2023. С. 101–105.

3. Кашицький А. В. Правові засади використання волонтерства як універсального соціального інструменту в освітній діяльності. *Зимові наукові читання – 2023*: CXVIII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція (м. Кропивницький, 6 лютого 2023 р.). Кропивницький, 2023. С. 113–116.

4. Кашицький А. В. Волонтерство у соціальній сфері: аналіз вітчизняного законодавства. *Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір*: матеріали XIII міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 лютого 2023 р.). Київ, 2023. С. 459–461.

5. Кашицький А. В. Окремі питання правового регулювання волонтерської діяльності. *Правове забезпечення соціальної сфери*: матеріали XIII міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 28 квітня 2023 р.). Одеса, 2023. С. 272–275.

6. Кашицький А. В. Волонтерська діяльність молоді в контексті удосконалення законодавства України. *Актуальні питання удосконалення законодавства про працю та соціальний захист*: тези доп. та наук. повідомл. учасників XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 6 жовт. 2023 р.) / уклад. О. Г. Середа. Харків, 2023. С. 350–354.

7. Кашицький А. В. Розвиток волонтерської діяльності як важливий напрям соціально-правової політики України в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови. *Соціальна правова політика України в умовах воєнного часу та повоєнної відбудови*: всеукр. міждис.наук.-практ. конф. (м. Київ, 10 листопада 2023 р.). Київ, 2023. С. 151–153.

8. Кашицький А. В. Вплив інформаційних технологій на розвиток волонтерської діяльності. *Правові виклики сучасності: вплив інформаційних технологій на приватноправові і публічно-правові відносини*: матеріали IV

Міжн. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 24 листопада 2023 р.). Чернівці, 2023. С. 268–269.

9. Кашицький А. В. До питання про форми благодійництва. *Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи*: матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23 лютого 2024 р.). Тернопіль, 2024. С. 467–469.

10. Кашицький А. В. Соціальний ризик як підстава для надання волонтерської допомоги вразливим групам населення. *VII Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум*: матеріали форуму (м. Київ, 16-17 травня 2024 р.). Київ, 2024. С. 317–319.

11. Кашицький А. В. До питання про волонтерську допомогу внутрішньо переміщеним особам. *Актуальні проблеми трудового права та права соціального забезпечення*: тези доп. та наук. повідомл. учасників XIV Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 220-річчю Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого (м. Харків, 11 жовт. 2024 р.) / уклад. О. Г. Середа, О. М. Ярошенко, О. В. Соловйов; за ред. О. Г. Середи. Харків, 2024. С. 499–503.

12. Кашицький А. В. Правове регулювання волонтерської діяльності як напрям реформування соціального законодавства. *Проблеми реформування соціального законодавства в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови*: матеріали Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Київ, 8 листопада 2024 р.) / за ред. Д. І. Сірохи, С. М. Черноус, І. С. Сахарук; уклад. М. О. Денисюк. С. 158–160.

13. Кашицький А. В. Окремі європейські моделі правового регулювання волонтерської діяльності. *Правова система України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану*: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 21 лютого 2025 р.). Тернопіль: Вектор, 2025. С. 459–461.

14. Кашицький А. В. До питання про місце волонтерської діяльності в системі соціальної підтримки населення. *VIII Міжнародний молодіжний*

науковий юридичний форум: матеріали форуму (м. Київ, 15-16 травня 2025 р.). С. 266–268.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ФОРМА БЛАГОДІЙНИЦТВА.....	26
1.1 Становлення і розвиток волонтерської діяльності в Україні та її правового регулювання.....	26
1.2 Поняття та правова природа волонтерської діяльності.....	45
1.3 Міжнародно-правове регулювання волонтерської діяльності.....	62
Висновки до Розділу 1.....	73
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДОПОМОГИ ВРАЗЛИВИМ ГРУПАМ НАСЕЛЕННЯ.....	75
2.1 Волонтерська допомога особам/сім'ям, які опинилися в складних життєвих обставинах через шкоду, завдану бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією.....	75
2.2 Волонтерська допомога внутрішньо переміщеним особам.....	93
2.3 Волонтерська допомога особам з інвалідністю.....	109
Висновки до Розділу 2.....	117
РОЗДІЛ 3. ПРОГАЛИНИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	120
3.1 Прогалини правового регулювання волонтерської діяльності як соціальної підтримки населення в законодавстві України.....	120
3.2 Напрями запозичення в національне законодавство позитивного зарубіжного досвіду правового регулювання волонтерської діяльності.....	138
Висновки до Розділу 3.....	165

ВИСНОВКИ.....	167
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	174
ДОДАТКИ.....	204

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. На будь-якому етапі розвитку людської цивілізації існували різного роду волонтерські ініціативи, з допомогою яких безоплатно вирішувались нагальні проблеми соціуму. Соціальні катаклізми, стихійні лиха, гуманітарні проблеми, цілий ряд факторів, пов'язаних із розвитком макроекономіки, з викликами геополітики – все це робить волонтерську діяльність досить затребуваною.

В сучасних умовах інститут волонтерської діяльності набуває особливої актуальності в глобальних і регіональних нормативних системах. Сьогодні волонтери більш ніж із 100 країн світу об'єднані в глобальний світовий рух, який стає все більш впливовим у світі. Волонтерство втілює в життя фундаментальні цінності справедливості, солідарності, інклюзивності та громадянської свідомості, на яких базується Європа.

Кризові ситуації, зокрема воєнний стан, збройна агресія, внутрішнє переміщення, природні чи техногенні катастрофи, різко посилюють соціальну вразливість населення та створюють додаткові перешкоди для реалізації права людини на соціальний захист.

В умовах воєнного стану розвиток волонтерської діяльності набуває особливої актуальності. Це зумовлено наявністю таких соціальних проблем як зростання дитячого сирітства, збільшення частки осіб похилого віку, осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб. Розвиток та підтримка волонтерського руху у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є одним із основних напрямів державної політики. Напружена соціально-економічна ситуація, погіршення якості життя населення, виникнення нових груп ризику – все це зумовлює необхідність розширення соціальної підтримки населення, в тому числі за рахунок посилення волонтерської діяльності, одним із основних завдань якої є забезпечення надання соціальних послуг, гарантованих державою.

Волонтерська діяльність, суспільна значимість якої особливо яскраво проявляється тоді, коли державні інституції демонструють недостатню ефективність і неспроможні оперативно та повною мірою задовольнити нагальні потреби населення, має стати важливим напрямом реформування соціально-забезпечувального законодавства.

Правове регулювання волонтерської діяльності в системі соціальної підтримки населення потребує вдосконалення, а тому потрібен професійний, фаховий та зважений пошук шляхів вирішення цих питань та вироблення найкращих пропозицій для удосконалення законодавчої регламентації надання волонтерської допомоги соціально незахищеним верствам населення. Саме це й слугувало поштовхом до обрання цієї теми дослідження.

Теоретичні обґрунтування соціального ризику як правової підстави соціального забезпечення громадян неодноразово аналізували вчені – представники галузевої науки в Україні, а саме: Н.Б. Болотіна, Т.З. Гарасимів, А.О. Панченко, П.Д. Пилипенко, С.М. Прилипко, С.М. Синчук, С.О. Сільченко, В.Л. Стрепко, Б.І. Сташків, О.В. Тищенко, О.М. Ярошенко та інші.

Окремі питання соціального забезпечення вразливих груп населення в своїх працях піднімали вчені В.М. Андріїв, Н.Б. Болотіна, К.В. Бориченко, Н.П. Коробенко, В.Л. Костюк, Л.Ю. Малюга, А.О. Панченко, П.Д. Пилипенко, С.М. Прилипко, В.Ф. Пузирний, С.М. Синчук, Б.І. Сташків, Н.М. Стаховська, О.В. Тищенко, С.М. Черноус, Л.П. Шумна та інші.

Особливості волонтерства у сфері соціальної роботи в Україні під час пандемії досліджувала Л.М. Сіньова.

Але волонтерська діяльність саме в контексті соціальної підтримки населення є малодослідженою, в науці права соціального забезпечення є недостатньо опрацьованою: окремі проблеми висвітлені фрагментарно; немає єдності серед науковців щодо юридичної природи цього явища тощо. На рівні комплексних досліджень бракує наукових праць, які розкривали б

юридичну та соціальну природу волонтерської діяльності в системі соціальної підтримки населення. Тому на часі дослідити особливості волонтерської діяльності з точки зору права соціального забезпечення, з'ясувати проблеми її правового забезпечення та запропонувати шляхи їх вирішення.

Зв'язок теми дослідження з науковими програмами, планами та напрямками. Виконана дисертаційна робота інтегрується в систему державних науково-організаційних пріоритетів. Зокрема, вона спрямована на впровадження положень Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, виконання завдань Концепції Державної цільової соціальної програми з розвитку волонтерської діяльності на період до 2030 року, Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року, Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року, Стратегії формування системи повернення з військової служби до цивільного життя на період до 2033 року, Стратегії вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки, Національної молодіжної стратегії до 2030 року.

Дисертаційна робота є складовою частиною досліджень, що проводяться в КАІ і спрямовані на підвищення якості соціальної сфери, зокрема кафедральної науково-дослідної роботи «Інститут прийомного виховання у сімейному праві України» (державний реєстраційний номер 0119U03123).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційної роботи полягає у розробленні та науковому обґрунтуванні теоретичних і практичних засад правового регулювання волонтерської діяльності в Україні на підставі аналізу міжнародного та зарубіжного досвіду, правозастосовної практики, а також наукових доробків вітчизняних і зарубіжних дослідників; у визначенні особливостей правового забезпечення волонтерської діяльності в системі

соціальної підтримки населення та розробленні пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання цієї сфери.

Для досягнення цієї мети в дисертаційній роботі визначені такі завдання:

– показати становлення і розвиток волонтерської діяльності в Україні та її правового регулювання;

– визначити правову природу волонтерської діяльності та з'ясувати її місце в системі соціальної підтримки населення;

– охарактеризувати міжнародно-правове регулювання волонтерської діяльності;

– розкрити особливості надання волонтерської допомоги особам/сім'ям, які опинилися в складних життєвих обставинах через шкоду, завдану бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією;

– охарактеризувати волонтерську допомогу внутрішньо переміщеним особам;

– охарактеризувати волонтерську допомогу особам з інвалідністю;

– визначити прогалини правового регулювання волонтерської діяльності як соціальної підтримки населення в законодавстві України;

– запропонувати напрями удосконалення національного правового регулювання волонтерської діяльності з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду.

Об'єктом дослідження є правовідносини щодо надання волонтерської допомоги особам, які зазнали впливу соціальних ризиків.

Предметом дослідження є правове регулювання волонтерської діяльності в системі соціальної підтримки населення.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційної роботи складає система загальних і спеціальних методів наукового пізнання, вибір яких зумовлений особливостями об'єкта, предмета, мети і завдань дослідження. Методологічною основою дисертації став діалектичний метод

пізнання правових явищ, який дозволив дослідити волонтерство як багатогранне явище, розглядаючи його розвиток у взаємозв'язку з волонтерською діяльністю, благодійною діяльністю тощо (підрозділ 1.1).

Серед загальнонаукових методів дослідження правового регулювання волонтерської діяльності можна виділити: історичний метод, лінгвістичний метод, формально-логічний, логіко-семантичний, метод аналізу та синтезу, методи індукції та дедукції, метод прогнозування і моделювання, системно-функціональний метод тощо.

Історичний метод застосовувався для з'ясування зародження волонтерства та правового регулювання волонтерської діяльності (підрозділ 1.1).

Лінгвістичний метод застосовувався для опрацювання понятійного апарату, наукового дослідження від походження терміну, зокрема «волонтерство», до його трансформації у «волонтерську діяльність» у процесі розвитку правотворчості. Цей метод доповнювався формально-логічним методом для виявлення суперечностей між поняттями, зокрема «волонтерська діяльність», «благодійна діяльність», «трудова діяльність». Також лінгвістичний метод доповнювався логіко-семантичним методом для поглиблення понятійного апарату, наприклад, у визначенні місця волонтерської діяльності в системі соціальної підтримки, соціального захисту, соціальної роботи, соціальних послуг (підрозділ 1.2).

Метод аналізу слугував всебічному осмисленню законодавчого підґрунтя міжнародного, зарубіжного та вітчизняного досвіду волонтерської діяльності (підрозділи 1.1, 1.3, 3.1, 3.2). Для порівняльного аналізу правового регулювання волонтерської діяльності в національному і зарубіжному законодавстві використовувався і порівняльно-правовий метод (підрозділ 3.2).

Метод синтезу задіяно під час формулювання висновків та пропозицій у результаті дослідження.

Метод індукції застосовувався для узагальнення національного та міжнародного досвіду волонтерської діяльності (підрозділи 1.1, 1.3, 3.1). Метод дедукції використовувався, щоб установити причинно-наслідкові зв'язки між настанням соціального ризику для певної вразливої групи населення та наданням волонтерської допомоги (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3), а також між позитивним зарубіжним досвідом правового регулювання волонтерської діяльності та напрямками його запозичення в національне соціально-забезпечувальне законодавство (підрозділ 3.2). Для визначення напрямів запозичення позитивного зарубіжного досвіду правового регулювання волонтерської діяльності застосовувався і метод прогнозування (підрозділ 3.2). Метод моделювання дозволив визначити напрями удосконалення правового регулювання цієї сфери відносин (підрозділ 3.2).

Значну роль зіграли спеціально-юридичні методи. Зокрема, автором активно застосовувався формально-юридичний метод, який дозволив проаналізувати і здійснити тлумачення норм чинного законодавства (підрозділи 1.2, 3.1).

Системно-функціональний метод застосовувався при визначенні місця волонтерської діяльності в системі соціальної підтримки населення (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 2.3).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є однією з перших спроб дослідження в науці права соціального забезпечення волонтерської діяльності, в якому сформовано авторське бачення волонтерської діяльності в системі соціальної підтримки населення. Новизна рукопису, який подано на захист, знаходить відображення в нижченаведених науково-теоретичних положеннях, висновках і пропозиціях.

Уперше:

– висловлено пропозицію щодо розмежування напрямів і видів волонтерської діяльності шляхом внесення змін до частини 3 статті 1 Закону України «Про волонтерську діяльність»;

– встановлено, що дослідження волонтерської діяльності в системі соціальної підтримки населення передбачає застосування проблемно-орієнтованого та ціннісно-орієнтованого підходів, що повинні бути покладені й в основу удосконалення правового регулювання цієї сфери відносин. Проблемно-орієнтований підхід дозволить уникнути декларативності регулювання, оскільки спрямований на розв’язання конкретних проблем. А ціннісно-орієнтований підхід дозволить поставити в центрі правового регулювання волонтерської діяльності людину (не тільки як суб’єкта отримання волонтерської допомоги, а й як суб’єкта її надання), її потреби та цінності;

– аргументовано, що на державному рівні необхідно запровадити механізм підготовки волонтерів до роботи з вразливими категоріями населення, зокрема, розробити державні стандарти підготовки волонтерів для роботи з особами з інвалідністю та загалом чіткі механізми взаємодії волонтерських організацій із системою соціального забезпечення;

– запропоновано запровадити в межах надання волонтерської допомоги неформальне навчання цифрових навичок для вразливих груп населення, які потребують соціальної підтримки, задля досягнення нового рівня комфорту з онлайн-послугами;

– доведено, що волонтерська діяльність є вагомим ресурсом розвитку соціальної роботи, що забезпечує розширення спектру соціальних послуг та підвищення їх доступності для вразливих категорій населення.

Удосконалено:

– науковий підхід до волонтерської діяльності як окремого виду недержавного соціального забезпечення, в рамках якого особа, яка зазнала того чи іншого соціального ризику та потребує підтримки, забезпечується відповідними соціальними послугами, що надаються волонтерами;

– обґрунтування позиції щодо розмежування волонтерської праці як виду благодійності з роботою на підставі трудового договору (найманою працею);

– обґрунтування позиції щодо соціально-забезпечувальної природи відносин з надання волонтерської допомоги.

Набули подальшого розвитку:

– наукова позиція, що відносини з надання волонтерської допомоги виникають у межах соціального ризику, а підставою виникнення зобов'язань із підтримки є добровільно взяте на себе соціальне зобов'язання;

– науковий погляд щодо системи соціальних ризиків, які є правовими підставами надання соціальних послуг, та щодо доповнення Закону України «Про волонтерську діяльність» нормами, які б закріплювали соціальні ризики як підстави для отримання волонтерської допомоги;

– наукова думка щодо запровадження в Україні європейських підходів до підтримки та мотивації волонтерів.

Практичне значення отриманих результатів. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані:

– у науково-дослідній діяльності – для розвитку нових наукових концепцій правового регулювання волонтерської діяльності (довідка про впровадження № 260486/8/8-3-25 від 10.12.2025);

– у навчальному процесі – для викладання навчальної дисципліни «Трудове право та право соціального захисту України», під час підготовки підручників, навчальних посібників (акт про впровадження від 31.03.2026);

– у правотворчості – для оновлення соціально-забезпечувального законодавства в контексті наближення до європейських стандартів (довідка про впровадження № 25398/7/7.1-25 від 27.11.2025);

– у правозастосуванні – для правничої практики та діяльності державних інституцій (довідка про впровадження № 25398/7/7.1-25 від 27.11.2025).

Апробація матеріалів дисертації. Основні теоретичні положення, висновки й пропозиції автора доповідались на науково-практичних конференціях, зокрема: «Правові виклики сучасності: законодавче реагування на геополітичні й історичні проблеми» (м. Чернівці, 6 грудня

2022 р.); «Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку» (м. Лімасол, 07 січня 2023 р.); «Зимові наукові читання – 2023» (м. Кропивницький, 6 лютого 2023 р.); «Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір» (м. Київ, 24 лютого 2023 р.); «Правове забезпечення соціальної сфери» (м. Одеса, 28 квітня 2023 р.); «Актуальні питання удосконалення законодавства про працю та соціальний захист» (м. Харків, 6 жовтня 2023 р.); «Соціальна правова політика України в умовах воєнного часу та повоєнної відбудови» (м. Київ, 10 листопада 2023 р.); «Правові виклики сучасності: вплив інформаційних технологій на приватноправові і публічно правові відносини» (м. Чернівці, 24 листопада 2023 р.); «Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи» (м. Київ, 23 лютого 2024 р.); VII Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум (м. Київ, 16-17 травня 2024 р.); «Актуальні проблеми трудового права та права соціального забезпечення» (м. Харків, 11 жовтня 2024 р.); «Проблеми реформування соціального законодавства в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови» (м. Київ, 8 листопада 2024 р.); «Правова система України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану» (м. Київ, 21 лютого 2025 р.); VIII Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум (м. Київ, 15-16 травня 2025 р.).

Публікації. Ключові теоретичні і практичні положення дисертаційної роботи знайшли відображення в 3-х наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, і в тезах 14-ти доповідей на наукових конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, 3-х розділів, які містять 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 213 сторінок, з яких 160 сторінок основного тексту. Список використаних джерел містить 238 найменувань і займає 30 сторінок. Додатки викладено на 10 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ФОРМА БЛАГОДІЙНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1 Становлення і розвиток волонтерської діяльності в Україні та її правового регулювання

Вивчення феномена волонтерства, який набуває в останні роки все більшого звучання як у світовому, так і в українському соціальному просторі, необхідно почати з ретроспективного огляду цього соціального явища, виявлення форм його прояву в історичній ретроспективі. Аналіз еволюції добровільних практик соціально значимої практики дозволить отримати цілісне уявлення про волонтерство, усвідомити процес його інституалізації, виявити соціальну специфіку суспільного феномену. Крім того, необхідно ретельно вивчити історичний досвід добровільних практик та управління добровільними ресурсами в Україні та світі, щоб обрати найбільш ефективні для сучасності принципи, форми організації безоплатної діяльності, які будуть найбільш затребувані та будуть відповідати нашій історичній традиції.

Традиції благодійництва та філантропії були притаманні українській культурі впродовж багатьох століть. С.В. Пасічніченко стверджує: «Виникнення благодійної діяльності на географічній території сучасної України сягає давнини. Приватна доброчинність слугувала першим проявом масового та систематичного соціального захисту нужденних: дітей, жінок, літніх осіб, поранених воїнів та інших. Така підтримка здійснювалась задовго до зародження державності, окремі її вираження мали місце ще за первісної дородової общини, де починала приділятися перша особлива увага дітям та вагітним жінкам» [1, с. 91].

О. Штрайхер зазначає: «Відлік історії формування досвіду волонтерської діяльності в Україні прийнято починати з часу заснування

перших організацій, що опікувалися малозабезпеченими верствами населення, надавали допомогу лікарням тощо. Також були поширеними практики освітньої діяльності (навчання грамоти), особливо на західноукраїнських землях. Однак, з приходом радянської влади практики волонтерства в Україні практично припинилися до 80-их років минулого століття» [2, с. 146].

Вважається, що на українських землях перші прояви волонтерського руху з'являються у ХІХ столітті, коли починають діяти різноманітні організації благодійного спрямування. Вони опікувалися лікарнями для малозабезпечених, притулками та безкоштовними їдальнями. Активну діяльність розгорнули й осередки Червоного Хреста, особливо під час російсько-турецької війни (1877-1878), російсько-японської війни (1904-1905) та Першої світової війни. Окрім того, волонтери займалися просвітницькою діяльністю, створювали осередки тверезості та доглядали за притулками для безхатченків. У радянський період цей рух фактично занепав.

Разом з тим, найдавніші згадки про допомогу нужденним можна знайти ще в договорах київських князів Олега (911) та Ігоря (945) з греками. У цих угодах, зокрема, визначалися умови поводження з полоненими: сторони зобов'язувалися викуповувати їх одна в одній та повертати на батьківщину.

Традиція безоплатної допомоги в Київській державі отримала розвиток після прийняття у 996 році «Статуту про десятини, суди та людей церковних», запровадженого князем Володимиром Святославовичем. Цей документ зобов'язував духовенство займатися громадською опікою. Завдяки введенню податку-десятини частина доходів спрямувалася на утримання монастирів і церков, при яких діяли притулки для нужденних, а також знаходили прихисток хворі, сироти та люди з інвалідністю. Опіку над ними здійснювали ченці та священники. Перші подібні заклади виникають у ІХ-Х століттях при монастирях, зокрема Печерському в Києві, а також у Чернігівському, Лебединському та інших храмах [3, с. 12].

Деякі науковці, які займаються актуальними питаннями волонтерства, зауважуючи особливість волонтерського руху в радянський період, пояснюють її специфікою суспільного ладу, коли вже радянська людина обов'язково повинна була мати якість «суспільне навантаження». Види волонтерських робіт залежали від віку. Дітей-волонтерів називали тимурівцями (на ім'я головного героя повісті «Тимур та його команда»). Вони повинні були опікуватися ветеранами війни, молодшими дітьми, брати участь у прибиранні та озелененні територій. Молодь опікувалась дітьми, допомагали міліції стежити за громадським порядком [4, с. 277].

Вважається, що в незалежній Україні волонтерських рух зароджується заново на початку 90-х років. У 1992 році було створено службу «Телефон довіри», в якій працювали тільки волонтери. Згодом виникають організації, які створюють соціальні проекти щодо допомоги багатодітним сім'ям, людям літнього віку, інвалідам, людям хворим на СНІД та інші важкі хвороби.

Також існує думка, що зародження волонтерства у 1992 році відбулося все ж з представництвом корпусу миру США, коли працювали дві програми: економічного розвитку та впровадження і навчання англійської мови. Та сьогодні про волонтерський рух в Україні із захопленням говорять у багатьох країнах світу.

Т.С. Яцюк зазначає, що волонтерська діяльність в Україні як суспільний феномен сформувалась як невід'ємна складова сучасного життя. Події останнього десятиліття дають підстави стверджувати, що саме в цей період вона набула особливої актуальності та значення. Водночас проблема полягає в тому, що поняття «волонтерство» та «волонтерська діяльність» формально закріплені на законодавчому рівні: термін «волонтер» фігурує не лише в основному законі, а й у низці нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини. Однак наявні прогалини та суперечності в чинному законодавстві не дають змоги повною мірою розглядати волонтерство як усталений феномен сучасності. Багато науковців – соціологів, політологів, юристів, філософів зазначають, що той шлях, який

країни Європи проходили століттями у становленні волонтерського руху та його інституційного оформлення, Україна подолала за відносно короткий час. Це свідчить про значний масштаб і стрімкий розвиток волонтерства в сучасному суспільстві [5, с. 104].

Соціально політичні та економічні виклики, з якими зіткнулась Україна після здобуття незалежності та переходу до нових економічних і політичних моделей, призвели до погіршення рівня життя населення. Механізми державного забезпечення соціальних потреб виявилися недостатньо ефективними, що особливо відчули вразливі категорії громадян. У таких умовах волонтерський рух почав активно розвиватись. Спочатку його масштаби були незначними, однак події після 2014 року, зокрема військовий конфлікт на сході країни та внутрішнє переміщення населення, значно посилили потребу в допомозі. Волонтери долучались до забезпечення військових необхідними ресурсами, підтримки постраждалих і надання гуманітарної допомоги. Фактично волонтерство стало важливим інструментом реагування на кризові ситуації, заповнюючи прогалини там, де державні інституції не могли оперативнo та повною мірою виконати свої функції. При цьому сучасний волонтерський рух в Україні відрізняється від традиційних форм, адже його учасники не лише надають допомогу, а у активно впливають на суспільні процеси та розвиток громадянського суспільства. У багатьох інституційних полях цих регулярних інститутів після революції Гідності і зміни влади просто не було. Волонтери замінювали собою на якийсь час ці непрацюючі інститути в таких критичних інституційних секторах, як армія, військове забезпечення, військова медицина, госпітальні практики, соціальне забезпечення внутрішніх переселенців [6, с. 28].

Активізація волонтерського руху була зумовлена недостатньою підтримкою з боку держави вимушених переселенців, браком ресурсів для належного функціонування армії, а також труднощами в організації виробництва, постачання та розподілу необхідного забезпечення. Окремим

чинником стала потреба в наданні допомоги пораненим, які перебували далеко від своїх домівок і родин. У цих умовах волонтери перетворилися на ефективну силу, здатну швидко реагувати на виклики, що в подальшому сприяло інституціоналізації цього руху.

Попри значне поживлення волонтерства в Україні, пов'язане з військовими подіями, воно все ще не досягло належного рівня поширення. Хоча інтерес суспільства зріс і до волонтерської діяльності долучилось багато нових людей, для більшості з них ця активність має тимчасовий характер. Водночас традиційні форми волонтерства, які існували раніше, залишаються актуальними й надалі, проте розвиваються значно повільніше, незважаючи на кращу організацію та структурованість, сформовану протягом тривалого часу [7, с. 52].

О.В. Головка стверджує: «Становлення волонтерства в Україні можна поділити на 4 етапи. Перший – зародження та поступовий розвиток припадає на 1991–2010 роки. На цьому етапі відбувається запозичення і адаптація до вітчизняних реалій європейських та світових традицій волонтерського руху. У цей період волонтерство в Україні не впливає на суспільний розвиток і державні процеси. Воно існує в доволі обмеженій соціальній площині: допомога хворим, нужденним, літнім людям, діяльність у межах релігійних спільнот, поодинокі екологічні акції, участь у декількох міжнародних волонтерських програмах.

Другий – 2011–2012 роки, пов'язаний із активізацією волонтерського руху, що було зумовлено проведенням в Україні матчів Чемпіонату Європи з футболу. Саме в цей період вперше за час незалежності волонтерська діяльність набула масового характеру та розвивалась відповідно до міжнародних стандартів, із незалежною підготовкою майбутніх волонтерів.

Третій – 2013–2016 роки, характеризується якісною трансформацією волонтерського руху, який поступово перетворюється на важливий інститут громадянського суспільства. У цей час активно формується та розвиваються нові напрями волонтерської діяльності, зокрема допомога армії, пошукові

ініціативи, підтримка внутрішньо переміщених осіб і біженців. Волонтерство утверджується як значуща форма громадянської активності. Водночас відбувається його інституціоналізація: удосконалюється нормативно-правова база, а волонтерські організації отримують ширші можливості та права. Їхня діяльність стає більш впорядкованою та регулюється законодавством.

Четвертий етап становлення волонтерства розпочався 24 лютого 2022 року. Активізація волонтерського руху була спричинена повномасштабним військовим вторгненням РФ в Україну. Важливу роль у цьому відіграв попередній досвід волонтерської діяльності, набутий у 2014-2016 роках, а також наявність сформованої законодавчої бази та ефективних механізмів взаємодії між волонтерами, Збройними силами й органами державної влади. У сукупності ці чинники зумовили безпрецедентність рівень самоорганізації українського суспільства» [3, с. 11].

Як свідчить звіт британської благодійної організації World Giving Index (Charities Aid Foundation (CAF), 2022), у 2022 році Україна посіла десяте місце серед 119 країн за показниками благодійної діяльності та залученості до волонтерства, а у 2023 році – вже перебувала на другому місці (Charities Aid Foundation, 2023). Щоправда, у 2024 році наша країна опустилася на п'ять позицій та посіла сьоме місце, але входила до п'ятірки держав, де рівень благодійності та волонтерства зріс найбільше за останнє десятиліття (Charities Aid Foundation, 2024). За даними CAF, у 2024 році серед дорослого населення України 27 % займалися волонтерством. У 2025 році рівень волонтерства залишився високим, незважаючи на спад загальної активності [8].

О. Паславський вважає, що попри певне зниження загального рівня активності, волонтерство за останнє десятиліття стало однією з найефективніших форм самоорганізації суспільства. Умови функціонування волонтерського руху були різними та значною мірою залежали від ролі держави в цих процесах. Під час Революції Гідності протистояння між громадянським суспільством і бюрократичною системою спричинило перехід

більшості громадських об'єднань до опозиційного табору. Згодом російська військова агресія сприяла консолідації зусиль держави та громадськості у протидії зовнішній загрозі. З 2014 року волонтерська діяльність для багатьох стала не лише першим досвідом громадської участі, а й проявом активної громадянської позиції. Подальший розвиток волонтерського руху, пов'язаний із воєнними подіями, набув більш системного та організованого характеру, спираючись на попередній досвід. З часом окремі ініціативи трансформувалися в повноцінні організації, діяльність яких охоплювала широкий спектр потреб – як військових структур, та і цивільного населення, що постраждало від бойових дій. Важливу роль у цьому процесі відіграли два ключові чинники: піднесення патріотичних настроїв у суспільстві, що сприяло залученню великої кількості волонтерів і благодійників, а також розвиток управлінських компетенцій керівників волонтерських організацій [9, с. 25].

З точки зору Н.О. Єсіної, після 2014 року розвиток волонтерської діяльності в Україні відбувався за кількома ключовими напрямками. Перший напрям пов'язаний із залученням молоді до міжнародних волонтерських програм, що передбачають культурний обмін, набуття нових знань і формування міжкультурної взаємодії. Значною мірою ці процеси координувалися Європейським комітетом молодіжного співробітництва, а також активно підтримувалися Корпусом Миру США в Україні. Другий напрям охоплює добровільну безоплатну діяльність у громадських і некомерційних організаціях, спрямовану на допомогу різним категоріям населення у різних сферах. Третій напрям передбачає надання систематичної або епізодичної допомоги державним установам у реалізації соціальної політики, а також підтримку освітніх і соціальних закладів у роботі з різними групами населення. Четвертий напрям стосується творчого волонтерства як форми самореалізації та передачі власних знань і навичок, незалежно від професійної діяльності. П'ятий напрям – педагогічно спрямоване волонтерство, що сприяє розвитку особистості, її соціалізації та духовному

становленню, особливо в межах молодіжних та соціальних інституцій [10, с. 77-79].

Отже, волонтерство в Україні має власну історію становлення [11].

Одним із перших нормативно-правових актів, що засвідчив важливість волонтерської діяльності на державному рівні, стало розпорядження Президента України від 22 березня 2001 року № 67/200-1 рп «Про організацію проведення в Україні у 2001 році Міжнародного року волонтерів», що зобов'язало органи державної влади забезпечити підтримку громадським організаціям [12].

На початку 2000-х років Кабінет Міністрів України ухвалює нормативно-правові акти, які були подальшими спробами держави врегулювати відносини волонтерства – нового інституту громадянського суспільства. Тривалий час волонтерська діяльність здійснювалася виключно в рамках законодавства про благодійність. Окреме нормативно-правове регулювання бере свій початок у 2003 році. Першою була Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг» [13] (втратила чинність на підставі Постанови Кабінету Міністрів України від 6 липня 2011 р. № 711), в якій були визначені основні засади волонтерської діяльності. На законодавчому рівні волонтерська діяльність у сфері надання соціальних послуг визначалась як добровільна неприбуткова діяльність фізичних осіб – волонтерів, яка спрямована на надання допомоги особам, що перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, і сприяє самореалізації волонтера.

23 лютого 2006 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про волонтерський рух», який піддається критиці громадськості й ветоється Президентом України, як нормативно-правовий акт, що не забезпечить розвиток волонтерської діяльності. У суспільстві існувала думка про відсутність необхідності ухвалення закону щодо волонтерського руху [14, с. 52].

19 квітня 2011 року було ухвалено Закон України «Про волонтерську діяльність» [15], який розроблявся напередодні проведення в Україні «Євро-2012», а отже, був покликаний залучати добровольців для проведення цього футбольного свята. В цьому Законі вперше надаються визначення понять «волонтерська діяльність», «волонтерська допомога», «волонтерська організація», «волонтер», «отримувач волонтерської допомоги». Норми цього Закону визначають основні засади провадження волонтерської діяльності, особливості правового статусу волонтерів та діяльності волонтерських організацій.

Варто зауважити, що з часу прийняття Закону України «Про волонтерську діяльність» до нього були внесені зміни положеннями 14 законів, з яких 12 – ухвалені у період зростання активності волонтерського руху [16]. Найбільш активно зміни до Закону України «Про волонтерську діяльність» почали вносити з 2015 року. Було розширено напрями здійснення волонтерської діяльності. Зокрема, передбачалось, що її можна здійснювати в зоні проведення антитерористичної операції. До закону було включено норму, яка передбачила надання одноразової грошової допомоги в зоні проведення антитерористичної операції [17, с. 185]. Було надано право організаціям та установам, що залучають до своєї діяльності волонтерів, страхувати їх життя та здоров'я на період надання ними волонтерської допомоги відповідно до Закону України «Про страхування» [18].

З метою сприяння розвитку волонтерського руху в Україні, підвищення якості надання волонтерської допомоги 5 березня 2015 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо волонтерської діяльності» [19]. Ключовим завданням цього Закону стало вдосконалення правового регулювання відносин, що виникають у процесі здійснення волонтерської діяльності, а також створення умов для її подальшого розвитку й підвищення ефективності допомоги. Документ уточнює основні поняття, зокрема «волонтерська діяльність» і

«волонтер», усуває обмеження для участі організацій і установ у такій діяльності, а також конкретизує права й обов'язки волонтерів і організацій, які їх залучають. Окрему увагу приділено врегулюванню питань компенсації витрат, пов'язаних із наданням волонтерської допомоги. Крім того, Закон розширює напрями волонтерської діяльності, зокрема передбачає надання допомоги у ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, підтримку Збройних Сил України та інших військових формувань, а також правоохоронних органів і органів державної влади в особливий період чи під час дії надзвичайного стану. Також передбачено можливість надання соціальних послуг у зазначені періоди працівниками та волонтерами навіть за відсутності документів, що підтверджують їхню кваліфікацію. Визначено перелік соціальних послуг, які можуть надаватися у кризових умовах, а також запроваджено спрощену процедуру їх надання [20, с. 134].

Загалом удосконалення законодавства у сфері волонтерської діяльності було зосереджено на врегулюванні особливостей здійснення волонтерської діяльності в умовах дії правового режиму воєнного стану. Так, для подолання викликів, які стали актуальними для волонтерського руху та відповідних неприбуткових організацій в умовах збройної агресії РФ проти України, та з метою створення додаткових гарантій та можливостей для волонтерів в умовах війни, Верховною Радою України 15 серпня 2022 року прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» щодо підтримки волонтерської діяльності» [21]. Положеннями Закону визначено додаткові напрями волонтерської діяльності, зокрема, надання волонтерської допомоги для подолання наслідків військової агресії РФ проти України. Встановлено порядок надання державної підтримки волонтерській діяльності.

Експертне середовище схвально оцінило прийняття цього Закону, відмічаючи, що новації спрямовані на підтримку волонтерських ініціатив [22].

На думку О.В. Турчака, у 2014 році громадянське суспільство продемонструвало здатність до консолідації і мобілізації, зуміло створити дієву мережу громадських ініціатив і об'єднань, які взяли на себе вирішення найбільш гострих і невідкладних проблем [14, с. 52]. Вперше проблема військового волонтерства була розглянута у Наказі Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку формування та ведення Реєстру волонтерів антитерористичної операції та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації» від 30.10.2014 № 1089 [23]. Його метою було звільнення благодійних внесків, що збираються волонтерами, від оподаткування.

Згідно з цим наказом, «волонтер антитерористичної операції – це фізична особа – благодійник (громадянин України або іноземець чи особа без громадянства, яка перебуває в Україні на законних підставах), яка досягла вісімнадцятирічного віку, провадить волонтерську діяльність на добровільній та безоплатній основі, внесена до Реєстру волонтерів антитерористичної операції та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації згідно з Податковим кодексом України та Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» надає благодійну допомогу на користь осіб, визначених Податковим кодексом України» [23]. Наказом передбачено порядок формування та ведення Реєстру волонтерів антитерористичної операції.

Тісні зв'язки між авторитетними представниками громад, волонтерами та ветеранами стали істотним чинником формування внутрішньої політики як на місцевому, так і на національному рівні, що сформувало певні виклики та загрози внутрішній політиці [24].

У 2015 році відбулася чергова спроба регуляції волонтерства, зокрема видано Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання волонтерської допомоги за окремими напрямками волонтерської

діяльності» від 05.08.2015 № 556 [25]. Цей Порядок застосовується під час провадження волонтерської діяльності щодо проведення заходів національного та міжнародного значення, пов'язаних з організацією масових спортивних, культурних та інших видовищних і громадських заходів, а також при ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природнього характеру.

У серпні 2015 року Урядом прийнято постанову «Деякі питання виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час надання волонтерської допомоги в районі проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації та/або іншої країни проти України, бойових дій та збройних конфліктів» [26]. Цією Постановою затверджено Порядок та умови, які визначають механізм виплати одноразової грошової допомоги. Постановою Кабінету Міністрів України № 260 від 7 березня 2025 року внесено зміни до зазначеного Порядку [27].

У 2016 році в українському суспільстві спостерігався певний занепад волонтерської діяльності та поступове розчарування волонтерів у сенсі своєї роботи. В соціальних мережах волонтери почали писати про численні випадки, коли на базарах і в Інтернеті пропонувалися для продажу сухі пайки, військове взуття та одяг, наводили десятки фактів безгосподарності – дорога термобілизна, привезена солдатам, не пралась, а викидалась; сотні одиниць технічного спорядження були розкидані в тилу, в той час коли на передовій їх не вистачало. Тому багато активних волонтерів почали говорити про емоційне вигорання, відсутність бажання далі займатись волонтерством [28, с. 39].

Питання, пов'язані з так званим військовим волонтерством, заслуговують окремої уваги. І.М. Коропатнік стверджує: «Аналіз чинного законодавства виявляє низку прогалин, які можуть створювати перешкоди для оперативного реагування на потреби військовослужбовців та залучення громадськості до волонтерської діяльності. Зокрема, питання оподаткування волонтерських внесків, механізми контролю за розподілом допомоги, а також правові аспекти мобілізації ресурсів та забезпечення безпеки та соціального захисту волонтерів вимагають детального розгляду і належного законодавчого врегулювання. Такі перешкоди можуть не тільки знизити мотивацію поточних та потенційних волонтерів, але й затримати або обмежити потік життєво необхідних ресурсів до військових. Відсутність зрозумілого правового регулювання надання волонтерської допомоги Збройним Силам України може призвести не тільки до непорозумінь та затягування такої допомоги, а й вплинути на моральний стан військ та рівень їх матеріальної забезпеченості. Удосконалення законодавства не тільки сприятиме ефективнішій взаємодії між державою та волонтерськими організаціями і волонтерами у підтримці ЗСУ, але й створить сталу основу для розвитку волонтерства» [22, с. 7].

До початку повномасштабного вторгнення в українському волонтерському русі існували певні труднощі, зокрема пов'язані із відповідальністю та системністю діяльності. Часто під впливом емоцій люди висловлювали готовність допомагати, домовлялися про участь у заходах, однак згодом не долучались до них. Зі згасанням емоційного піднесення зникало й прагнення допомагати. Деякі волонтери, долучившись кілька разів, втрачали інтерес або розчаровувалися в такій діяльності. Ймовірно, саме ця нестабільність і невизначеність у середовищі волонтерів зумовлювали суттєві розбіжності в статистичних даних. Водночас, попри численні виклики – брак інформації, відсутність єдиних механізмів організації діяльності, а також неконтрольованість незареєстрованих ініціатив, що іноді призводило до непорозумінь, конфліктів і навіть випадків шахрайства – кількість волонтерів

поступово зростала. Зокрема, 85% волонтерів зазначали, що їхньою мотивацією є альтруїзм і прагнення принести користь суспільству. Та не варто забувати, що були й інші мотиви. Наприклад, волонтери з більшим задоволенням допомагали іноземним нужденним, сиротам, особам з інвалідністю, де приймаюча сторона часто оплачувала харчування, дорогу та проживання. Очевидно, що тут мотивом було бажання побачити світ [4, с. 278].

Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання Національної соціальної сервісної служби України» було утворено Національну соціальну сервісну службу України, яка реалізує державну політику у сфері соціального захисту населення, здійснює державний нагляд (контроль) за дотриманням вимог законодавства під час надання заходів соціальної підтримки. До основних завдань Національної соціальної сервісної служби України віднесено реалізацію державної політики з питань волонтерської діяльності. Постановою передбачено: «Національна соціальна сервісна служба України для виконання визначених для неї завдань з питань волонтерської діяльності:

- 1) вживає заходів для розвитку та популяризації волонтерської діяльності;
- 2) сприяє поширенню інформації про волонтерську діяльність;
- 3) поширює інформацію про стан виконання галузевих і регіональних програм сприяння волонтерській діяльності та забезпечує її підтримку;
- 4) сприяє громадським об'єднанням та благодійним організаціям у провадженні волонтерської діяльності;
- 5) сприяє підтримці та розвитку міжнародного співробітництва з питань волонтерської діяльності, узагальнює і поширює практику роботи у відповідній сфері;
- 6) оприлюднює на своєму офіційному вебсайті наявну інформацію про організації та установи, які залучають до своєї діяльності волонтерів, зокрема тих ті, що залучають іноземців та осіб без громадянства для провадження волонтерської діяльності на території України» [29].

В.С. Руденко вважає: «Після 2022 року повномасштабне вторгнення стало серйозним викликом для державних інституцій, економіки та суспільства, особливо в соціальній сфері. Значна кількість постраждалих закономірно призвела до зростання навантаження на органи місцевого самоврядування, соціальні служби та бюджети як місцевого, так і державного рівнів. Внутрішньо переміщені особи потребували не лише матеріальної допомоги, а й ефективної інтеграції в нове соціальне середовище. У цих умовах вагому роль відіграли волонтерські організації, які забезпечували надання гуманітарної допомоги, медичних послуг, житла, харчування та інших необхідних ресурсів, що сприяло зменшенню рівня бідності, бездомності та соціальної ізоляції» [30].

Волонтерські ініціативи, спрямовані на підтримку постраждалих від війни, зокрема дітей-сиріт, осіб з інвалідністю, ветеранів і внутрішньо переміщених осіб, сприяють їхній соціальній інтеграції. Вони створюють можливості для здобуття освіти, професійної підготовки та отримання соціальної підтримки, що активізує участь цих груп у суспільному житті. Крім того, волонтерська діяльність має позитивний вплив на економічний розвиток, зокрема через підвищення рівня зайнятості, стимулювання підприємницької активності та залучення інвестицій. Частина переселенців змогла перекваліфікуватися, а деякі – започаткувати власну справу. Таким чином, зростання зайнятості, зниження безробіття та розвиток самозайнятості сприяють підвищенню рівня соціальної безпеки, покращенню якості життя населення, зміцненню соціальної згуртованості та забезпеченню стабільності в державі [30].

Повертаючись до правового регулювання волонтерської діяльності в Україні, зазначимо, що крім перерахованих, до системи нормативно-правових актів, положення яких стосуються означеної сфери, слід віднести закони України: «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [31], «Про громадські об'єднання» [32], «Про основні засади молодіжної політики» [33], «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» [34],

«Про соціальні послуги» [35], «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [36], Податковий кодекс України [37], «Про гуманітарну допомогу» [38] тощо.

З метою залучення до волонтерської діяльності осіб, які є здобувачами освіти відповідного рівня та приведення у відповідність законодавства України до права Європейського Союзу в частині визнання результатів волонтерської діяльності, розвитку культури соціальної відповідальності в суспільстві, особливо серед дітей та молоді, та збільшення частки суспільства, охопленої волонтерською діяльністю, було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння розвитку волонтерської діяльності серед здобувачів освіти» [39]. Відповідно до внесених змін здобувачі освіти мають право на зарахування часу здійснення волонтерської діяльності до практики в разі її відповідності освітній програмі закладу освіти за згодою закладу освіти, а також визнання компетентностей, здобутих у результаті здійснення ними волонтерської діяльності, у порядку, передбаченому для визнання результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти, тощо.

Законом України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [40] врегульовано надання волонтерської допомоги за напрямом утвердження української національної та громадянської ідентичності.

Варто зауважити, що новації законодавства з питань волонтерської діяльності – це результат оновлення відповідної правової бази через впровадження нових ідей, норм чи правових інститутів, що відповідають на виклики часу й сприяють розвитку волонтерства. Цей процес, як правило, базується на програмних документах і свідчить про те, що проблемні аспекти розвитку волонтерської діяльності перебувають також у полі зору уряду України [16]. Це має важливе значення, оскільки, як слушно підкреслювали В. Бедь та І. Бедь, розбудова волонтерського руху в сучасній Україні нерідко відбувається за принципом ситуативного реагування на невідкладні потреби,

а не на підставі чіткої нормативної стратегії, розрахованої на тривалу перспективу [41, с. 194].

На окремих проблемах волонтерської діяльності акцентувалася увага в раніше прийнятих програмних документах, зокрема в Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки [42].

Кабінетом Міністрів України схвалено Стратегію утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затверджено операційний план заходів з її реалізації у 2023–2025 роках [43]. Одним із завдань Стратегії є залучення інститутів громадянського суспільства, фахівців у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, ветеранів війни, волонтерів до формування та реалізації державної політики у зазначеній сфері.

Сьогодні важко уявити українське суспільство без волонтерської допомоги, особливо для ЗСУ та постраждалих від війни осіб, тому зазначені у стратегічних і програмних документах проблеми потребують їх розв'язання правовими засобами. Аналіз основних новел законодавства щодо волонтерської діяльності дозволяє з'ясувати відповідність законодавчого регулювання сучасним потребам суспільства, зокрема волонтерської спільноти.

Для всебічної підтримки та поширення волонтерського руху як на державному рівні, так і на рівні територіальних громад, забезпечення сталого розвитку, формування ефективної державної політики у сфері волонтерської діяльності Кабінетом Міністрів України 15 липня 2025 року схвалено «Концепцію Державної цільової соціальної програми з розвитку волонтерської діяльності на період до 2030 року» [44].

Національна молодіжна стратегія до 2030 року визначає одним із чинників, необхідних для забезпечення підвищення мобільності, соціальної і культурної інтеграції молоді в суспільне життя України та світу, розвиток волонтерської діяльності та мобільності молоді в межах України та в

партнерстві з іншими державами [45]. Одним із завдань є підвищення рівня культури волонтерства серед молоді та її залучення до волонтерської діяльності.

Аналізуючи підзаконні акти у сфері волонтерської діяльності, варто зауважити, що відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» наказом Міністерства у справах ветеранів України затверджено Положення про міжвідомчу комісію з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій та виплати одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера [46].

Також на підзаконному рівні окремі аспекти волонтерської діяльності врегульовано, зокрема: постановою Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо спеціалізованих служб підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі» [47] – щодо залучення волонтерів до заходів запобігання та протидії домашньому насильству; постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання впровадження діяльності служб супроводу військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей» [48] – щодо участі волонтерів у здійсненні супроводу військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей; постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання проведення евакуаційних заходів та ефективного реагування на масове переміщення населення» [49] – щодо залучення волонтерів координаційним штабом для ефективного реагування на масове переміщення населення.

У Верховній Раді України IX скликання станом на грудень 2025 року було зареєстровано 41 законопроект з питань провадження волонтерської діяльності. Із них – 23 законопроекти були прийняті, 13 – перебувають на розгляді, 5 – відхилені або відкликані суб'єктом законодавчої ініціативи [16].

Отже, можна виснувати, що в Україні волонтерська діяльність є нормативно-врегульованою, а законодавство з питань волонтерства – динамічним. Але оскільки волонтерська діяльність є порівняно молодою сферою законодавчого врегулювання, ще передчасно стверджувати про його досконалість.

Зважаючи на те, що волонтерство на сучасному етапі розвитку суспільства популяризується, зростає й рівень наукової зацікавленості в дослідженні цього феномену. Тому важливим стає розгляд дослідницьких парадигм у різних сферах знання. Існує багато теоретичних підходів до дослідження феномену волонтерства в соціально-правовій сфері, які з'явилися у рамках соціології, педагогіки, психології, економіки, юриспруденції та інших дисциплін. Схожість методологічного апарату дозволяє застосовувати міждисциплінарний і системний підходи до дослідження цього масштабного соціального, політичного, економічного і культурного явища. Саме з позицій цих підходів і повинна будуватись правова основа цілісної системи волонтерської діяльності.

Підсумовуючи, зазначимо, що значення ефективного нормативно-правового регулювання волонтерської діяльності вбачаємо у підтримці волонтерства, збільшенні чисельності його учасників як важливої складової соціально-економічної політики, яка сприяла б ефективному вирішенню соціальних проблем. Правове регулювання волонтерської діяльності в системі соціальної підтримки населення потребує вдосконалення, а тому потрібен професійний, фаховий та зважений пошук шляхів вирішення цих питань та вироблення найкращих пропозицій для удосконалення законодавчої регламентації надання волонтерської допомоги соціально незахищеним верствам населення.

1.2 Поняття та правова природа волонтерської діяльності

Волонтерська діяльність є дуже об'ємною категорією, і така широкість предмета дослідження є надзвичайно проблемною. Науковий інтерес до проблематики волонтерства характерний не лише для юриспруденції, а й соціології, психології, педагогіки. Тому особливого значення набувають саме спеціальні дослідження в галузі права соціального забезпечення [50, с. 127].

С.М. Синчук слушно підкреслювала: «Фундаментальним, системоутворювальним критерієм визначення галузевих відносин є їхнє виникнення у зв'язку з необхідністю реалізації права людини на соціальне забезпечення, тобто права на задоволення соціальних потреб, зумовлених соціальним ризиком» [51, с. 35].

Слід зазначити, що спершу в поняття «волонтер» вкладався зовсім інший сенс, ніж він існує сьогодні. Починаючи з епохи Середньовіччя, волонтерами в Європі називали молодих людей, які добровільно вступали до армії. Тоді в європейських державах військова служба не була національним обов'язком. Бойові дії тривали довго, і воїни-волонтери поповнювали ряди діючих військ Франції, Іспанії та інших країн. Зрозуміло, що така діяльність оплачувалася. Більше того, солдати шукали більш вигідну пропозицію та в будь-який час могли покинути військову частину, в пошуках нового місця. Така державно-соціальна функція волонтерства проіснувала доволі довго – в більшості іноземних державах до середини XIX століття, а у Великій Британії армія складалась у своїй більшості з волонтерів до Першої світової війни.

Схоже спостерігалось і в Америці. Вперше слово «доброволець» було вжито у 1755 році стосовно тих, хто записувався на військову службу. Під час Війни за незалежність (1773–1783) солдати вступали до армії, а цивільні особи добровільно збирали кошти та виражали свій патріотизм, бойкотуючи британські товари. Та все ж історичні записи свідчать, що волонтерство в Америці розпочалось у 1736 році, коли Бенджамін Франклін заснував першу

пожежну організацію, після того, як пожежа на кораблі спалила пристань, склади та сусідні будинки. Перша бригада була сформована з 26 добровольців. Ця традиція проіснувала протягом століть і навіть сьогодні близько 70 % американських пожежників є волонтерами [52]. На початку 1800-х років починають з'являтися перші благодійні організації, засновані на релігійній основі. Ці групи шукали волонтерів для участі в боротьбі за скасування рабства, допомоги знедоленим і підтримки військовослужбовців. Протягом цього періоду швидких соціальних змін американці також займалися політичною діяльністю. Рух за стриманість, аболіціоністський рух і рух за жіноче виборче право були одними з перших рухів, які заохочували громадян, у тому числі жінок, використовувати свій голос і брати участь у покращенні суспільства. Активісти прогресивної епохи з 1890-х до 1920-х років отримували простір, щоб просувати урядові реформи, ліквідовувати корупцію, працювати над виборчими правами жінок, посилювати стандарти охорони здоров'я та безпеки та виправлення різноманітних інших соціальних проблем. Участь у громаді більше не була привілеєм для заможних жінок, поки їхні чоловіки були на роботі. Натомість величезна кількість чоловіків і жінок могла брати участь у цьому русі після Першої світової війни [53].

Активно розвивалось жіноче волонтерство, особливо в соціальній сфері, також і в Англії. Для прикладу, гільдія рукоділля королеви Марії задовольняла потреби моряків і солдатів на фронті, отримавши та виготовивши понад 15,5 мільйонів одиниць одягу для зберігання та відправлення з палацу Сент-Джеймс. Якби ці вироби не були виготовлені добровільною працею жінок, які були готові виконувати свою частку роботи для країни найкращим доступним для них способом, цей одяг у більшості випадків взагалі не виготовлявся б.

На думку відомого британського дослідника Кліффа Аллума, в зародженні волонтерства найголовнішою ідеєю було «не нашкодь», яке містить усвідомлення того, що інколи зовнішнє втручання має негативні наслідки, оскільки може мати негативні цілі [54].

Слово «волонтер» походить від французького слова «volontaire», яке в свою чергу походить від латинського «voluntaries» та в дослівному перекладі означає «доброволець», «охочий». Витоки волонтерського руху в світі пов'язують з діяльністю Анрі Дюрана в 1859 року, який після битви при Сольферіно ініціював створення організації Червоного Хреста для надання допомоги пораненим. У 1862 році він опублікував працю «Спогаду про Сольферіно», що започаткувала активний розвиток міжнародного волонтерського руху. Його ідеї стали основою діяльності багатьох гуманітарних організацій, а сам Дюран згодом отримав Нобелівську премію миру.

У країнах Західної Європи та США активний розвиток волонтерства припадає на початок ХХ століття. У цей період волонтерство починають розуміти як добровільну безоплатну діяльність, спрямовану на благо суспільства, яка вважається почесною та соціально значущою.

Розвиток благодійності в Європі, зокрема в Німеччині, значною мірою був зумовлений індустріалізацією, що призвела до зростання соціальних проблем і збільшення кількості людей, які потребували допомоги. Обмежені можливості церков і приватних ініціатив зумовили необхідність державного втручання у сферу соціального забезпечення. У 1880 році було створено Німецьку благодійну спілку, яка згодом трансформувалась в організацію, що координувала співпрацю державних, громадських та приватних структур у соціальній сфері [55].

У ХХ столітті волонтерський рух активно розвивався і в країнах Центральної та Східної Європи, хоча в періоди комуністичного режиму він зазнав значного контролю з боку держави [56]. Зокрема, у Польщі після здобуття незалежності у 1918 році волонтерські організації відігравали важливу роль у відновленні суспільства та формуванні національної ідентичності. Водночас у повоєнний період їхня діяльність була обмежена політичним контролем. Відродження волонтерства в Польщі розпочалось після падіння комуністичного режиму: у 1990-х роках кількість благодійних

фондів та волонтерських організацій суттєво зростає, що свідчить про активізацію громадянського суспільства. Одним із найвизначніших історичних прикладів волонтерства в Польщі є рух «Солідарність». У 1980-х роках цей профспілковий і громадський рух об'єднав мільйони поляків у мирній боротьбі за права робітників і демократію. Солідарність не тільки змінила хід історії Польщі, але й надихнула подібні рухи по всьому світу [57].

Волонтерство в Україні поступово формувалось, набуваючи характерних рис під впливом історичних і культурних традицій, а також соціально-економічних і політичних умов розвитку суспільства. Його розглядають як важливу форму активної участі громадян у суспільному житті держави, що проявляється, зокрема, через залучення до діяльності і громадських організацій і взаємодію з державними інституціями. Така діяльність сприяє не лише покращенню якості життя населення, а й особистісному розвитку людини, формуванню почуття відповідальності, солідарності та взаємопідтримки. Крім того, волонтерство відіграє значну роль у задоволенні базових соціальних потреб, сприяє побудові більш справедливого суспільства, а також стимулює економічний і соціальний розвиток, зокрема через створення нових робочих місць і появу нових професій. Найчастіше така діяльність реалізується у форматі спільної роботи в межах різноманітних об'єднань, асоціацій та ініціатив [58, с. 68]. Також багато дослідників розглядають волонтерство як «добровольчу соціальну роботу». Більшість визначень характеризуються акцентуацією характеру волонтерської діяльності; виділенням таких функцій, як спрямована соціалізація молоді, збереження й передача культурних цінностей, духовних традицій, а також позначенням ключових мотивів волонтерів, що мають альтруїстичний і разом з тим прагматичний характер [59, с. 191].

Перші наукові дослідження мотивації волонтерів розпочинаються в 1970-х роках ХХ століття. К. Беспалова зазначала, що разом зі зміною змісту поняття «волонтерство» трансформувалися й підходи до розуміння

мотивації. Так, дослідник А. Дейвід підкреслював, що бути волонтером означає мати щире бажання без матеріальної винагороди допомагати іншим – тим, хто не може самостійно отримати необхідні послуги. Згодом науковці Кул і Харді запропонували інше трактування: волонтери – це люди з ідеалістичними мотивами, які прагнуть присвятити частину свого часу служінню іншим. Вони діють не заради оплати, хоча іноді можуть отримувати символічну винагороду. У 1970-х роках поняття волонтерства було розширене і почало включати також додатковий вимір – діяльність може бути не лише безоплатною, а й частково оплачуваною [60, с. 68].

Волонтерська діяльність і створені для її реалізації соціальні інститути повністю відповідають основним характеристикам громадянського суспільства, тому можуть розглядатися як його невід’ємна складова. Одним із ключових елементів у цьому процесі виступає солідарність – базовий принцип взаємодії між людьми, що спонукає до активної участі. Це підтверджується й трактуванням понять «волонтерства» та «волонтерська діяльність», які вважаються основоположними. Зокрема, у «Рекомендаціях щодо підтримки волонтерства», ухвалених Генеральною асамблеєю ООН, зазначено, що волонтерство охоплює широкий спектр діяльності: від традиційних форм взаємодопомоги й самодопомоги до офіційного надання послуг і різних проявів громадянської участі. Усі ці дії здійснюються, задля суспільного блага, і матеріальна винагорода не виступає основним стимулом [61]. І.Ю. Чайка вважає: «Волонтерство передбачає спрямованість зусиль на розвиток і добробут суспільства, при цьому особиста вигода не є визначальною. Дослідники наголошують, що такі підходи є узагальненими, але дозволяють окреслити ключові засади волонтерської діяльності. По-перше, волонтерство реалізується в інтересах громади або суспільства загалом і має суспільно корисний характер, не переслідуючи інших цілей, окрім досягнення загального блага та розвитку людського потенціалу. Тобто воно не є діяльністю в інтересах держави, не має політичного забарвлення і базується на загальнолюдських цінностях. По-друге, хоча волонтери можуть

застосовувати свої професійні знання та навички, така діяльність не повинна бути спрямована на досягнення особистих кар'єрних цілей. По-третє, волонтерська діяльність є безоплатною та безкорисливою, а її здійснення зазвичай передбачає наявність у волонтера основного оплачуваного виду діяльності або іншого джерела доходу [62, с. 74].

Варто зауважити, що волонтерська діяльність саме в контексті соціальної підтримки населення є малодослідженою. На рівні комплексних досліджень бракує наукових праць, які розкривали б юридичну та соціальну природу волонтерської діяльності в системі соціальної підтримки населення. Тому на часі дослідити особливості волонтерської діяльності з точки зору права соціального забезпечення, з'ясувати проблеми її правового забезпечення та запропонувати шляхи їх вирішення.

З метою визначення місця волонтерської діяльності в системі соціальної підтримки населення насамперед необхідно з'ясувати поняття соціальної підтримки [63, с. 266].

О.І. Галушко слушно наголошує: «Законодавче використання поняття соціальної підтримки призводить до різного тлумачення його змісту як шляхом аналізу нормативно-правових актів, так і під час ознайомлення із висновками науковців» [64].

Відповідно до ст. 16 Закону України «Про соціальні послуги», соціальна підтримка – це соціальна послуга, спрямована на сприяння подоланню особою/сім'єю складних життєвих обставин [35].

В.І. Николаєва звертала увагу на те, що соціальну підтримку іноді ототожнюють із соціальним захистом населення. Автор переконує: «Соціальний захист – це система заходів, здійснюваних державою та іншими інституціями суспільства із забезпечення гарантованих мінімально достатніх умов життя, підтримання життєзабезпечення діяльного існування людини, сім'ї тощо. Соціальний захист є провідною умовою існування особистості, її певного правового статусу в державі. Соціальна підтримка – це спеціальні заходи держави, спрямовані на забезпечення умов, достатніх для існування

окремих соціальних груп, сімей, осіб, які відчують труднощі у процесі своєї життєдіяльності. Тобто соціальна підтримка є складовою частиною соціального захисту населення. Ці поняття органічно взаємопов'язані і як види соціальної роботи не можуть існувати один без одного» [65, с. 133].

Як бачимо, автор, розмежовуючи поняття соціального захисту і соціальної підтримки, водночас вважає їх видами соціальної роботи. Таку позицію, очевидно, займають і ті вчені, які вважають, що для всебічного розуміння сутності соціальної роботи слід використовувати комплексний підхід в аспекті охоплення поняттям «соціальна робота» всіх проявів соціально-забезпечувальної діяльності, які зустрічаються сьогодні на практиці [66, с. 21]. Правовий зміст цього поняття розкривається насамперед через професійну діяльність. Головне завдання та мета соціальної роботи – надати допомогу тим, хто потрапив у складні життєві обставини і потребує нагальної соціальної підтримки та допомоги у частині відновлення їх здатності до соціального функціонування [66, с. 10]. Погоджуємось із твердженням вченої О.В. Тищенко, яка зазначає: «Фактично, волонтерство – це вид суспільно корисної соціальної роботи, яка здійснюється безоплатно, спрямована на загальне благо для суспільства» [67, с. 40].

С.М. Прилипко розглядає соціальну підтримку як систему заходів матеріального забезпечення, що здійснюються за рахунок державного та місцевого бюджетів, а також інших джерел фінансування. Вона спрямована на допомогу громадянам, які з різних причин не набули юридичного права на пенсію чи інші види виплат, але потребують підтримки і не можуть самостійно подолати складні життєві обставини [68, с. 322].

На думку Л. Шумної, соціальний захист, допомога та підтримка є різними формами забезпечення соціального добробуту населення, які мають власне призначення та співвідношення в межах єдиної системи. Із розвитком суспільства та поступовим виходом із кризових станів змінюється співвідношення цих форм: соціальна підтримка починає відігравати дедалі вагомішу роль [69, с. 435]. Дослідниця також зазначає, що соціальна

підтримка населення представлена трьома базовими формами: соціальними пільгами, допомогою та субсидіями [69, с. 438].

Л.П. Шумною соціальна підтримка трактується як організаційно-правова форма соціального забезпечення, що полягає в повному або частковому поновленні у фізичних осіб або окремих соціальних груп, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, здатності піклуватися про своє особисте життя і брати участь у суспільному житті шляхом безоплатного надання іншим громадянам соціальних послуг і матеріальної допомоги в передбачених законодавством формах [70, с. 7]. На переконання вченої, загальною метою соціальної підтримки потрібно визнати повне або часткове поновлення у фізичних осіб або окремих соціальних груп здатності піклуватися про себе особисто і брати участь у суспільному житті. Ця загальна мета конкретизується залежно від виду й форми соціальної підтримки [70, с. 19].

Не менш важливим є з'ясування місця волонтерської діяльності в системі благодійництва та благодійної діяльності. Під благодійництвом розуміють добровільну безкорисливу пожертву фізичних та юридичних осіб у наданні набувачам матеріальної, фінансової, організаційної та іншої благодійної допомоги. Благодійництво у найширшому сенсі тлумачиться дослідниками як добровільна та безкорислива пожертва фізичних та юридичних осіб у наданні набувачам матеріальної, фінансової, організаційної та іншої допомоги для досягнення суспільно корисних цілей [71, с. 241].

У Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» визначено: «Благодійна діяльність – добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених цим Законом цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара» [31].

К.В. Головка звертає увагу на те, що визначення благодійної діяльності також наявне і в Законі України «Про Товариство Червоного Хреста в Україні», де зазначається, що добродійна, благодійна діяльність – це

діяльність, пов'язана з наданням допомоги та підтримки тим, хто її потребує, виходячи із загальнолюдських принципів гуманності та взаємодопомоги, яка здійснюється виключно безкорисливо (без мети отримання прибутку чи іншої вигоди) [72]. Враховуючи системне тлумачення обох законів, вчена слушно вважає: «Поняття благодійної діяльності у Законі є ширшим, ніж у Законі України «Про Товариство Червоного Хреста в Україні», враховуючи цілі, зазначені в цих законодавчих актах. Наприклад, благодійна діяльність Товариства Червоного Хреста особливо актуальна в умовах воєнного конфлікту та надзвичайних обставин. Натомість, цілі, зазначені у Законі, мають загальний характер та не стосуються окремих випадків. Водночас, вказівка в Законі України «Про Товариство Червоного Хреста в Україні» на тотожність добродійної та благодійної діяльності дозволяє уникнути багатьох наукових дискусій щодо розмежування цих понять» [73, с. 245].

У Рішенні Конституційного Суду України від 28 жовтня 2009 р. № 28-рп/2009 зазначено: «Системний аналіз цих законів дає підстави для висновку, що благодійництво і благодійна діяльність мають єдину мету – надання благодійної допомоги. Різні форми благодійництва і благодійної діяльності, у тому числі благодійні внески та пожертви, характеризуються такими правовими ознаками: безкорисливість, що свідчить про надання допомоги на благо інших без будь-якої вигоди; добровільність – діяльність, яка здійснюється за власним волевиявленням та спонуканнями, що мають морально-етичне підґрунтя, без будь-якого примусу та втручання з боку інших осіб та суб'єктів владних повноважень; цільова спрямованість – наявність конкретної мети і надання допомоги тим, хто її потребує, в межах напрямів і порядку, визначених Законом» [74].

Благодійна діяльність найчастіше оформлюється у вигляді договору дарування, жертва не потребує договору взагалі і не вимагає від набувача благодійної допомоги реакції у відповідь.

У традиційному уявленні благодійність виступає в ролі безкорисливої й безоплатної допомоги громадянам чи юридичним особам, які її

потребують. Проте останнім часом відбувається зміна ціннісної парадигми благодійності: відхід від фінансової допомоги до функції підняття рівня життя, покликаної забезпечувати його стабільний стан і якість. Патерналістський ціннісний підхід до розуміння благодійництва змінюється орієнтацією на самостійну діяльність набувача благодійної допомоги [75, с. 468].

Загалом благодійну діяльність не можна вважати частиною системи соціального забезпечення. Держава не може забороняти, обмежувати отримання нужденними благодійної допомоги, оскільки забезпечує правове регулювання відносин, спрямованих на розвиток благодійної діяльності, утвердження гуманізму і милосердя. Але одним із принципів державної політики з підтримки благодійної діяльності є недопущення заміни виконання державних функцій у соціальній сфері благодійництвом. Благодійність є проявом солідарності, головними складовими якої є єдність і узгодженість [50, с. 128].

Під меценатством розуміють добровільну, безкорисливу матеріальну, фінансову, організаційну та іншу підтримку фізичними особами набувачів благодійної допомоги. В Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» визначено: «Меценатська діяльність – благодійна діяльність у сферах освіти, фізичної культури і спорту, культури та мистецтва, охорони культурної спадщини, науки і наукових досліджень, яка здійснюється у порядку, визначеному цим Законом та іншими законами України» [31]. А в ч. 1 ст. 10 цього Закону зазначено: «Меценатською діяльністю визнається підготовка чи підтримка благодійних заходів, пов'язаних із створенням, відтворенням чи використанням у встановленому законодавством порядку творів та інших об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема благодійних гастрольних заходів, за умови забезпечення вільного доступу до таких заходів, а також меценатська діяльність у сфері фізичної культури і спорту, що здійснюється відповідно до цього Закону та інших законів України» [31]. Отже, можна зробити висновок, що для

меценатства характерна вузька сфера діяльності, оскільки меценат допомагає не так людині, як тій суспільній ролі, яку вона відіграє, і мотивація. Меценати надають підтримку проектам у сфері культури, мистецтва і науки [75, с. 467].

Під спонсорством розуміють добровільну матеріальну, фінансову, організаційну та іншу підтримку фізичними та юридичними особами набувачів благодійної допомоги з метою популяризації виключно свого імені (найменування), свого знака для товарів і послуг. Спонсорський договір передбачає обов'язки для обох сторін і виключає безоплатність. Спонсорська діяльність сприяє формуванню і підвищенню іміджу спонсора в очах його потенційних клієнтів і є одним із найважливіших інструментів маркетингу [75, с. 467-468].

На відміну від спонсорства меценатство не передбачає додаткової вигоди, це безкорислива та безоплатна допомога.

Для позначення безоплатної допомоги іншим людям використовують термін «волонтерство», яким позначають добровільне взяття обов'язків щодо надання безоплатної соціальної допомоги, послуг, патронажу над особами/сім'ями, що перебувають у складних життєвих обставинах, тобто обставинах, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самотійно.

В.В. Вашкович, досліджуючи генезу волонтерства як суспільного явища та його правове регулювання від суміжних категорій, вказував: «Для волонтерської діяльності характерною є добровільність. Тобто добровільний вибір, що відображає особисті погляди і позиції; активну участь громадянина у житті людської спільноти; ця діяльність сприяє поліпшенню якості життя, поглибленню солідарності, а також сприяє реалізації основних людських потреб на шляху будівництва більш справедливого та мирного суспільства, в тому числі збалансованішому економічному та соціальному розвитку [76, с. 40].

Волонтерська діяльність у дисертації К.О. Сидоренко, присвяченій адміністративно-правовому регулюванню цієї сфери, розкривається як «пожертва у натуральній формі» – у вигляді часу та праці [77].

Ю.В. Кривенко вважає: «Оскільки Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» не виділяє такої форми як волонтерська діяльність, а передбачає лише благодійну та меценатську діяльність, доцільним є виключити дане положення із Закону України «Про волонтерську діяльність» [78, с. 42]. З таким з твердженням ми погодитись не можемо, адже формами благодійництва є меценатство, спонсорство і волонтерська діяльність [79, с. 158].

Цікавим є підхід Софії Чолій, яка розмежовує поняття «благодійна діяльність» – як надання матеріальної допомоги у вигляді пожертв на користь окремих осіб чи організацій, та «волонтерська діяльність» – як добровільну, безоплатну працю, спрямовану на допомогу іншим або суспільству загалом як прояв просоціальної економічної активності. Спільною рисою для обох явищ виступає альтуїзм [80, с. 285].

Разом із тим, дискусійним залишається питання, наскільки людина, яка допомагає або жертвує, керується саме альтруїстичними мотивами. Дослідження свідчать, що незалежно від намірів, така діяльність часто приносить певні вигоди самій собі. У випадку волонтерства це може бути набуття нового досвіду, знань, розвиток у певній сфері, підвищення самооцінки, соціального статусу та відчуття власної значущості.

Волонтерство як добровільна безоплатна діяльність на користь інших або суспільства є однією з найпоширеніших форм соціальної активності. Найчастіше воно реалізується через участь у неприбуткових чи громадських організаціях, які зазвичай мають обмежені фінансові ресурси для впровадження, переважно гуманітарних, ініціатив. На відміну від волонтерства, благодійність тісніше пов'язана з матеріальними ресурсами, оскільки зазвичай передбачає грошові пожертви. Водночас вона також належить до просоціальної економічної діяльності, адже спрямована на

підтримку тих, хто цього потребує. Ключова відмінність між цими формами полягає в тому, що благодійність передбачає передачу коштів, тоді як волонтерство – витрату власного часу та зусиль. Як і у вивченні волонтерства, одним з основних питань, що досліджувалось спеціалістами, є з'ясування того, наскільки альтруїстичною є благодійна активність [81, с. 311].

У юридичній науці волонтерська діяльність часто розглядається як одна з форм благодійності, що полягає у добровільній, соціально спрямованій та безоплатній участі особи в наданні допомоги, виконанні робіт чи наданні послуг для досягнення суспільно корисних цілей. Така діяльність може мати як разовий, так і систематичний характер і не передбачає отримання прибутку чи винагороди, за винятком можливих компенсаційних витрат. Подібного підходу дотримується, зокрема, А.О. Панченко, визначаючи волонтерство як особливий різновид благодійної діяльності, що реалізується через особисту участь [82, с. 116]. Цілком поділяємо позицію вченої, повне ототожнення волонтерства і благодійності є некоректним, оскільки ці поняття мають спільні риси, але відрізняються за змістом: благодійність здебільшого пов'язана з матеріальною допомогою, тоді як волонтерство – із витратою часу та зусиль.

Волонтерська діяльність відрізняється гуманістичним змістом, включає в себе не лише матеріальний, а й емоційно-чуттєвий, ціннісно-мотиваційний аспекти.

У Законі України «Про волонтерську діяльність» визначено: «Волонтерська діяльність є формою благодійної діяльності і ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, неприбутковості. Це добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. Волонтерська допомога – роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами» [15]. Загалом волонтерство покликане доповнювати послуги, що надаються державою.

Щодо принципу гуманності варто зазначити, що ціннісне ставлення до особистості іншої людини розглядається Т.С. Ткачуком як особливий аспект гуманізації відносин і ґрунтується на вихідній передумові про те, що людина – абсолютна цінність, яка є кінцевою метою всього суспільного розвитку. Кожній окремій людині притаманна найвища цінність тільки тому, що вона здатна до моральності, тобто до розуміння загальних завдань людства, здатна рахуватися з іншими. Будь-яка людина стає цінністю лише за умови, коли вона сприймає всіх інших також як цінність. Саме в такій суспільній системі вона набуває найвищої цінності. Сьогодні багато вчених, практиків звернули свою професійну увагу на волонтерів як важливий ракурс соціальної роботи, що дозволяє максимально реалізувати гуманістичний потенціал виховання [83].

Варто зазначити, що волонтерство передбачає повну свободу участі, що означає цілковиту відсутність релігійних, етнічних, вікових, політичних і географічних обмежень. Це дає підставу зробити висновок, що брати участь у добровольчих діях може кожен.

Розкриваючи принцип безоплатності волонтерської діяльності, важливо чітко визначити, що саме слід покласти в його основу – безоплатність чи безкорисливість. Законодавство акцентує увагу саме на понятті безоплатності. Водночас волонтерська діяльність не є повністю безкорисливою, адже вона приносить певну користь самим волонтерам, хоча ця користь не має матеріального характеру. Участь у волонтерстві сприяє особистісному розвитку людини, допомагає їй краще усвідомити власні можливості та вплив на власне життя. Зокрема, для людей, які самі перебувають у складних життєвих обставинах (наприклад, самотні люди похилого віку або малозабезпечені), така діяльність може стати ефективним інструментом позитивних змін. Допомагаючи іншим, вони набувають впевненості у власних силах, розвивають здібності, здобувають нові знання й навички, а також формують нові соціальні зв'язки. Крім того, волонтерство допомагає людині знайти себе, визначити цінності та сформувати корисні

життєві установки, що сприяють веденню здорового, активного й змістовного життя. Особливо важливе значення це має для підлітків і молоді, оскільки сприяє їх соціалізації та формуванню громадянської позиції [84, с. 42].

Ця добровільна діяльність здійснюється фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної плати, просування по службі, заради добробуту й процвітання спільнот і суспільства загалом. Добровольча діяльність заснована на ідеях безкорисливого служіння гуманним ідеалам людства та отримання всебічного задоволення особистих та соціальних потреб, шляхом надання допомоги іншим людям [85, с. 11].

Р.А. Сербин визначає поняття волонтерської діяльності через такі її характерні ознаки: «1) Повна добровільність; 2) здійснення її за рахунок власного вільного часу; 3) вона має форму громадської участі у суспільних справах; 4) вона здійснюється шляхом надання допомоги іншому; 5) її здійснюють суб'єкти, котрі є членами відповідної волонтерської організації або волонтерами; 6) правовою підставою є укладання договорів про надання волонтерської допомоги та щодо провадження волонтерської діяльності; 7) здійснюється без очікуваної фінансової винагороди на підставі мотиваційних, спонукальних переконань» [86, с. 50].

Є.О. Кравцова вважає: «Також волонтерській діяльності притаманна ефективність – тобто досягнення поставлених завдань, а саме задоволення потреб отримувачів волонтерських послуг, що може виражатись у фактичному забезпеченні житлом, харчуванням, одягом, лікуванням, психологічною або соціальною адаптацією. Ефективність волонтерської діяльності багато в чому залежить від активної позиції волонтерів, яка виражається в тому, що в разі прийняття на себе відповідальності за певну ділянку роботи волонтер повинен виявляти активну поведінку, сумлінність та добросовісність» [87, с. 51].

Автор стверджує: «Індивідуальність у здійсненні волонтерської діяльності виражається в тому, що така діяльність виконується волонтерами

особисто, безпосередньо. Це не виключає можливості утворення волонтерських організацій або залучення благодійними чи іншими неприбутковими організаціями до виконання деяких видів робіт волонтерів на постійній або тимчасовій основі, проте волонтером визнається саме та особа, яка безпосередньо виконує волонтерську роботу, самостійно або разом з іншими волонтерами. Тобто сутність індивідуальності тут виражається у безпосередності, неможливості перекласти виконання волонтером відповідної роботи на іншу особу, у тому числі найманого працівника» [87, с. 50].

В.О. Гапон наголошує: «Попри законодавчо визначені принципи, інститут волонтерства також повинен регулюватися принципом загальнодоступності та недискримінації» [88, с. 254]. Ці принципи є спорідненими, при цьому перший означає, що можливість брати у волонтерських заходах відкрита абсолютно перед усіма людьми без будь-яких привілеїв, незалежно від статі, віросповідання, національності, мови, соціального статусу, віку; другий уточнює, що дотримання принципу законності вимагає, щоб будь-які обмеження відбувались тільки в межах закону та/або мали об'єктивний характер.

Деякі дослідники вважають, що за своєю суттю, формою і змістом волонтерство набуває істотних атрибутів і ознак професії, що дозволяє авторам характеризувати волонтерство як категорію економіки праці. Оскільки продуктом волонтерської праці є необхідне для задоволення соціальної потреби особи благо, переконують, що у відносинах між волонтером і набувачем блага проявляються характерні риси трудової діяльності. У міжнародній практиці волонтерство розглядають як окрему форму зайнятості. До речі, Міжнародна організація праці (далі – МОП) опублікувала методичний посібник з волонтерської праці, в якому дається визначення праці волонтерів як неоплачуваної і вільної від примусу роботи [89, с. 13-17]. Робоча група МОП підкреслює, що волонтерство – це робота, оскільки саме трудова діяльність створює товар (чи послугу), що має

певну цінність для кінцевого набувача блага. Волонтери – це робоча сила, що трудиться на принципах добровільності і безоплатності, не обмежується часом чи обсягом. На думку МОП, волонтерська робота може виконуватись у будь-яких інституціональних умовах (державний, комерційний і некомерційний сектор), в організаційній чи неорганізаційній формі.

Праця волонтера істотно відрізняється від праці працівника на підставі трудового договору. Насамперед варто звернути увагу на таку ознаку як безоплатність. Трудовий договір передбачає обов'язкову оплатність праці. Виконання роботи безоплатно не підпадає під сферу регулювання трудовим правом. А фундаментальними принципами волонтерства є безоплатність і добровільність. Це добровільна, неоплачувана, соціально значима діяльність. Волонтер не продає послугу (не отримує зарплату, винагороду). Відповідно до п. 1 ст. 13 Закону України «Про соціальні послуги», до надання соціальних послуг можуть залучатися волонтери відповідно до закону [34]. Оскільки праця волонтерів добровільна і безоплатна, умова безоплатної праці виключає можливість врегулювати відносини як між волонтером і організацією чи установою, що залучає до своєї діяльності волонтерів, так і між волонтером і отримувачем соціальних послуг (волонтерської допомоги), трудовим законодавством. Більше того, включення умови про безоплатну волонтерську працю в трудовий договір суперечило б і змісту такого договору. Волонтер працює не лише без заробітної плати, а й без оплачуваної відпустки. Час, який волонтер пропрацював у благодійній організації, здійснюючи волонтерську діяльність, не зараховується до трудового й страхового стажу [50, с. 128-129].

Відмінною особливістю волонтерської праці є її нерегулярність: робота носить епізодичний чи разовий характер. Характерною рисою є універсалізація волонтерської праці. Трудовий договір – це угода щодо здійснення і забезпечення трудової функції. За трудовим договором працівник зобов'язаний виконувати не якусь індивідуально-визначену роботу, а роботу з визначеної однієї або кількох професій, спеціальностей,

посади відповідної кваліфікації, виконувати визначену трудову функцію в діяльності підприємства. Після закінчення виконання визначеного завдання трудова діяльність не припиняється [90].

1.3 Міжнародно-правове регулювання волонтерської діяльності

Базові міжнародно-правові засади, що обґрунтовують фундаментальну роль волонтерства як основи для побудови громадянського суспільства, сформульовані в Загальній декларації волонтерів, прийнятій на XI Конгресі Міжнародної Асоціації волонтерів (Париж, вересень 1990) [91].

Міжнародна асоціація добровільних зусиль, починаючи з 1970 року, кожні два роки проводить Всесвітню конференцію волонтерів. На такій конференції, що проходила 1990 року в Парижі, було прийнято першу Загальну декларацію волонтерів, згідно з якою волонтерська діяльність розглядається, як інструмент соціального, економічного, культурного, екологічного розвитку. Загальна декларація волонтерів є основою для роботи Асоціації. Вперше видана в 1990 році під час Всесвітньої конференції волонтерів у Парижі, вона була переглянута та перевидана до Міжнародного року волонтерів ООН у 2001 році на XVI Всесвітній конференції волонтерів в Амстердамі (Амстердам, січень 2001) [92].

Стаття 1 Загальної декларації волонтерів визначає, що волонтерська діяльність – добровільна, безкорислива, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги.

Згідно із вищезазначеною декларацією, основними принципами діяльності волонтерів є:

повага до гідності й культури всіх людей та національностей;

надання допомоги, безкоштовних послуг особисто чи організовано в дусі партнерства та братерства;

визнання права на волонтерство за всіма чоловіками, жінками та дітьми, незалежно від їхньої раси, віросповідання, фізичних особливостей, відповідного соціального та матеріального становища;

визнання рівної важливості особистих та колективних потреб, сприяння їх забезпеченню;

перетворення волонтерства на елемент набуття нових знань і навичок, удосконалення здібностей, стимулюючи при цьому ініціативу та творчість людей, надаючи кожному можливість бути творцем, а не користувачем, спостерігачем.

В декларації підкреслюється, що волонтерство сприяє покращенню якості життя, особистому процвітанню й поглибленню солідарності, реалізації основних потреб на шляху будівництва більш справедливого і мирного суспільства, більш збалансованому економічному та соціальному розвитку, створенню нових робочих місць і професій [93, с. 115].

Декларація закріплює, що волонтерство є фундаментальною цеглинкою громадянського суспільства, втілює в життя найблагородніші прагнення людства – прагнення до миру, свободи, можливостей, безпеки та справедливості для всіх людей. За допомогою волонтерства можна підтримувати та зміцнювати людські цінності. Люди можуть здійснювати свої права та обов'язки як члени спільноти, навчаючись та розвиваючись протягом усього життя, реалізуючи свій соціальний потенціал.

Положення Декларації закріплюють прагнення розвитку волонтерства, яке б викликало залучення всієї громади до виявлення та вирішення її проблем; заохочувало та давало змогу молоді зробити лідерство через службу постійною частиною свого життя; забезпечувало голос для тих, хто не може говорити сам за себе; давало змогу людям здобувати нові знання та навички та повною мірою розвивати свій особистий потенціал, самовпевненість і креативність; сприяло сімейній, громадській, національній та глобальній солідарності.

Міжнародне законодавство визначає, що волонтерська діяльність – індивідуальна чи колективна є способом підтримки та зміцнення таких людських цінностей, як піклування та надання допомоги членам громади та використання кожною людиною своїх прав та обов'язків, як члена певної громади в процесі навчання та розвитку впродовж усього життя, реалізуючи весь свій людський потенціал. Волонтерська діяльність є взаємодією між людьми, незважаючи на всі відмінності, для спільного життя у здоровому стабільному суспільстві, для спільного вироблення нових способів вирішення проблем, які виникають.

У Декларації про волонтерську діяльність (2001 року) проголошено право кожної жінки, чоловіка та дитини на вільне об'єднання у спілки та зайняття волонтерською діяльністю без будь-якої дискримінації відносно культурного та етнічного походження, віросповідання, віку, статі, фізичного, соціального чи економічного становища. Всі мають право на вільне витрачання свого часу, таланту та енергії на користь інших людей чи громади, працюючи індивідуально чи в колективі і не сподіваючись на фінансову винагороду [92].

У Резолюції 56/38 Генеральної Асамблеї ООН від 5 грудня 2001 року «Про підтримку волонтерства» волонтерство визначається як «традиційні форми взаємодопомоги та самопомоги, офіційне надання послуг та інші форми громадської участі в економічному та соціальному розвитку, що приносять користь суспільству загалом, громадянам і самим добровольцям». Волонтерство є важливим компонентом будь-якої стратегії, спрямованої на скорочення масштабів жебрацтва, сталий розвиток, зміцнення здоров'я, запобігання стихійним лихам, на управління та соціальну інтеграцію (подолання соціального відчуження і дискримінації) [94]. Також у ній міститься заклик до урядів підтримувати та розвивати волонтерський рух у державних програмах соціально-економічного розвитку, ліквідувати законодавчі бар'єри, що перешкоджають волонтерській діяльності, врегулювати статус та соціальний захист волонтерів. А ще в ній закріплені

основні принципи волонтерства: добровільність, безкорисність, суспільна корисність, повага до прав людини, заборона дискримінації за будь-якою ознакою.

В Європейському Союзі (далі – ЄС) волонтерство розглядається як джерело людського та соціального капіталу. Зазначений інститут сприяє інтеграції та зайнятості, а також підвищує соціальну згуртованість [95]. Волонтерство втілює в життя фундаментальні цінності справедливості, солідарності, інклюзивності та громадянської свідомості, на яких базується Європа [95].

Важливим міжнародно-правовим актом є Волонтерська Хартія, Європейська Хартія про права та обов'язки волонтерів (Брюссель, 2012). Підвалинами до прийняття Волонтерської Хартії був Європейський молодіжний форум, проведений у Брюсселі влітку 2012 року. Учасники форуму визначили, що підхід до волонтерства закладений у ключових документах Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи та Європейського Союзу, а також волонтерство як явище «повинно бути правом, а не привілеєм» [96]. Була висловлена думка про те, що кожна людина має право бути волонтером у будь-якій точці світу і для того, щоб сприяти розвитку культури волонтерства та заохочувати до неї, волонтери повинні бути наділені правами, які відповідають їх потребам та обов'язкам. Волонтерська діяльність потребує повного визнання як такої, що формує почуття європейської ідентичності та активної громадянської позиції, внесок у суспільне благо, людський та соціальний капітал. Крім того, волонтерство – це джерело економічного зростання, шлях до інтеграції та зайнятості та механізм покращення згуртованості.

Хартія визнає різноманітність волонтерської діяльності, різні види волонтерства та різні типи волонтерів, відображає потреби всіх волонтерів та створює спільне розуміння визначення волонтерської діяльності, волонтерів від місцевого до європейського рівня та надає загальний перелік прав волонтерів та волонтерських організацій. Крім того, Хартія слугує закликком

до розробки та оновлення політики, пов'язаної з волонтерством на всіх рівнях, утримуючись від розгляду конкретних механізмів імплементації [96].

Згідно з Хартією, волонтер – це людина, яка здійснює діяльність, що приносить користь суспільству, за власним бажанням. Така діяльність здійснюється з некомерційною метою, приносячи користь особистому розвитку волонтера, хто використовує свій час і енергію для загального блага без матеріальної вигоди. В свою чергу, волонтерські організації – це некомерційні організації та групи, які є незалежними та самоврядними. Їх діяльність повинна бути спрямована повністю або частково на сприяння суспільному благу. Волонтерська діяльність здійснюється з некомерційною метою як у межах волонтерської організації, так і за власною ініціативою волонтера [96].

Хартія закріплює, що кожен, хто займається волонтерською діяльністю, має право на статус «волонтер». Кожна людина має право на рівний доступ до можливості здійснення волонтерської діяльності, на захист проти всіх видів дискримінації, зокрема за ознаками віку, статі, раси, кольору шкіри, мови, інвалідності, віросповідання, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, приналежності до національних меншин, майнового стану. Ніхто не може бути обмежений законом в участі у волонтерській діяльності, доки вона здійснюється з дотриманням прав людини та сприяє суспільному благу. Всі волонтери повинні бути поінформовані про свої права та обов'язки. Кожен волонтер має право на соціальний захист під час здійснення волонтерської діяльності, а також на страхування та медичне забезпечення. Кожен волонтер має право здійснювати волонтерську діяльність за межами країни проживання або народження. Тому за потребою віза повинна бути безкоштовною чи за доступною вартістю, а процедура її набуття – відкритою, прозорою та такою, що сприяє мобільності волонтерів [96].

Кожен волонтер має право на відшкодування витрат, понесених у зв'язку з волонтерською діяльністю. Такі відшкодування виключаються як

будь-яка форма оподаткування. Волонтери мають право на лікування згідно з нормами, принципами, стандартами та цілями волонтерської діяльності та політикою її здійснення. Кожен волонтер має право на підтримку та зворотній зв'язок упродовж всього здійснення діяльності. Це включає підготовку, особисте керівництво та допомогу, належне оцінювання та підведення підсумків активності і повну підтримку в реалізації необхідних подальших заходів.

Також у Хартії зазначено, що кожен волонтер має право на особистий розвиток, а саме – на навчання, необхідне для здійснення волонтерської діяльності; на гнучкий робочий графік, а також певну гнучкість у частині контрактних освітніх зобов'язань; має право володіти навичками та компетенціями, визнаними формальною освітою.

Якщо говорити про обов'язки волонтера, тут Хартія виділяє наступне: «Кожен волонтер повинен поважати норми закону і уникати будь-якого прояву дискримінації на всіх територіях, поважати цілісність, місію, цілі та цінності волонтерських організацій. Волонтери повинні дотримуватись своїх зобов'язань перед організаціями, через які безпосередньо здійснюють свою діяльність, щодо встановлення робочого часу та завдань, а також зобов'язуються брати участь в актуальних тренінгах щодо вдосконалення навичок, необхідних для завдань. Навчання волонтерів повинні проходити безкоштовно. Волонтери повинні дотримуватися конфіденційності, зокрема стосовно юридичних справ та особистих даних всіх членів організації, персоналу та бенефіціарів, усвідомлювати, що волонтерство спрямоване на користь загального блага, співпрацювати з іншими волонтерами в організації, де це доцільно та робити внески в роботу організації» [96].

Стаття 24 Хартії закріплює визначення волонтерської організації, яке суттєво відрізняється від інших міжнародних та національних нормативно-правових актів. В статті йдеться про те, що некомерційні незалежні організації та групи, які здійснюють волонтерську діяльність, мають право на статус «волонтерського провайдера». Такі організації мають право на

підтримку, яка забезпечуватиме доступне та стабільне фінансування. Волонтерські провайдери мають право брати участь у процесах прийняття політичних рішень на всіх рівнях у сфері волонтерської діяльності, представляючи інтереси та потреби волонтерів. Доходи, отримані в ході реалізації волонтерської діяльності, не повинні оподатковуватися. Провайдери діяльності повинні відбирати волонтерів відповідно до їхньої місії та бачення, а також конкретних навичок та волонтерських профілів [96].

Волонтерські організації зобов'язуються розробляти волонтерську політику, яка поважатиме права волонтера, ознайомлюватись із чинною правовою базою та всіма правовими аспектами, що стосуються волонтерської діяльності, повинні забезпечити мінімізацію ризиків та надавати чітке керівництво для волонтерів. У цьому контексті провайдер бере на себе зобов'язання створити максимально безпечне середовище для волонтера та надання повної інформації про можливі ризики, пов'язані з волонтерською діяльністю.

Волонтерські організації повинні надавати однакові пропозиції та прозорий доступ до інформації щодо можливостей волонтерства, а також про права та обов'язки волонтерів. Організації повинні забезпечити необхідні умови для забезпечення страхування, соціального захисту у вигляді оздоровлення та відповідальності волонтера під час здійснення волонтерської діяльності.

Волонтерські провайдери відшкодовують витрати, пов'язані з волонтерською діяльністю. Також вони надають чітку інформацію щодо завдань, які повинен виконувати волонтер, пропонують необхідні інструменти та доступ до ресурсів, які дозволять їм реалізувати поставлені завдання, гарантують стабільність волонтерської діяльності.

Волонтерська Хартія є своєрідним зверненням європейських, національних та місцевих органів влади та інших зацікавлених сторін для розробки та оновлення політики, пов'язаної з волонтерством. Для того, щоб поважати, захищати та безпосередньо здійснювати права волонтерів,

потрібна законодавча база. З метою реалізації Хартії, публічна влада повинна запровадити відповідні закони, програми та заходи, постійно залучати та консультувати основних учасників щодо планування та моніторингу волонтерства, сприяти активній громадянській позиції, а також забезпечити належне та стабільне фінансування [96].

Важливим міжнародно-правовим документом є Example EVS in the receiving organization SALTO Training and Networking Resource Centre Erasmus+ (Проект щодо створення молодіжної європейської добровольчої служби, Гельсинки, 2015) [97]. Ціллю Європейської волонтерської служби в рамках програми Erasmus+ є розвиток солідарності та заохочення активності громадянської позиції у молоді. За час перебування у приймаючій країні тривалістю 12 місяців молодь має змогу сприяти соціальній згуртованості та значно підвищити свої особисті, професійні та міжкультурні компетенції.

Європейська добровільна служба зазвичай здійснюється в партнерстві між молодими волонтерами, волонтерськими організаціями країн їх громадянства та приймаючими країнами.

Erasmus+ є ініціативою Європейського Союзу, спрямованою на розвиток міжнародної співпраці з іншими країнами у сферах освіти, молодіжної політики та спорту [97]. Її основною метою є підтримка освітнього, професійного й особистісного розвитку громадян як у межах ЄС так і за його межами. Це, своєю чергою, сприяє сталому економічному зростанню, підвищенню рівня зайнятості, зміцненню соціальної згуртованості, розвитку інновацій, а також формуванню європейської ідентичності та активної громадянської позиції. Програма відкриває широкі можливості для навчальної та академічної мобільності, особливо для молоді, а також підтримує реалізацію спільних проєктів, міжнародних партнерств і стратегій співпраці. Окрему увагу приділено розвитку професійних мереж, обміну досвідом і поширенню відкритих освітніх ресурсів.

Сьогодні в Європейському Союзі існує понад 1200 волонтерських ініціатив, до яких може долучитися молодь [98]. Волонтерські програми

Європейського корпусу солідарності дозволяють молоді віком від 17 до 30 років займатись міжнародною волонтерською діяльністю в організаціях або державних органах Європи, Африки, Азії чи Південної Америки періодом від 2 до 12 місяців. По закінченню проекту надається сертифікат, що підтверджує проходження програми Європейського корпусу солідарності.

Варто згадати European Convention on the Promotion of a Transnational Long-term Voluntary Service for Young People (Європейську конвенцію про сприяння транснаціональній довгостроковій волонтерській службі для молоді, Страсбург, 2000) [99]. Враховуючи, що сприяння транснаціональній, довгостроковій волонтерській службі є важливою частиною урядової політики щодо молоді, держави-члени Ради Європи та інші держави-учасниці Європейської культурної конвенції визнали необхідність розвитку та просування транснаціональної довгострокової волонтерської служби в усіх її формах на європейському рівні. Така діяльність, що здійснюється за кордоном з молоддю, сприяє громадянській освіті, міжкультурним проектам та набуттю європейської свідомості.

Транснаціональна довгострокова волонтерська служба водночас забезпечує неформальну освіту для волонтерів та людей, з якими вони співпрацюють, створює можливість для молоді навчатись та сприяти солідарності, а також служити суспільству.

Усвідомлюючи труднощі молодих волонтерів, які бажають виконувати волонтерську службу за кордоном, та наголошуючи, що транснаціональна довгострокова волонтерська служба має бути відкритою для молоді, незалежно від її фінансових ресурсів, а також вважаючи, що органи державної влади можуть сприяти забезпеченню та контролю за впровадженням вищезазначених принципів у рамках свого національного законодавства та відповідно до правил своїх країн, було прийнято рішення щодо наступних положень.

Волонтерська служба має на меті освіту та містить елементи міжкультурного навчання; вона здійснюється волонтерами під

відповідальністю некомерційних та неурядових організацій, що здійснюють волонтерську діяльність на благо суспільства та сприяють розвитку демократії та солідарності; молодіжних організацій, тобто неурядових організацій, що керуються молоддю; місцевих органів державної влади, а також будь-яких інших організацій, які бажають розробляти конкретні волонтерські проекти.

Транснаціональна довгострокова волонтерська служба не повинна замінювати обов'язкову національну службу, не може замінити оплачувану роботу, має ґрунтуватися на неоплачуваній діяльності та вільному особистому рішенні волонтера.

У Конвенції визначено: «Термін «волонтер» означає особу, яка легально проживає в одній Стороні та легально перебуває на території іншої Сторони протягом безперервного періоду часу, не менше трьох місяців та не більше дванадцяти місяців, для виконання волонтерської діяльності на повний робочий день. Волонтер може належати до організацій, що відправляють, приймають або співпрацювати з ними» [99].

Транснаціональна довгострокова волонтерська служба – це діяльність, що добровільно здійснюється за кордоном, без будь-якої винагороди для волонтера, що забезпечує взаємний неформальний освітній процес для волонтера та для людей, з якими він чи вона співпрацює.

Відповідно до статті 3 Конвенції, Сторони зобов'язуються надавати одна одній якомога ширшу співпрацю стосовно транснаціональної довгострокової волонтерської служби, призначають координаційні органи, яким буде доручено виконання завдань. Якщо говорити про вік волонтерів, то Конвенцією визначаються особи від 18 до 25 років, проте Сторони можуть укласти між собою двосторонні або багатосторонні угоди, що відступають від цієї норми [99].

Діяльність волонтерів регулюється типовим договором, де зазначаються всі умови організацій. Кожна сторона повинна надати медичні

довідки, видані органами охорони здоров'я не менш ніж за три місяці до початку волонтерської служби, яка вказуватиме на загальний стан здоров'я.

Також кожна Сторона через свої координаційні органи забезпечує, щоб всі суб'єкти вжили належних заходів для забезпечення волонтерів належною підготовкою та навчанням до початку їхньої волонтерської діяльності. Волонтери повинні бути проінформовані про основні законодавчі положення, соціальні та економічні структури приймаючої Сторони, а також ознайомлені з її мовою, культурою та історією.

В свою чергу приймаюча Сторона забезпечує волонтерів харчуванням, надає можливості для відповідного мовного та професійного розвитку. Волонтери мають щонайменше один повний вільний день на тиждень та достатню суму кишенькових грошей, яка узгоджується організаціями.

Фінансова підтримка довгострокової волонтерської діяльності надається за рахунок внесків державних, місцевих, регіональних та національних органів влади, міжнародних організацій, внесків від визнаних некомерційних організацій, приватних компаній або ж особистих внесків. Ризики, пов'язані зі здоров'ям чи нещасними випадками, покриваються відповідно до національного законодавства, чинними двосторонніми чи багатосторонніми договорами або за допомогою особистого страхування.

На прохання волонтера кожна сторона через свої координаційні ради протягом періоду волонтерської діяльності та після завершення програми надає відповідний сертифікат про участь.

У 2022 році Європейська комісія оголосила План дій для молоді (2022–2027), метою якого є залучення молоді до здійснення волонтерства. Рада ЄС закликала держави-члени забезпечити умови, за яких кожна молода людина, яка бажає бути волонтером, мала б можливість це зробити [100].

Підсумовуючи, зазначимо, що на будь-якому етапі розвитку людської цивілізації існували різного роду волонтерські ініціативи, з допомогою яких безоплатно вирішувались нагальні проблеми соціуму. Соціальні катаклізми, стихійні лиха, гуманітарні проблеми, цілий ряд факторів, пов'язаних із

розвитком макроекономіки, з викликами геополітики – все це робить волонтерську діяльність досить затребуваною. В Європі цей вид діяльності давно розцінюється як соціальна послуга, яка сьогодні набуває глобального характеру.

Висновки до Розділу 1

1. Волонтерство в Україні має власну історію становлення, особливістю якої є те, що історичний крок у декілька століть, який зробила Європа в питаннях становлення волонтерства й закріплення його інституційних дискурсів, Україна реалізувала за декілька років.

Трагічні соціально-політичні події 2014 року зумовили активування волонтерського руху. Волонтери стали дієвою силою, здатною оперативно реалізовувати допомогу для підтримки вимушених переселенців, що вплинуло на подальшу інституціалізацію цього руху.

2. Вперше визначення понять «волонтерська діяльність», «волонтерська допомога», «волонтерська організація», «волонтер», «отримувач волонтерської допомоги» знайшли закріплення в Законі України «Про волонтерську діяльність». З розвитком законодавства доповнювались напрями діяльності щодо надання волонтерської допомоги. Законодавча база, спрямована на регулювання волонтерської діяльності в соціальній сфері, постійно розширюється та деталізується.

3. Волонтерська діяльність, в основі якої лежить альтруїзм, безкорисливість, шляхетність, гласність, гуманізм, добровільність, законність, милосердя, чуйність, самовідданість, співчуття та людяність, відіграє важливу роль у системі соціальної підтримки населення як форми забезпечення соціального життя. Вона покликана доповнювати послуги, що надаються державою, для своєчасного і якісного забезпечення потреб осіб, які потребують соціальної підтримки. Тому основним завданням є належне забезпечення правового регулювання цієї сфери відносин.

4. Оскільки праця волонтерів добровільна і безоплатна, умова безоплатної праці не дає можливості роботодавцеві чи отримувачу послуги будувати відносини з волонтерами на базі трудового законодавства, позаяк немає оплати праці. Більше того, включення умови про безоплатну волонтерську працю в трудовий договір суперечило б і змісту такого договору. Волонтер працює не лише без заробітної плати, а й без оплачуваної відпустки. Час, протягом якого надається волонтерська допомога, не зараховується до страхового стажу.

5. Правова природа договору про волонтерську діяльність, який носить комплексний характер, ще потребує додаткового дослідження, в тому числі й з метою зарахування часу роботи волонтером до стажу трудової діяльності. Це буде значною гарантією у зміцненні його правового статусу. Тому важливу увагу необхідно приділити розвитку галузевого інституту волонтерської допомоги в системі галузі права соціального забезпечення.

6. Основою правового регулювання волонтерської діяльності в Україні є міжнародно-правове регулювання, яке заклало базові принципи волонтерства: добровільність, безкорисність, суспільна корисність, повага до прав людини, заборона дискримінації за будь-якою ознакою.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДОПОМОГИ ВРАЗЛИВИМ ВЕРСТВАМ НАСЕЛЕННЯ

2.1 Волонтерська допомога особам/сім'ям, які опинилися в складних життєвих обставинах через шкоду, завдану бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією

І.В. Мазій слушно стверджує: «У кризові періоди суспільного буття особливого та важливого значення набуває волонтерська діяльність, спрямована на зняття соціального напруження шляхом підтримки найбільш знедолених категорій населення; забезпечення гідного існування громадян, які в силу об'єктивних обставин не здатні піклуватися про себе самостійно; усунення недоліків державної соціальної політики, насамперед за рахунок оперативного реагування та надання ефективної адресної соціальної допомоги, яка відповідає потребам та запитам конкретної людини; поширення гуманістичних та альтруїстичних ідей та настроїв у суспільстві тощо» [101].

В Законі України «Про волонтерську діяльність» закріплено: «Волонтерська допомога надається з метою підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних осіб, які потребують соціальної реабілітації, осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також здійснюється для догляду за хворими, особами з інвалідністю, самотніми, людьми похилого віку та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги» [15].

Основне завдання волонтерської діяльності зводиться до того, щоб надавати матеріальну допомогу й соціальну підтримку найбільш вразливим групам населення, тобто особам/сім'ям, які мають найвищий ризик

потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників [50, с. 129].

Соціальну підтримку розуміють як діяльність по задоволенню потреб конкретних осіб чи сімей, що виникають внаслідок настання в їхньому житті певних подій/ситуацій під впливом соціальних ризиків, шляхом надання їм:

– спеціалізованих соціальних послуг, тобто сприяння у здійсненні різного роду функцій, пов'язаних із життєдіяльністю, в натуральній формі (соціально-побутових, соціально-медичних, соціально-правових, психолого-педагогічних, соціально-реабілітаційних, соціально-трудова, освітніх, інформаційних тощо);

– спеціальних соціальних пільг, тобто переваг, пов'язаних зі звільненням чи полегшенням умов виконання ними встановлених законодавством норм/правил/умов життєдіяльності матеріального характеру (пільги у сфері житлового забезпечення і житлово-комунального обслуговування; у сфері медичного забезпечення і реабілітації; праці, професійного навчання і зайнятості; пільги по санаторно-курортному лікуванню, оздоровленню і відпочинку; транспортному обслуговуванню тощо) [102, с. 148].

Суб'єктами соціальної підтримки є держава і суспільство. Держава в цілому створює правову й організаційну базу такої підтримки, здійснює оцінювання потреб у соціальних послугах певних осіб/сімей.

Важливою складовою соціальної підтримки населення є надання соціальних послуг. Відповідно до ч. 1 ст. 13 Закону України «Про соціальні послуги» [35], надавачі соціальних послуг можуть належати й до недержавного сектору, зокрема здійснювати волонтерську діяльність відповідно до закону. Це дає змогу розглядати цих осіб як суб'єктів права соціального забезпечення. Але це добровільний суб'єкт соціально-забезпечувальних правовідносин, що набуває галузевої правосуб'єктності в тих випадках, коли держава в законодавстві передбачила можливість його вступу, дала дозвіл на його участь чи виступила замовником його участі як

соціального надавача у правовідносинах соціального забезпечення. Так, передбачивши можливість благодійних програм у сфері соціального забезпечення (діяльність благодійних організацій та волонтерів), держава виступила замовником виникнення таких суб'єктів у правовідносинах соціального забезпечення [50, с. 128].

С.М. Синчук слушно підкреслює: «Терміном «недержавні» визначаються саме межі відносин та суб'єктів, які зобов'язуються здійснювати підтримку згідно з законом (у випадку недержавного пенсійного страхування); договору (наприклад, матеріальне забезпечення за рахунок роботодавця); в результаті добровільно взятого на себе соціального зобов'язання (приміром, у разі надання волонтерської допомоги)» [51, с. 31].

Якщо спиратись на Закон України «Про волонтерську діяльність» [15], то можна виділити такі основні напрями надання волонтерської допомоги:

– соціально-забезпечувальний (підтримка малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних, осіб, які потребують соціальної реабілітації, осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах; догляд за хворими, особами з інвалідністю, самотніми, людьми похилого віку та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги тощо);

– культурно-просвітницький (проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, збереженням культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури, місць поховання; утвердження української національної та громадянської ідентичності тощо);

– організаційний (сприяння проведенню заходів національного та міжнародного значення, пов'язаних з організацією спортивних, культурних, молодіжних та інших видовищних і громадських заходів; ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру; сприяння у проведенні заходів, спрямованих на соціальну адаптацію осіб, які відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, а

також звільнені від подальшого відбування зазначених видів покарань на підставах, передбачених законом тощо).

У Положенні про Єдину інформаційну систему соціальної сфери соціальна підтримка визначена як передбачені законодавством види соціальної допомоги, субсидії, пільги, соціальні послуги, місцеві програми соціального захисту населення, виплати соціальної сфери та накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, надання яких забезпечується суб'єктами Єдиної системи за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, Пенсійного фонду України, інших джерел, не заборонених законодавством [103]. Відповідно до цього Положення, соціальний захист населення, зокрема осіб, які належать до вразливих груп та/або перебувають у складних життєвих обставинах, є одним із напрямів надання соціальної підтримки, як і проведення соціальної роботи.

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги», соціальна підтримка полягає у сприянні подоланню особою/сім'єю складних життєвих обставин [35]. До речі, О.С. Бурлака висловлювала думку щодо недоцільності ототожнення соціальної послуги з діяльністю, оскільки соціальна послуга – це не сама діяльність, а її результат, діяльність же – це відповідний процес [104, с. 14]. Саме у наданні соціальних послуг важливу роль відіграє волонтерська діяльність, яка покликана доповнювати соціальні послуги, що надаються державою [50, с. 130].

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги», волонтери можуть бути залучені до надання соціальної допомоги населенню. У законодавстві визначено, що фізичні особи, які надають соціальні послуги без здійснення підприємницької діяльності, мають право здійснювати таку діяльність навіть без спеціальної професійної підготовки, за умови дотримання встановлених державних стандартів. Зокрема, соціальні послуги можуть надаватися особам із числа членів сім'ї, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Також це стосується допомоги людям із інвалідністю, дітям з інвалідністю, громадянам

похилого віку з когнітивними порушеннями, а також невиліковно хворим, які через стан здоров'я не здатні самостійно пересуватися чи обслуговувати себе [35]. Водночас чітко визначає межі волонтерської діяльності. Зокрема, безоплатне виконання робіт або надання послуг, що здійснюється в межах сімейних, дружніх чи сусідських відносин, не вважається волонтерством у юридичному розумінні [15].

Те, що волонтери можуть здійснювати активні дії у соціальній сфері, було закріплено також у Постанові Кабінету Міністрів України «Про організацію надання соціальних послуг». У ній зазначалось: «Надання соціальних послуг організовується шляхом здійснення заходів щодо формування та розвитку соціальних послуг, зокрема створення мережі надавачів соціальних послуг державного / комунального сектору, залучення надавачів соціальних послуг недержавного сектору (підприємства, установи, організації, громадські об'єднання, благодійні, релігійні організації, фізичні особи – підприємці та фізичні особи, які надають соціальні послуги з догляду без здійснення підприємницької діяльності), залучення волонтерів, тощо» [105]. В системі соціальної підтримки населення зростає роль громадських і благодійних, волонтерських організацій, що належать до третього сектору, що відображає світову тенденцію участі таких організацій у наданні соціальних послуг вразливим групам населення.

Як відомо, особи/сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах, є отримувачами соціальних послуг. В науці права соціального забезпечення України окремі питання соціального забезпечення вразливих груп населення в своїх працях піднімали вчені В.М. Андріїв, Н.Б. Болотіна, К.В. Бориченко, Н.П. Коробенко, В.Л. Костюк, Л.Ю. Малюга, А.О. Панченко, П.Д. Пилипенко, С.М. Прилипко, В.Ф. Пузирний, С.М. Синчук, Б.І. Сташків, Н.М. Стаховська, О.В. Тищенко, С.М. Черноус, Л.П. Шумна та інші.

Відповідно до п. 4 Порядку організації надання соціальних послуг, осіб/сімей, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві

обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників, позначали терміном «вразливі категорії населення» [106].

Прикметник «вразливий» у загально-правовому значенні є оціночним. Значення цього поняття зводиться до «слабкий, мало захищений». Так, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови одним із значень прикметника «уразливий» («вразливий») є «слабкий, погано захищений» [107, с. 1512]. В англійській мові аналогічне значення має слово «vulnerable», синонімом якого є «defenceless» (беззахисний). Навряд чи можна говорити про існування універсального визначення вразливості чи вичерпного переліку вразливих груп, що пояснюється комплексністю цього явища.

О.Т. Риндзак стверджує: «Вразливими верствами населення, в широкому розумінні, є представники вразливих/пригнічених верств населення, а саме: індивіди або соціальні групи, що мають більшу, ніж інші ймовірність зазнати негативних впливів соціальних, екологічних факторів або дістати хвороби; люди з інвалідністю, ветерани війни, колишні в'язні концтаборів, люди похилого віку, особи, що втратили годувальників тощо. Традиційно до вразливих груп населення відносять: людей похилого віку, хворих, жінок, дітей, представників різного роду меншин, а також осіб, що тимчасово потребують захисту» [108]. Соціальна вразливість характеризує міру здатності особи (групи чи суспільства) справлятися зі складними життєвими обставинами. Вона включає не лише її спроможність сприймати, протистояти, протидіяти деструктивним чинникам, а й трансформуватись та відновлюватись під їх дією. Залежно від балансу стійкості-чутливості, можна розрізняти низьку, середню і високу вразливість. Рівень вразливості залежить від індивідуальних соціально-демографічних особливостей людини, так і від зовнішніх чинників (геопросторових, політичних, інституційних та економічних).

Міжнародно-правові стандарти захисту прав осіб, які належать до вразливих груп населення, в період збройних конфліктів зосереджені в

угодах у галузі міжнародного гуманітарного права, спрямованих на захист збройних конфліктів. Серед них: Женевські конвенції 1949 року про захист поранених, хворих, осіб, які зазнали корабельної аварії, військовополонених і цивільного населення; Додатковий протокол до Женевської конвенції, що стосується захисту жертв збройних конфліктів міжнародного характеру 1977 року (Протокол 1); Додатковий протокол до Женевської конвенції, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру 1977 року (Протокол 2). Зазначені угоди приділяють особливу увагу захисту жінок і дітей, які перебувають у зоні військових конфліктів. Принцип особливого захисту жінок і дітей було розкрито і в Декларації ООН про захист жінок і дітей у надзвичайних обставинах і під час збройних конфліктів 1974 року. Універсальність застосування низки положень міжнародних конвенцій у сфері гуманітарного права виділено в рішенні Міжнародного військового трибуналу в Нюрберзі, який постановив, що гуманітарні норми зазначених конвенцій, визнані всіма цивілізованими націями, розглядаються ними як декларація законів і звичаїв війни і вважаються частиною загального міжнародного права [109, с. 127].

Конвенція ООН про права дитини 1989 року, ратифікована Україною 27 лютого 1991 року, має обов'язкову юридичну силу для держав-учасниць. Вона передбачає регулярне звітування держав до Комітету ООН з прав дитини, зокрема один раз на чотири роки, що забезпечує міжнародний контроль за дотриманням її положень. У документі вперше на універсальному рівні було чітко визначено вікові межі дитинства, що сприяло формуванню загальноприйнятого підходу до розуміння цього поняття. Згідно з Конвенцією, дитиною вважається кожна людина, яка не досягла 18-річного віку, за винятком випадків, коли за національним законодавством повноліття настає раніше [110]. Це положення стало основою для подальшого закріплення вікової межі у 18 років у численних міжнародно-правових актах, що регулюють питання захисту прав дітей. Крім того, Конвенція містить розгорнуті положення щодо обов'язків держав-

учасниць у сфері забезпечення прав дитини. Зокрема, йдеться про необхідність дотримання норм міжнародного гуманітарного права, захист дітей у контексті збройних конфліктів, надання їм належного догляду, а також сприяння їх фізичному та психологічному відновленню. Особлива увага приділяється соціальній інтеграції дітей, які постраждали від війни, та забезпеченню недопущення їх безпосередньої участі у воєнних діях до досягнення 18-річного віку [111, с. 397].

У жовтні 2005 року була ухвалена Загальна декларація про біоетику та права людини. Ця декларація була першою спробою розробити глобальну нормативну базу для біоетики. У 8-ій статті Декларації розглядалися поняття «вразливість» та «вразливі групи». Стаття має подвійну спрямованість: проголосити «людську вразливість» як основний принцип біоетики та забезпечити окремих осіб та групи «особливої вразливості» адекватним захистом при розробці та застосуванні медичних, наукових та технологічних знань [112]. У зазначеному документі не міститься визначення термінів «вразливість» або «вразливість людини», але в змісті Декларації привертає увагу той факт, що вразливими можуть бути також сім'ї, групи та спільноти. У тексті декларації вказується низка обставин, які можуть призвести окремих людей та групи до вразливості, наприклад: хвороба; інвалідність; інші особисті умови; умови довкілля та обмежені ресурси [113, с. 697].

У пункті 3 частини 1 статті 1 Закону України «Про соціальні послуги» визначено «вразливими групами населення» осіб/сім'ї, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників. Відповідно під «складними життєвими обставинами» розуміються обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самотійно [35]. А в пункті 15 цієї статті закріплено: «Складні життєві обставини – обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самотійно» [35].

Термін «вразливі групи» використовується щодо дітей, окремих категорій жінок, осіб з інвалідністю, працівників-мігрантів, біженців, національних меншин та корінних народів, людей похилого віку. Кожна зі згаданих груп населення неоднорідна і перебуває в різних політичних, економічних соціальних, правових, релігійних умовах та обставинах, усередині кожної з них можлива диференціація з різних підстав.

Так, у ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» визначено: «Дитина, яка перебуває у складних життєвих обставинах, – дитина, яка потрапила в умови, що негативно впливають на її життя, стан здоров'я та розвиток у зв'язку з інвалідністю, тяжкою хворобою, безпритульністю, перебуванням у конфлікті із законом, залученням до найгірших форм дитячої праці, залежністю від психотропних речовин та інших видів залежності, жорстоким поводженням, зокрема домашнім насильством, ухилянням батьків, осіб, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків, обставинами стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф, воєнних дій чи збройних конфліктів тощо, що встановлено за результатами оцінки потреб дитини» [114]. Отже, залежно від суб'єкта поняття складних життєвих обставин може бути різним, але всі вони мають право на соціальний захист, який полягає у діяльності уповноважених державних та недержавних органів, інших суб'єктів, спрямованій на попередження, подолання та/або пом'якшення несприятливих наслідків соціальних ризиків, адаптацію особи до нових умов життєдіяльності. Ці ризики з об'єктивних соціально значимих причин створюють необхідність соціального захисту з боку держави [102, с. 147].

А.О. Панченко доречно зауважує: «В період дії воєнного стану відбувається розширення кола соціальних ризиків як підстав для недержавного соціального забезпечення, серед яких: пошкодження або втрата житла; проживання на тимчасово окупованих територіях; внутрішнє переміщення; перебування в полоні та інші» [115, с. 7].

Вчена слушно звертає увагу на те, що при визначенні «вразливих груп населення» через перелік чинників, які можуть зумовити складні життєві обставини (ст. 1 Закону України «Про соціальні послуги»), необхідно розширити коло таких обставин, більше того, врахувати динамічність соціальних ризиків, діапазон яких постійно розширюється. Так, наприклад, на підставі чинного законодавства, яким передбачаються окремі види соціального захисту, можна говорити й про інші «чинники» (соціальні ризики) – безпритульність, наявність алкогольної, наркотичної або іншої залежності, внутрішнє переміщення, проживання на тимчасово окупованих територіях, пошкодження або втрата житла внаслідок воєнних дій та ін. [116, с. 112].

С.М. Синчук взагалі пропонує доповнити Закони України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» та «Про волонтерську діяльність» нормами, які закріплювали б соціальні ризики як підстави для отримання відповідної допомоги [51, с. 53].

О.В. Тищенко переконливо стверджує: «Вагомою складовою соціального забезпечення вразливих верств населення є соціальна робота як професійна діяльність, спрямована на надання допомоги тим категоріям громадян, котрі потрапили в складні життєві обставини» [67, с. 251]. Вчена робить висновок, що у період економічної та соціальної трансформації України збільшується чисельність вразливих верств населення держави, категорій осіб, котрі з огляду на їх соціально-правове становище не мають змоги самостійно, без державної допомоги підтримувати свою життєдіяльність. О.В. Тищенко переконує, що необхідно змінювати ставлення держави та суспільства до соціально-вразливих категорій населення, формуючи ефективні механізми розвитку соціальної політики, які насамперед мають бути спрямовані на створення дієвої системи соціально-правового забезпечення незахищених верств населення [67, с. 251-252].

З огляду на потреби по забезпеченню вразливих верств населення, і на те, що ці потреби зазвичай задовольняють повільно та не завжди успішно,

волонтерство як сукупність громадянсько-політичних практик, що має ціннісно-гуманістичну та соціально-орієнтовану природу і є важливою складовою громадянського суспільства, опиняється в центрі уваги. Суспільно-політична значущість волонтерського руху обумовлює підвищення дослідницької уваги до цього явища.

Дослідники волонтерства вважають, що воно існуватиме доти, доки державні інституції не зможуть повною мірою задовольнити соціальні потреби громадян, а також поки зберігатиметься наявність як тих, хто потребує допомоги, так і тих, хто готовий її надавати. Важливу роль у розвитку цього явища відіграють також наявні теоретичні напрацювання та практичний досвід у сфері волонтерської діяльності. Становлення та динамічний розвиток волонтерського руху в Україні на сучасному етапі зумовлюється як внутрішніми чинниками – передусім відродженням традицій взаємодопомоги, – так і зовнішніми, пов'язаними із запозиченням міжнародного досвіду та інституційних моделей організації волонтерства [117, с. 93]. Ця динаміка значною мірою обумовлена загальнонаціональними кризовими процесами, що супроводжуються глибокими соціальними та економічними трансформаціями. У таких умовах волонтерство виступає важливим інструментом суспільної самоорганізації та швидкого реагування на актуальні виклики. Воно також сприяє зміцненню соціального капіталу, розвитку довіри між громадянами та формуванню активної громадянської позиції.

Водночас у періоди соціальної нестабільності потреба у добровільній праці суттєво зростає. Обмежені ресурси держави зумовлюють необхідність залучення громадян до вирішення соціально значущих проблем, у зв'язку з чим державні соціальні служби та організації все частіше потребують підтримки волонтерів. Основною метою волонтерської діяльності за таких умов є зниження рівня соціальної напруги шляхом надання допомоги різним категоріям населення на місцевому, національному та міжнародному рівнях. Водночас волонтерство сприяє підвищенню соціальної згуртованості та

розвитку партнерства між державою, громадянським суспільством і міжнародними організаціями.

Насамперед слід зазначити, що нещодавно в Україні була прийнята вже згадувана Концепція Державної цільової соціальної програми з розвитку волонтерської діяльності на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 липня 2025 року № 715-р. [44]. Цей підзаконний акт містить законодавчі норми, які регулюватимуть питання волонтерської діяльності в соціальній сфері наближено до законодавства Європейського Союзу на шляху до євроінтеграції. В розпорядженні закріплено, що однією з проблем розвитку волонтерства, що потребують розв'язання, є низький рівень інституційної спроможності організацій та установ, що залучають до своєї діяльності волонтерів, зокрема громадських об'єднань, та відсутність ефективного менеджменту таких організацій, стабільного залучення ними професійних кадрів, фінансових і матеріальних ресурсів, відсутність стабільної співпраці з органами державної влади, органами місцевого самоврядування та представниками бізнесу.

Передувало прийняттю вищезазначеного підзаконного нормативно-правового акту затвердження Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки [42], де одним із стратегічних завдань визначалось сприяння розвитку волонтерської діяльності шляхом удосконалення законодавства про волонтерську діяльність у частині залучення до відповідної діяльності дітей та молоді, здійснення заходів для формування культури волонтерської діяльності у здобувачів освіти, а також усунення розбіжностей в законодавчих актах, які стосуються правового регулювання волонтерської діяльності.

На сучасному етапі одним із ключових напрямів волонтерської діяльності в Україні є забезпечення безпеки військовослужбовців і цивільного населення в зоні бойових дій. Волонтери здійснюють постачання техніки та необхідного спорядження, надають медичну допомогу пораненим, організовують евакуацію населення та забезпечують психологічну підтримку

військовим і їх родинам. Водночас важливим напрямом є допомога постраждалим від війни. Волонтери забезпечують їх харчуванням, одягом і житлом, а також організують прийом, розподіл і транспортування гуманітарної допомоги. Крім того, вони координують логістичні процеси, взаємодіють із різними організаціями та сприяють ефективному реагуванню на виклики воєнного часу [118, с. 85].

А.В. Трофименко та І.О. Макаров вважають: «За час повномасштабного вторгнення, волонтерство стало ефективним інструментом соціальної мобілізації, об'єднало суспільство, демонструючи, що колективні дії здатні компенсувати недоліки офіційних структур. Волонтерський рух сприяє формуванню активного громадянського суспільства через: підвищення рівня громадянської свідомості – люди усвідомлюють свою роль у допомозі державі та суспільству; формування нових соціальних цінностей – солідарності, взаємодопомоги, патріотизму; розвиток самоорганізації – створення локальних ініціатив, координаційних центрів і громадських організацій. Це не лише зміцнює волонтерський сектор, але й сприяє довгостроковим соціальним змінам. В умовах війни волонтерські ініціативи виконують функції, які часто виходять за межі їхньої звичної діяльності: забезпечення військових необхідними ресурсами – спорядженням, медичними засобами, транспортом; допомога державним органам у вирішенні гуманітарних криз, наприклад, у забезпеченні переселенців чи організації евакуації; фінансова підтримка оборони через організацію збору коштів і проведення благодійних акцій» [119, с. 136].

Повномасштабна війна в Україні спричинила глибокі соціальні, економічні та гуманітарні наслідки, що особливо відчутно позначилися на становищі сімей, які постраждали від бойових дій. Тисячі родин втратили житло, майно, близьких, а також доступ до базових соціальних послуг. У цих умовах важливу роль у підтримці постраждалого населення відіграє волонтерський рух, який став одним із найяскравіших проявів громадянської активності та взаємодопомоги. Волонтери забезпечують сім'ї гуманітарною

допомогою, організують психологічну підтримку, сприяють адаптації переселенців до нових умов життя.

Значення волонтерської діяльності полягає не лише у наданні матеріальних ресурсів, а й у зміцненні соціальної згуртованості, розвитку культури солідарності та довіри в суспільстві. Вивчення ролі волонтерів у підтримці сімей, які постраждали від війни, дає можливість глибше зрозуміти сучасні тенденції соціальної взаємодії, механізми самоорганізації громадян та потенціал громадянського суспільства в умовах кризи.

Л.О. Жужа стверджує: «Сучасний волонтерський рух асоціюється з діяльністю на підтримку військових та переселенців, хоча в цілому волонтерство охоплює широке коло інтересів та напрямів діяльності. Активність волонтерів відрізняється різноманіттям форм та методів: від виготовлення обладнання, збору речей та коштів для нужденних до надання психологічної допомоги та інформаційної підтримки. В цілому сукупність напрямів волонтерської діяльності забезпечує розвиток громадянського суспільства, сприяє самореалізації людини, розкриває потенціал спільноти у духовній, інтелектуальній сферах, сприяє захисту природного середовища і частково компенсує недоліки в діяльності держави по вирішенню широкого кола проблем» [120].

Важливим чинником розвитку волонтерського руху є дослідження основних напрямків діяльності волонтерських організацій. Умови повномасштабної війни вкотре засвідчили надзвичайну силу та масштабність волонтерського руху в Україні. Волонтери у взаємодії з неприбутковими організаціями реалізують ініціативи з надання допомоги Збройним Силам України та особам, які постраждали внаслідок широкомасштабної військової агресії росії проти України. Вони займаються збором коштів, закупівлею необхідних товарів для фронту і цивільного населення, координацією роботи центрів допомоги для внутрішньо переміщених осіб, облаштуванням місць їх тимчасового проживання, а також надають психологічну підтримку дітям і підліткам. Окрім цього, волонтери організують допомогу людям похилого

віку, здійснюють донорство крові та розвивають авто-волонтерство. Саме ці напрями волонтерської діяльності набули найбільшого значення в умовах війни [121, с. 30].

В.А. Кондур зазначає: «Повномасштабна російська агресія суттєво вплинула на все українське суспільство. Належність до української політичної нації та сам факт проживання на території України стали чинниками ризику, що реально загрожують життю та здоров'ю кожної людини. Водночас значних змін зазнала і соціальна сфера, яка опікується вразливими, мало захищеними та незахищеними верствами населення» [113, с. 698].

На початку 2022 року було прийнято Закон України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їх сімей», який передбачає щорічну державну грошову допомогу особам, які були позбавлені особистої свободи внаслідок збройної агресії росії проти України, та членам сімей таких осіб [122]. Після їх звільнення такі особи зможуть отримати від держави медичну та реабілітаційну, у тому числі психологічну, допомогу, санітарно-курортне лікування, а також відшкодування витрат на професійну правову допомогу. Закон передбачає, що особи, яких було позбавлено особистої свободи внаслідок збройної агресії України, після звільнення матимуть першочергове право на забезпечення житловими приміщеннями з фондів житла для тимчасового проживання та інші пільги. Передбачається також спрощений порядок видачі документів, що посвідчують особу, та відстрочення платежів із зобов'язаннями осіб, які пережили позбавлення волі окупантами [122]. Таким чином, основним напрямом правового захисту вразливих груп населення є надання різноманітних соціальних послуг: від виплат грошової допомоги, допомоги з подолання певних складних життєвих обставин до комплексних медико-соціальних послуг.

О.М. Волуйко і О.М. Микитюк переконують: «Волонтер, реалізуючи свою діяльність в умовах правового режиму воєнного стану, наділений

низкою гарантій, спрямованих на забезпечення належних умов її здійснення. Зокрема, він має право на отримання достовірної, повної та своєчасної інформації щодо порядку, умов і особливостей провадження волонтерської діяльності. Важливим елементом є також забезпечення волонтера необхідними засобами соціального захисту, відповідним спорядженням і технічним обладнанням, що дає змогу ефективно та безпечно виконувати покладені на нього завдання. Крім того, законодавство передбачає можливість зарахування періоду здійснення волонтерської діяльності до навчально-виробничої практики, за умови її відповідності здобутій спеціальності та погодження з закладом освіти. Окрему увагу приділено питанню компенсації витрат, пов'язаних із провадженням волонтерської діяльності, що включає як матеріальні витрати, так і інші витрати, прямо пов'язані з виконанням волонтерських функцій. Додаткові права волонтера можуть визначатися умовами укладеного договору або безпосередньо нормами чинного законодавства. Водночас правовий статус волонтера передбачає і наявність чітко визначених обов'язків. До них, передусім, належить сумлінне, відповідальне та своєчасне виконання завдань, пов'язаних із здійсненням волонтерської діяльності. У передбачених законодавством випадках волонтер зобов'язаний проходити медичний огляд, надавати документи, що підтверджують стан його здоров'я, а також, за необхідності, проходити відповідну підготовку з метою підвищення ефективності своєї діяльності. Особливе значення має дотримання етичних та правових стандартів поведінки: волонтер повинен утримуватися від дій або бездіяльності, які можуть негативно вплинути на його ділову репутацію, а також на репутацію організації чи установи, в межах якої він здійснює свою діяльність. Крім того, він зобов'язаний дотримуватися вимог законодавства щодо захисту інформації з обмеженим доступом, що є особливо актуальним в умовах воєнного стану. У разі укладення договору про провадження волонтерської діяльності та його дострокового розірвання з ініціативи волонтера, останній зобов'язаний відшкодувати збитки, завдані організації,

якщо така умова передбачена договором. Також на волонтера може покладатися обов'язок відшкодування майнової шкоди, спричиненої внаслідок здійснення ним волонтерської діяльності, відповідно до норм чинного законодавства [123, с. 245].

Недостатня правова охорона українських волонтерів в умовах воєнного стану досі залишається серйозною проблемою, яка вимагає уваги та належної реакції. Волонтери, що долучаються до підтримки військових частин або надають допомогу постраждалим від війни, можуть зазнавати різних порушень своїх прав або потрапляти у небезпеку через відсутність чіткого законодавчого захисту. Зокрема, волонтери можуть фізично постраждати через активність збройних сил конфліктуючих сторін чи недружні дії частини цивільного населення. Нечітко визначений законодавством статус волонтера може призвести до проблем у відносинах з державними органами, а також до ситуацій, коли дії волонтерів можуть бути кваліфіковані як порушення закону [124, с. 305].

На ефективність функціонування волонтерського руху в умовах правового режиму воєнного стану негативно впливають прояви бюрократизму та надмірного формалізму у взаємодії державних органів із волонтерами. У тих випадках, коли волонтерська діяльність частково перебирає на себе виконання функцій, які не можуть у повному обсязі забезпечити військове командування чи військові адміністрації (зокрема, забезпечення харчування військовослужбовців, ремонт військової техніки, протезування поранених, евакуація цивільного населення), окремі її напрями тривалий час залишалися нереалізованими або реалізовувалися не в повному обсязі. Це значною мірою зумовлено застарілими підходами та стандартами, що застосовуються в Збройних Силах України, а також наявністю бюрократичних обмежень і браком ініціативності на різних рівнях управління [123, с. 245]. Крім того, на стан і результативність волонтерської діяльності впливає і той факт, що значна частина волонтерів не мала попереднього досвіду громадської або активістської діяльності, а долучилася

до неї з інших професійних сфер. З одного боку це свідчить про наявність певних системних проблем у функціонуванні громадянського суспільства в Україні, зокрема щодо рівня його організованості та підготовленості до кризових викликів. З іншого боку, така ситуація є закономірним наслідком поєднання умов економічної нестабільності та зовнішньої збройної агресії, що стимулювали масове залучення громадян до волонтерської діяльності.

Варто також зацентувати увагу на питаннях щодо роботи волонтерів у ході проведення евакуації населення із районів ведення бойових дій. Волонтери надають допомогу у здійсненні оповіщення населення про початок евакуації, супроводжують маломобільні групи населення, починаючи від місць їх мешкання (місць посадки на транспорт) до місць розселення у безпечних районах, також супроводжують евакуйоване населення гуманітарними коридорами, особливо допомагають у перевезенні населення до безпечних місць транспортом, надають особистий транспорт для евакуації та підвезення гуманітарної допомоги евакуйованим, допомагають в організації посадки евакуйованих на автомобільний та залізничний транспорт, зустрічають евакуйоване населення та допомагають у його розселенні в безпечних місцях, доставляють та роздають гуманітарну допомогу евакуйованим, інформують та надають допомогу у вирішенні соціальних питань евакуйованих [125, с. 61]. До речі, в законодавстві України визначено: «Маломобільні групи населення – це особи, які відчують труднощі при самостійному пересуванні, одержанні послуги, необхідної інформації або при орієнтуванні у просторі, зокрема особи з інвалідністю, особи з тимчасовим порушенням здоров'я, вагітні жінки, громадяни похилого віку, особи з дитячими візками» [126].

Автори виділяють такі основні проблемні питання під час проведення евакуаційних заходів, які було вирішено лише за допомогою волонтерів та пересічних громадян, що перебували біля домівки та на вокзалі (станом на лютий – березень 2022 року):

– «Відсутність комунікації координаційного штабу із супроводжуючою особою людини з інвалідністю, яка належить до маломобільних груп населення, щодо процесу її евакуації, зокрема телекомунікаційного зв'язку та практичної реалізації поданої заявки на евакуацію;

– ненадання координаційним штабом соціального медичного транспорту для перевезення особи з інвалідністю, яка належить до групи маломобільних груп населення, до евакуаційного потягу;

– незабезпечення супроводу переміщення особи з інвалідністю, яка належить до маломобільних груп населення, біля домівки та на залізничному вокзалі під час її транспортування до евакуаційного потягу» [125, с. 62].

2.2 Волонтерська допомога внутрішньо переміщеним особам

У ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визначено: «Внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [36].

Визнання особливих потреб та необхідності підтримки внутрішньо переміщених осіб через їхнє вимушене переселення проголошується як один зі стратегічних напрямків не лише європейської, а й світової спільноти [66, с. 88].

Важливим напрямом соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб є забезпечення надання територіальними громадами ефективного комплексу соціальних послуг тим категоріям внутрішньо переміщених осіб,

які неспроможні за станом здоров'я чи віком (особи з інвалідністю, особи похилого віку тощо) налагодити свою життєдіяльність [66, с. 109].

Війна в Україні призвела до масштабного переміщення населення всередині країни, внаслідок чого мільйони людей були змушені залишити свої домівки та шукати безпечного притулку в інших регіонах. Внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО) опинилися в складних життєвих обставинах – без стабільного доходу, житла, соціальних зв'язків та доступу до необхідних послуг. У таких умовах особливої ваги набуває волонтерська діяльність.

Волонтерських рух став не лише джерелом матеріальної допомоги, а й важливим фактором соціальної інтеграції ВПО у нові громади. Завдяки взаємодії волонтерів, місцевих органів влади та громадських організацій формується мережа підтримки, яка сприяє адаптації та відновленню нормального життя внутрішньо переміщених осіб. Аналіз особливостей волонтерської допомоги переселенцям дозволяє зрозуміти, як громадянська активність сприяє зміцненню соціальної єдності в умовах війни та післявоєнного відновлення країни.

Громадянська активність сприяє зміцненню соціальної єдності в умовах активного та незалежного відокремлення різних груп населення. Внутрішньо переміщені особи (ВПО) визначаються як громадяни, які змінюють своє місце проживання з різних причин, не втрачаючи при цьому прав і свобод, гарантованих законодавством. Водночас вони можуть користуватися певними соціальними пільгами, передбаченими спеціальними нормативно-правовими актами. У цьому контексті важливо виявляти та задіювати ресурси для активізації зусиль держави та громадянського суспільства з метою покращення умов життя ВПО. Внутрішньо переміщені особи виступають як отримувачі послуг від держави та суспільства, мають різноманітні соціальні, матеріальні й культурні потреби, а рівень їх задоволення є показником ефективності державної підтримки, особливо в умовах війни в Україні. Соціальна робота з ВПО може виконувати стабілізуючу функцію, спрямовану на запобігання деструктивним процесам у

суспільстві. Це пов'язано з можливістю для внутрішньо переміщених осіб реалізовувати себе, розвивати власний потенціал як активних соціальних суб'єктів. Вони, як частина суспільства, проходять шлях демократичної самоорганізації та самоврядування, що передбачає також відповідальне ставлення та особисту відповідальність [127, с. 97].

І. Басова стверджує: «Захист внутрішньо переміщених осіб включає як внутрішньодержавний, так і міжнародний рівні. На національному рівні він реалізується через створення спеціалізованих органів, розширення повноважень існуючих структур та ухвалення відповідних нормативно-правових актів у сфері соціального захисту ВПО. Міжнародний захист здійснюється за участю міжнародних організацій, які розробляють і впроваджують універсальні стандарти та механізми підтримки» [128, с. 181]. Вважаємо, що в сучасних умовах цей захист має бути доповнений недержавною складовою, важливу роль в якій відіграє волонтерська допомога [129, с. 500].

Волонтерство відіграє значну роль у підтримці ВПО, виконуючи низку важливих функцій, зокрема сприяючи соціальній орієнтації, благодійності та розвитку неприбуткового сектору. Така діяльність базується на високій мотивації до суспільно корисної роботи та реалізується як окремими волонтерами, так і організаціями, що надають допомогу суспільству загалом. Зокрема, волонтерство сприяє соціальній інтеграції, зміцненню соціальних зв'язків та зменшенню ізоляції внутрішньо переміщених осіб [130].

Л. Щаслива зауважує: «Важливою є також економічна функція волонтерства, яка проявляється через діяльність волонтерів, котрі нерідко виконують обов'язки штатних працівників у неурядових організаціях. Це дозволяє зменшувати витрати та спрямовувати зекономлені ресурси на реалізацію інших важливих ініціатив. Також виокремлюється поняття соціального підприємництва, що передбачає використання стартапів та інших підприємницьких інструментів для створення, фінансування й реалізації рішень соціальних, культурних або екологічних проблем.

Основним суб'єктом у цій сфері є соціальний підприємець. На відміну від традиційного бізнесу, де ефективність діяльності зазвичай визначається прибутком, обсягами продажів або ринковою вартістю компанії, для соціального підприємництва ключовим показником є соціальний ефект. Прибуток у цьому випадку розглядається не як кінцева мета, а як інструмент для досягнення соціально значущих результатів» [131, с. 24-25].

Крім того, волонтерство виконує важливу освітню функцію, оскільки участь у волонтерських програмах створює можливості для навчання та розвитку через практичний досвід. Це сприяє підвищенню професійних компетентностей і особистісному зростанню. Також волонтерська діяльність може забезпечувати адвокацію та підтримку громадянської активності. Волонтери нерідко виступають захисниками прав та інтересів соціально вразливих груп населення, сприяючи розвитку громадянського суспільства та зміцненню соціальної згуртованості, зокрема серед внутрішньо переміщених осіб.

Правова база захисту прав та свобод ВПО в Україні є складною та багаторівневою системою, яка включає як національні нормативно-правові акти, так і міжнародні стандарти. Ефективне забезпечення прав ВПО вимагає не лише наявності відповідної правової бази, але й належної її імплементації на місцевому рівні органами місцевого самоврядування, що є ключовим елементом у процесі захисту та підтримки внутрішньо переміщених осіб.

Вчена О.В. Тищенко ще в 2014 році досліджуючи соціально-правове становище цієї вразливої групи населення в Україні, переконувала, що цю проблему необхідно вирішувати комплексно з першочерговою участю держави [67, с. 251].

Проаналізувавши стан державної політики у сфері соціального захисту щодо ВПО з 2022 року на фоні повномасштабного вторгнення росії, М.В. Чічкань зауважує: «Можна констатувати факт, що держава намагається максимально вчасно реагувати на виклики та проблеми, які постають перед внутрішньо переміщеними особами. Ключовим завданням держави є

формування максимально ефективного законодавства щодо створення правових, соціально-економічних та інших механізмів забезпечення реалізації прав і можливостей ВПО на рівні з іншими» [132, с. 125].

До нормативно-правових актів, які мають вагоме значення щодо можливості реалізації ВПО своїх соціально-економічних прав, можна віднести наступні: Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку компенсації витрат за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб, які перемістились у період воєнного стану» від 19.03.2022 № 333 [133], Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні» від 20.03.2022 № 331 [134], Постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» від 20.03.2022 № 332 [135], Постанову Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо виплат пенсії та грошової допомоги внутрішньо переміщеним особам та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України» від 25.03.2022 № 363 [136]. Так чи інакше, ці нормативно-правові акти регулюють соціально-правові відносини між внутрішньо переміщеними особами, державними органами та особами, які сприяють у наданні ВПО житла, роботи та іншої допомоги.

Важливою проблемою є бюрократичні перешкоди та складність процедури отримання допомоги. ВПО часто стикаються з довгими чергами, необхідністю надання численних документів та затримками у виплатах соціальної допомоги. Це ускладнює процес отримання необхідної підтримки та створює додаткові труднощі для ВПО, які й без того перебувають у складних життєвих обставинах.

Крім того, проблема соціальної інтеграції ВПО залишається актуальною. Часто ВПО стикаються з дискримінацією та упередженим

ставленням з боку місцевого населення, що ускладнює їх адаптацію в нових громадах. Відсутність достатньої підтримки з боку місцевих органів влади та громадських організацій також сприяє ізоляції ВПО та обмеженню їх можливостей для повноцінної інтеграції.

Д.А. Селіхов зазначає: «Однією з перспектив розвитку системи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні є підвищення ефективності управління та координації зусиль між державними органами, неурядовими волонтерськими організаціями та міжнародними партнерами. Важливим кроком у цьому напрямку є створення єдиного центру координації, який буде відповідальний за розробку та впровадження комплексних програм підтримки ВПО, забезпечення їх фінансування та моніторинг результатів» [137, с. 106].

Якщо говорити про правові відносини волонтерів та ВПО, варто наголосити саме на ефективності функціонування місцевих органів влади, оскільки особи, які займаються волонтерською діяльністю, найчастіше зіштовхуються з недостатнім рівнем надання допомоги ВПО з боку держави.

Відповідно до Положення про Національну соціальну сервісну службу України, її територіальні органи, які функціонують в областях, виконують низку завдань у сфері волонтерської діяльності. Зокрема, вони сприяють розвитку та популяризації волонтерства, забезпечують поширення інформації про відповідну діяльність, а також здійснюють моніторинг реалізації галузевих і регіональних програм підтримки волонтерського руху. Важливим напрямом їх роботи є оприлюднення на офіційних вебресурсах актуальної інформації про організації та установи, що залучають волонтерів, у тому числі іноземців та осіб без громадянства. Це сприяє підвищенню прозорості та доступності волонтерської діяльності для широкого кола осіб. Крім того, такі органи надають підтримку громадським об'єднанням і благодійним організаціям у питаннях організації волонтерської роботи. Також вони сприяють розвитку міжнародного співробітництва у сфері волонтерства, узагальнюють та поширюють кращі практики й досвід діяльності, що

дозволяє підвищити ефективність функціонування волонтерського руху в Україні та забезпечити його подальший розвиток [29].

Поліпшення механізму захисту прав ВПО в Україні є важливим завданням для органів місцевого самоврядування, державних органів та громадянського суспільства. Одним із ключових напрямів є удосконалення правової бази. Необхідно здійснити систематичний перегляд та оновлення законодавства, що регулює права ВПО, з урахуванням нових викликів та потреб. Важливо забезпечити гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами, зокрема рекомендаціями ООН щодо внутрішнього переміщення. Особлива увага повинна бути приділена забезпеченню доступу до правосуддя для ВПО, включаючи надання безкоштовної юридичної допомоги.

Д.А. Селіхов стверджує: «Механізм забезпечення прав ВПО в Україні є важливим аспектом діяльності органів місцевого самоврядування. Враховуючи масштаби внутрішнього переміщення, яке стало наслідком збройного конфлікту на сході країни та анексії Криму, органи місцевого самоврядування мають розробляти та впроваджувати ефективні механізми для забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб. Одним із основних механізмів є створення місцевих програм підтримки ВПО, що включають надання фінансової допомоги, забезпечення житлом, доступ до медичних послуг, освіти та зайнятості. Ці програми спрямовані на інтеграцію ВПО в місцеві громади, що сприяє їхній соціальній адаптації та мінімізує ризики конфліктів» [138, с. 36].

Схожої думки також дотримується і Л. Осіпова. Вона вважає: «Спеціальні державні програми фінансування змогли б вирішити чимало проблем, які стосуються забезпечення ВПО. Це також стосується і пільгового іпотечного кредитування, надання соціального житла, бюджетних місць у навчальних закладах, збільшення суми щомісячної адресної грошової допомоги, яка наразі не покриває витрат на всі потреби» [139, с. 106]. Також вона наголошує, що під час воєнного стану зростає бідність населення,

безробіття та кількість ВПО, але внаслідок об'єктивних причин, пов'язаних з необхідністю збільшити витрати на оборону, видатки на соціальне забезпечення скорочуються.

А. Львовчикіна перекоуе: «Головною серед проблем, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи, виявилася проблема ресоціалізації, тобто – відновлення соціальних зв'язків переселених осіб задля активної та професійної діяльності, а також особистісного зростання. Більш того – у значної частини осіб, що переїхали із східних областей, сформувався так званий «синдром мігранта», який, своєю чергою, став на заваді як ресоціалізації, так і особистісного зростання. При цьому, як показують спостереження, у переселенців з Криму, як правило, немає вищезазначеного синдрому: вони досить швидко знаходять собі роботу, житло, влаштовують дітей до школи. Це пояснюється тим фактом, що в Криму не відбувалось жорсткого військового протистояння, тому люди виїжджали звідти не через побутові незручності та реальну загрозу життю, а через моральні переконання» [140, с. 14].

Для роботи з ВПО волонтерська діяльність проводиться в наступних напрямках: психологічна адаптація ВПО, соціальне обслуговування й соціальне забезпечення ВПО, створення тимчасових соціальних служб на базі мереж взаємодопомоги ВПО та волонтерів. Та, незважаючи на зусилля волонтерів і законодавче регулювання, все ж залишається ряд невирішених проблем. Зокрема, ВПО – особам з інвалідністю потрібно підтверджувати статус інвалідності в надзвичайних умовах, механізми якого не розроблені, залишається проблема з проходженням ними реабілітації, а також недостатність контрольного механізму за подальшою долею майна, коштів, які волонтери передають ВПО [141, с. 20].

Крім цього, щодо правового врегулювання деяких положень законодавства стосовно волонтерської діяльності цікавою є думка І. Пастуха та Р. Сербина: «Нормативно-правові акти визначають, що органи державної влади та місцевого самоврядування разом з їхніми посадовими особами

мають забезпечувати сприятливі умови для розвитку волонтерської діяльності та підвищення її суспільного авторитету. У науковому середовищі підкреслюється, що більш доречним у цьому контексті є використання поняття «соціальний престиж», яке точніше відображає значущість відповідного явища. Соціальний престиж розглядається як оцінка суспільної ваги певного явища крізь призму норм і цінностей, притаманних конкретній соціальній спільноті. Високий рівень престижу підвищує привабливість діяльності, формує соціальні орієнтири та впливає на поведінку і вибір як окремих осіб, так і соціальних груп. Водночас слід зазначити, що окремі важливі напрями волонтерської діяльності в Україні залишилися поза належним нормативним регулюванням. Зокрема, не були повною мірою охоплені питання створення та функціонування волонтерських організацій, поєднання волонтерської діяльності з основною зайнятістю, взаємодії з органами публічної влади, здійснення контролю у цій сфері, впровадження механізмів оцінювання якості волонтерської допомоги, підтримки волонтерських ініціатив, а також упорядкування конкурсних процедур» [142, с. 337].

Схожої позиції дотримується і Н. Блюк, зазначаючи, що сьогодні в Україні працюють як працівники органів місцевої влади, так і волонтери, які надають допомогу внутрішньо переміщеним особам за такими основними напрямками: правовий (юридичні консультації, вироблення необхідних документів); економічний (працевлаштування, відкриття приватного бізнесу); соціальний (надання матеріальної допомоги, поселення у місця тимчасового проживання, виплата грошової допомоги, безоплатне харчування тощо); психологічний (надання консультацій щодо ментального здоров'я для дорослих та дітей. Водночас автор зауважує: «Є низка проблем, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи. Серед них:

- забезпечення тимчасовим житлом (купівля, оренда):
- працевлаштування або створення нових можливостей для ведення бізнесу;

- невідповідність вакансій їхній освіті та професії на новому місці проживання;

- відносно нижчий рівень доходів, розмір заробітної плати, порівняно з тими, що були раніше;

- звертання за медичною допомогою, а саме відсутність проведення первинного медичного огляду всіх внутрішньо переміщених осіб, а також відсутність безоплатних медичних препаратів;

- складність і тривалість за строками отримання адміністративних послуг;

- влаштування дітей у садки та школи, а також у заклади вищої освіти для продовження навчання» [143, с. 267].

У роботі з ВПО волонтери та соціальні працівники можуть застосовувати різні стратегії втручання. Дослідники цього питання зазначають: «За тривалістю їх можна умовно розділити таким чином:

- короткострокові (кризове втручання). Така стратегія орієнтована на тактику «маленьких кроків», коли поступово виконуються певні завдання із відновлення соціального функціонування людини. Ці завдання визначаються під час зустрічей осіб із соціальними волонтерами і виконуються поступово між зустрічами;

- довгострокові, тобто орієнтовані на системно-екологічну модель соціальної роботи, в основі яких перебувають концепція «людина в оточенні» та концепція «економічної спроможності». Довгострокові стратегії втручання виходять із того, що допомога ВПО має бути багаторівневою (індивідуальна допомога, зв'язок з громадою і представництво інтересів, участь у колективних політичних діях) та орієнтованою на відновлення зв'язків між людиною і соціальними системами, побудову місцевих систем підтримки, залучення ресурсів громади, зокрема волонтерів, до допомоги людям, які опинилися за межами звичного середовища і відносин. Деякі науковці наполягають, що сталі ефективні результати допомоги переміщеним особам, які постраждали унаслідок військових дій, можливі лише за умови

застосування підходу, орієнтованого на розвиток громади, або локальних форм підтримки» [144, с. 67].

Отже, волонтерську допомогу ВПО можна розглядати через призму надання гуманітарної допомоги, забезпечення житла, доступу до медичних та освітніх послуг, а також сприяння зайнятості таких осіб.

Схоже твердження також поділяють В. Андріяш, О. Малкіна та Н. Громадська. Вони вважають: «Більшість проведених досліджень в Україні наголошують, що основними проблемами внутрішньо переселених осіб є: питання житла, можливості працевлаштування, доступу до медичного обслуговування та освіти, адаптація до нового місця проживання. На сьогодні підтримку державою ВПО можна поділити на три основні напрями: матеріальна підтримка (запровадження щомісячних виплат); працевлаштування (різноманітні програми для роботодавців та бізнесу щодо працевлаштування ВПО або відкриття власної справи на новому місці); вирішення житлових проблем (запровадження компенсацій витрат на оплату комунальних послуг тощо)» [145, с. 10]. Водночас зауважують: «Існує ряд все ще невирішених питань, до яких слід залучати волонтерів. А саме: допомога у налагодженні обліку та реєстрації ВПО, визначення їх реальної кількості та нагальних потреб, сприяння надання медичних послуг; створення порталу для пошуку роботи для ВПО та взаємодія уже з існуючими порталами, які створювали б вакансії саме для внутрішньо переміщених осіб; посилення соціальної підтримки – участь у створенні підприємств, які міжнародні інвестори та волонтерські організації можуть здійснювати через інвестиції; формування волонтерських центрів, які хоча б частково брали на себе функції дитячих садків, допомога у самоорганізації з догляду дітей одне одного, допомога у розв'язанні бюрократичних питань у разі створення волонтерських (чи навіть частково комерційних) дитячих закладів» [145, с. 10].

Сьогодні особливо актуалізуються питання волонтерської роботи в галузі освіти з внутрішньо переміщеними зі східних регіонів України дітьми.

Насамперед до цієї роботи варто залучати майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, які в процесі роботи з цими дітьми не тільки мають можливість проявити свою активну громадянську позицію, але й здобути досвід, необхідний для майбутньої успішної професійної діяльності.

Сьогодні психологічній службі відводиться особливе місце в організації навчально-виховного процесу закладів освіти. Вона є складовою державної системи охорони психологічного здоров'я громадян України. Зважаючи на зміни, які відбувалися у державі та освіті зокрема за останнє десятиліття, було розпочато реформування організації роботи психологічної служби, про що свідчить низка нормативних документів. Одним із таких підзаконних актів є Положення про психологічну службу в системі освіти України, в якому зазначається, що практичний психолог, який працює в закладах і установах освіти, повинен здійснювати психологічний супровід адаптації до умов освітнього процесу [146]. Саме такого супроводу потребують діти-переселенці з тимчасово окупованих територій.

Однією з найбільш популярних та масштабних освітніх волонтерських організацій в Україні в цій сфері сьогодні є «Навчай для України», яка працює над тим, щоб кожна дитина в Україні могла реалізувати власний потенціал, незалежно від місця народження чи проживання. Волонтерів об'єднує спільна мета – підтримувати дітей у здобутті якісної освіти, допомагати вчителям і школам, а також створювати можливості для зростання тих, хто прагне розвивати лідерство через освіту й реалізовувати його в освітніх і громадських проєктах. Також завдяки організації «Навчай для України» та ЮНІСЕФ була створена програма інтелектуального волонтерства «Студментор» – допомагає внутрішньо переміщеним школярам та школярам з прифронтових територій надолужувати втрачені знання. Програма здійснює навчання менторинговому підходу і основам викладання дітям у школі, постійну супервізійну підтримку від досвідчених експертів, а також можливість зробити цікавими уроки для дітей, які найбільше зараз потребують допомоги і мотивації до навчання.

Е.М. Балашов зауважує: «Важко заперечити той факт, що сьогодні також незмінно зростає популярність міжнародних волонтерських програм серед студентів, створюючи для них величезні можливості пізнання світу, можливості застосування своїх професійних навичок та вмінь у реальних ситуаціях, вивчення звичаїв і традицій інших народів, а також ствердження як особистості. Слід відзначити, що особливої уваги заслуговують розвиток і прогрес навичок учасників у таких ключових категоріях як міжособистісні стосунки, міжкультурні знання, здатність до адаптації, комунікаційні навички (усні та письмові), організаційна компетентність, дослідницькі та аналітичні навички, здатність вирішення проблем, навички логічні, комп'ютерні, а також управлінські [147]. Однак, для надання освітніх послуг, особливо внутрішньо переміщеним дітям, варто розвивати інститут волонтерських програм та запозичувати європейський досвід.

О.П. Ліщик зазначає: «Існує значна кількість методів і технік психологічної допомоги дітям, які опинилися у складних життєвих обставинах, зокрема дітям-переселенцям. Водночас застосування таких методів потребує особливої обережності, оскільки необдумане їх використання може завдати шкоди дитині. Як правило, дитина перебуває в соціальному середовищі школи або іншого освітнього закладу, у колі однолітків, що свідчить про незалежність її соціальної адаптації під впливом оточення. Важлива роль у цьому процесі належить саме закладу освіти, адже там дитина проводить більшу частину свого часу. У зв'язку з цим у навчальних закладах, де навчаються діти-переселенці, доцільно впроваджувати комплексні заходи, спрямовані на їх інтеграцію в нове середовище та подальшу успішну соціальну адаптацію» [148, с. 139].

Водночас результати дослідження О. Баніт та І. Свідерського засвідчили широкий спектр ініціатив у сфері неформальної освіти, реалізованих волонтерськими громадськими організаціями, благодійними фондами, міжнародними структурами та центрами неформальної освіти. Зокрема, системна діяльність Рад внутрішньо переміщених осіб, інтерактивні

курси, ініціативи Червоного Хреста, а також проєкти жіночого підприємництва свідчать про багатовекторність підходів до навчання ВПО. Це дає підстави стверджувати, що неформальна освіта є не лише інструментом здобуття нових професійних навичок, але й чинником соціального згуртування, формування громадянської активності та психологічної адаптації [149]. Такі висновки перегукуються з міжнародними дослідженнями, зокрема звітами UNHCR, IREX та інших організацій, які підкреслюють значення освіти упродовж життя для означених категорій населення.

Проте, слід зазначити, що незважаючи на широку представленість проєктів, спостерігається фрагментарність їх реалізації та відсутність єдиного координаційного центру чи державної стратегії щодо неформальної освіти для ВПО. Це створює ризики дублювання ініціатив, нерівного доступу до ресурсів у різних регіонах та недостатньої інформованості цільової аудиторії. Також варто звернути увагу на обмежене охоплення деяких категорій ВПО, таких як особи похилого віку, люди з інвалідністю або ті, хто не має цифрових навичок. Такі групи часто залишаються поза межами освітніх програм або мають суттєво обмежений доступ до них.

Н.О. Говоруха зазначає: «Хоча більшість організацій, які запрошують медичних добровольців, потребують певної форми навчання чи акредитації, інші можуть отримати навчання на робочому місці або їм можуть запропонувати не медичні ролі в медичних установах. Це може дати добровольцям уявлення про різноманітні медичні проблеми та налаштування. Волонтери, які стежать за станом здоров'я в регіоні, надають навчання та ресурси, які допомагають місцевим громадам стежити за станом інфекційних хвороб. Для волонтерів є багато завдань: робота з персоналом лікарень, проведення часу з пацієнтами, допомога персоналу у виконанні адміністративних завдань тощо. Часто волонтери підтримують внутрішньо переміщених осіб, в яких немає родини чи близьких. Волонтерами часто

стають студенти-медики, друзі чи родичі хворого, громадські активісти чи просто небайдужі громадяни» [150, с. 26].

Л. Осіпова вказує: «Не останню чергу відіграє роль підтримки психічного здоров'я. Визнаючи важливість ментального здоров'я, гуманітарні волонтерські організації все частіше включають психічне здоров'я та психосоціальну підтримку у свої програми. Це включає в себе надання консультаційних послуг, створення груп підтримки і втручання на рівні громади. У 2022 році організація «Лікарі без кордонів» надала психіатричну допомогу понад 2 мільйонам людей» [139, с. 109].

Л. Захаренко зазначає: «Можна окреслити наступну типологію волонтерів, які надають волонтерську психологічну допомогу: за ступенем професіоналізму (професіонали та непрофесіонали); за соціальним статусом (фахівці та студенти/магістри); за тривалістю волонтерської діяльності (волонтери, які працюють тривалий проміжок часу (понад рік) та волонтери, які працюють короткий проміжок часу); за досвідом волонтерської роботи (без досвіду; з незначним досвідом; із достатнім досвідом)» [151].

Щодо здійснення волонтерської діяльності самими ВПО, то тут можна акцентувати увагу на дослідженні науковців Людмили та Тараса Карамушків. Вони констатують: «Лише 21,6 % опитаних, які взяли участь у дослідженні, хочуть займатись волонтерською діяльністю на безоплатній основі та 12,4 % на платній основі, 18,3 % опитаних зазначили, що не хотіли б займатись волонтерською діяльністю та 43,1 % зазначили, що їм важко відповісти. Водночас, лише 4,6 % відповіли, що вже займаються волонтерською діяльністю. Тобто, існує певна пасивність серед ВПО стосовно здійснення волонтерської діяльності в умовах війни» [152, с. 56].

В контексті внутрішньої міграції варто зупинитись на питанні безоплатної правової допомоги, адже ВПО, які є розгубленими і не завжди розуміють свої подальші кроки, потребують значної правової допомоги. Інститут безоплатної правової допомоги в Україні регулюється Законом України «Про безоплатну правничу допомогу», який закріплює: «Безоплатна

правнича допомога – це правнича допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел» [153]. Водночас у 2024 році був прийнятий Наказ «Про волонтерську діяльність в системі надання безоплатної правничої допомоги», яким передбачено: «Метою залучення волонтерів є сприяння центрам у виконанні ними завдань щодо забезпечення доступу громадян до правової інформації про захист прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, про порядок отримання безоплатної правничої допомоги та доступу до неї, допомога в доступі до безоплатної первинної правничої допомоги та безоплатної вторинної правничої допомоги, інших завдань у сфері захисту прав людини, доступу до правосуддя та реалізації пілотних проєктів системи безоплатної первинної допомоги» [154].

У цьому контексті вивчення та впровадження досвіду міжнародної соціальної роботи, зокрема європейських країн, є актуальним для соціальної сфери України в умовах воєнного часу. Досвід українських соціальних працівників та волонтерів в умовах реальних військових операцій, допомоги ВПО, вирішення багатьох гуманітарних питань є цінним ресурсом для міжнародної соціальної роботи.

Міжнародна соціальна робота, спільнота фахівців, міжнародні організації соціальної роботи, насамперед Міжнародна федерація соціальних працівників (International Federation of Social Workers, IFSW) – всіляко підтримують боротьбу українців за власну державу, за власну незалежність, здійснюють значну кількість заходів для підтримки людей, які потребують тимчасового захисту за кордоном, а також соціальних працівників в Україні, надають гуманітарну допомогу, здійснюють заходи щодо підтримки соціальних працівників в Україні тощо. Водночас досвід українських соціальних спеціалістів у воєнних умовах є цінним ресурсом для міжнародної соціальної роботи [155, с. 20].

Наразі можемо спостерігати значне поширення волонтерства як форми благодійної діяльності. Тому створення сприятливого правового середовища функціонування і розвитку волонтерської діяльності є запорукою належного забезпечення потреб вразливих категорій населення, в тому числі й ВПО.

2.3 Волонтерська допомога особам з інвалідністю

У сучасному суспільстві волонтерство посідає важливе місце як прояв громадянської активності та соціальної відповідальності. Особливої уваги набуває волонтерська діяльність, спрямована на підтримку осіб з інвалідністю, адже вона сприяє їхній соціальній інтеграції, підвищенню якості життя та формуванню інклюзивного середовища. Тема волонтерства для осіб з інвалідністю є надзвичайно актуальною в умовах сучасних соціальних трансформацій. Вона поєднує гуманістичні цінності, практичну допомогу та суспільну солідарність, створюючи можливості для розвитку інклюзивного простору в Україні.

О.В. Боряк зазначає: «Особи з порушеннями психофізичного розвитку (ППФР) – найуразливіша категорія осіб, яка потребує постійної підтримки. Ця підтримка здійснюється всіма зацікавленими особами (родичами, опікунами); фахівцями, діяльність яких спрямована на здійснення лікувально-корекційно-відновлювальної роботи. Однією з організацій з надання допомоги зазначеній категорії осіб є центри реабілітації дітей і молоді з інвалідністю. Сьогодні волонтерство в центрах реабілітації для дітей з інвалідністю – це добровільна діяльність, коли люди, які не отримують матеріальної вигоди, приходять допомагати в наданні підтримки, догляду та сприяння в процесі реабілітації та соціалізації дітей з різними видами психічних та (або) фізичних обмежень чи інвалідності в спеціалізованих закладах. Волонтери зазвичай надають психологічну, педагогічну та соціальну підтримку, спрямовану на покращення якості життя цієї категорії осіб. Волонтерська діяльність може мати різні форми залежно від конкретних

потреб, обставин і сфери, в якій вона здійснюється. З огляду на впровадження волонтерської діяльності в реабілітаційних центрах для дітей з інвалідністю, найбільш розповсюдженими формами є соціальна допомога, допомога у подоланні складнощів, тренінги та освіта (викладання, проведення тренінгів), культурна діяльність (проведення заходів, фестивалів, виставок), допомога тим, хто потребує матеріальних благ і медичних засобів під час кризових ситуацій» [156, с. 15].

На початку 21 століття науковцем Міллером було проведене дослідження, яке розглядало залучення осіб із психічними вадами до волонтерства. Вперше термін «інклюзивне волонтерство» вводився в його статті «Інклюзивне волонтерство: переваги для учасників та громади». Спочатку термін стосувався питання залучення людей з психічними вадами до волонтерства, але завдяки своїй популярності значення терміну розширилося і наразі використовується як загальний термін для залучення людей, які перебувають під ризиком соціальної ізоляції, до різних видів діяльності через волонтерство. Наприклад, Уельська рада волонтерської діяльності визначає термін інклюзивного волонтерства наступним чином: «Інклюзивне волонтерство означає, що кожен може долучитися до діяльності вашої організації, незалежно від будь-яких перешкод, з якими він стикається» [157].

О.В. Боряк слушно зауважує: «Інклюзивне волонтерство – порівняно новий феномен. Тракткування його не такі численні, як тракткування поняття самого волонтерства. Під інклюзивним волонтерством традиційно можуть мати на увазі діяльність, у якій людина з порушенням психофізичного розвитку виступає як суб'єкт підтримки та допомоги волонтера – людини без порушень у розвитку. Однак дедалі частіше термін «інклюзивне волонтерство» має на увазі діяльність, у якій як суб'єктом, тобто волонтером, виступає саме людина з порушеннями психофізичного розвитку. Отже, в межах інклюзивного волонтерства особу з ППФР можна розглядати як суб'єкт впливу (традиційний підхід) і як суб'єкта, який здійснює діяльність

на добровільних засадах (новітній підхід). При цьому, зрозуміло, потрібно враховувати вид прояву порушення психофізичного розвитку і, як наслідок, можливості особи з ППФР» [156, с. 16].

В контексті волонтерської діяльності стосовно осіб з інвалідністю, доречно було б розглянути питання соціального супроводу. У Законі України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» визначено: «Соціальний супровід – це вид соціальної роботи, спрямованої на здійснення соціальної опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій дітей та молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу» [34].

О. Кравченко і М. Міщенко зазначають: «Соціальний супровід є формою підтримки та передбачає надання конкретній особі, групі осіб, сім'ї, як правило, комплексу правових, психологічних, соціально-педагогічних, соціально-економічних, соціально-медичних, інформаційних послуг впродовж певного (часто тривалого) терміну. Мета соціального супроводження – поліпшення життєвої ситуації, мінімізація негативних наслідків чи повне розв'язання проблеми одержувачів послуг» [158, с. 58]. Автори фізичний супровід для осіб з інвалідністю визначають як соціальну послугу для категорії громадян, які мають порушення опорно-рухового апарату, порушення зору, інших нозологій для усунення обмежень життєдіяльності та включення в громаду, зміст якої полягає у супроводженні від місця проживання до місця призначення, а також в інформуванні, наданні побутової та психологічної допомоги особам під час фізичного супроводу [158, с. 59].

О. Кравченко і М. Міщенко констатують: «З метою вивчення реального стану та проблем, пов'язаних із фізичним супроводом людей з інвалідністю, було проведено опитування волонтерів, які забезпечували супровід учасників Міжнародного художнього симпозіуму-пленеру осіб з інвалідністю «Мистецтво без обмежень», який проходив у місті Умань 12-24 серпня 2020 р. Участь в опитуванні взяли 10 респондентів. На питання «Чи

проходили Ви спеціальне навчання для супроводження осіб з інвалідністю?» 90 % волонтерів зазначили, що не мають кваліфікованої підготовки. Лише одна відповідь вказує, що фізичний супровід є основною професією, 40 % опитаних надають допомогу із супроводу на волонтерських засадах, 20 % є батьками осіб з інвалідністю і здійснюють супровід. Щодо труднощів, які виникають під час супроводження, найпоширенішими є: фізичне навантаження (50 %), емоційне навантаження (30 %), проблеми щодо комунікації (30 %)» [158, с. 59-60].

Значну частину волонтерського руху становить студентська молодь, яка прагне реалізувати себе в соціальній сфері та бути залученою до вирішення актуальних суспільних проблем. Волонтерська діяльність відкриває для студентів можливість перевірити власні здібності на практиці, набути першого досвіду та зробити особистий внесок у реалізацію соціальних проєктів і ініціатив. Для молоді волонтерство є важливим засобом соціальних контактів, встановлення нових знайомств, а також набуття знань, практичних навичок і досвіду. Воно сприяє особистісному розвитку, формує відповідальність, ініціативність і вміння працювати в команді, а також дозволяє змістовно організовувати вільний час. Водночас студенти нерідко обирають ті напрями волонтерської діяльності, які пов'язані з їхньою майбутньою професією, що сприяє формуванню та розвитку професійних компетентностей, особливо у сфері соціальної роботи та суміжних галузях [159, с. 60].

О.О. Добровіцька переконує: «Важливим середовищем для розвитку волонтерства є заклади вищої освіти, де поєднуються навчальна та практична діяльність. Особливої уваги потребує підтримка студентів з інвалідністю, яка може реалізовуватися через залучення однокласників до волонтерського супроводу як під час освітнього процесу, так і в межах позааудиторних заходів. Це сприяє їхній інтеграції в освітнє середовище та формує у студентської молоді соціальну відповідальність і готовність до роботи в інклюзивному суспільстві» [159, с. 60].

Акцентуючи увагу на необхідності створення ефективного інституту волонтерства, який систематично працюватиме в Україні, можна визначити необхідність створення волонтерських організацій на всіх рівнях держави. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки вже понад 40 років працює волонтерська організація «Волонтери Америки», яка функціонує в різних штатах, а також представлена в різних формах. Волонтери організації допомагають дорослим з порушенням розвитку та інтелектуальними вадами робити усвідомлений вибір, набувати повсякденних навичок та жити максимально самостійно [160]. «Волонтери Америки» можуть бути залучені до догляду, допомагаючи вдома або розвиваючи необхідні життєві навички, щоб мати змогу жити у власному будинку. Надають людям можливість жити якісним життям, сприяючи участі в житті їхніх громад. Управління фінансами, навички розвитку кар'єри та допомога у встановленні дружніх стосунків – це лише деякі зі способів, якими волонтери допомагають людям успішно жити в їхній громаді. Інші форми допомоги можуть включати допомогу з харчуванням/здоров'ям, домашніми справами та транспортуванням до місць прийому пацієнтів. Також у волонтерській організації існує денний реабілітаційний центр для дорослих з вадами розвитку, який пропонує програми особистісного зростання, відпочинку та соціального розвитку для людей з різними вадами розвитку. Волонтери створюють середовище, яке сприяє силі та зростанню в усіх аспектах життя. Пропоновані заходи використовуються як інструменти для підвищення мотивації, покращення життєвих навичок, формування самооцінки та створення можливостей для соціальної взаємодії. Програми дозволяють людям з будь-якими здібностями, завдяки індивідуалізованим цілям та завданням, покращувати якість свого життя. Найбільшим надбанням «Волонтерів Америки» є два громадські будинки, які забезпечують безперервний догляд за 14 дорослими, в яких діагностовано різні затримки розвитку. Головною ціллю волонтерів є піклування про основні потреби мешканців та сприяння їхній незалежності в приємному середовищі, яке

справді стає їхнім домом і дозволяє їм залишатися на зв'язку з громадою. Будинки забезпечуються цілодобовим доглядом кваліфікованого персоналу.

Найбільшою волонтерською програмою, що допомагає особам з інвалідністю, створеною в Європейському Союзі, є Європейський корпус солідарності, який об'єднує молодь для побудови більш інклюзивного суспільства, підтримки вразливих людей та реагування на суспільні виклики. Він пропонує надихаючий та емпатичний досвід для молоді, яка хоче допомагати, навчатися та розвиватися [161]. Учасники Європейського корпусу солідарності сповідують цінності солідарності, поваги до людської гідності та прав людини, а також вірять у сприяння справедливому та рівноправному суспільству, в якому панують плюралізм, недискримінація, толерантність, справедливість, солідарність та рівність.

Масова інвалідизація населення в умовах війни викликає необхідність приділення окремої уваги особам з інвалідністю серед ветеранів війни. Сьогодні дуже поширене явище, коли ветеран має подвійний статус: «учасник бойових дій» і «особа з інвалідністю внаслідок війни». У цьому контексті потребує вирішення проблема реабілітації та адаптації ветеранів війни, які повертаються і будуть повертатися з війни. Прояви посттравматичного стресового розладу, складнощі адаптації до мирного життя можна вирішити за допомогою ефективного механізму відповідного супроводу і допомоги. Нагальною є активна співпраця держави в особі Міністерства у справах ветеранів в Україні (далі – Мінветеранів) і недержавного сектору в особі суб'єктів волонтерської діяльності та утворення партнерства між ними. Формування і реалізація державної політики у сфері соціального захисту ветеранів та членів їх сімей, зокрема забезпечення психологічної реабілітації, соціальної та професійної адаптації, зайнятості, підвищення конкурентоспроможності на ринку праці, а також санаторно-курортним лікуванням, житлом, в умовах дефіциту ресурсів стає досить проблемним завданням та висуває необхідність пошуку шляхів зниження навантаження на державний бюджет. Тому нагальним є залучення

суб'єктів волонтерської діяльності до надання такої підтримки. Забезпечення ефективної співпраці між органами місцевого самоврядування та волонтерськими організаціями дозволить поєднати адміністративні ресурси, можливості існуючої в громаді інфраструктури з мобільністю, гнучкістю, адаптивністю волонтерських структур.

На думку Л. Захаренко, у зв'язку з військовими діями в Україні психологічної реабілітації потребуватимуть особи з інвалідністю внаслідок війни, що необхідно буде врегулювати на законодавчому рівні [151]. Наразі Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» передбачає особливості організації психологічної реабілітації як виду реабілітаційного заходу осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю. В Законі визначено хто може надавати відповідну психологічну реабілітацію, тобто законодавчо визначене формулювання «професійна діяльність» означає наявність у надавача волонтерської психологічної допомоги (волонтера у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, волонтера-психолога) насамперед відповідної освіти та кваліфікації [162].

О.І. Чернишенко зазначає: «Соціокультурна реабілітація дітей з інвалідністю є комплексною системою заходів, спрямованих на формування та відновлення психологічних механізмів, які забезпечують їхній особистісний розвиток, внутрішнє зростання та відновлення соціокультурного статусу. Залучення до культурного життя сприяє інтеграції таких дітей у соціум і дозволяє їм стати повноцінними учасниками культурної спільноти. Проблеми соціокультурної реабілітації молоді з інвалідністю є однією з найактуальніших у сучасній соціальній сфері. Зростання кількості осіб з інвалідністю, з одного боку, посилює увагу до кожної людини незалежно від її фізичних, психічних чи інтелектуальних особливостей, а з іншого – актуалізує потребу в утвердженні цінностей особистості та забезпеченні захисту її прав. Історично підходи до цієї проблеми еволюціонували від ізоляції та стигматизації до необхідності інтеграції осіб з обмеженими можливостями у суспільство й створення

доступного середовища для їхньої життєдіяльності. Отже, інвалідність сьогодні розглядається не лише як проблема окремої людини чи групи, а як виклик для всього суспільства»[163, с. 176].

Важливою складовою соціалізації дітей з інвалідністю є реабілітація у спеціалізованих закладах. Також важливу роль у функціонуванні реабілітаційних центрів для дітей з інвалідністю у воєнний час відіграють благодійні фонди, волонтери та міжнародні організації, які надають фінансову допомогу. Т. Роменська вважає: «Саме волонтерам належить у цьому процесі найважливіша роль, адже завдяки їм проводиться найбільша робота стосовно інтеграції їх у суспільство, розробляючи та реалізуючи різні проекти» [164, с. 98]. Це онлайн-проекти підтримки дітей з множинними вадами розвитку, щоб підтримати їх та їхні родини, які самі стикаються з труднощами, інтеграція дітей з інвалідністю у суспільство, розширення кола спілкування, залучення їх до творчої діяльності, участі у майстер-класах, а також залучення волонтерів, які попередньо пройшли психологічну підготовку, щоб краще спілкуватися з дітьми з обмеженими можливостями.

На наш погляд, з розвитком інклюзивного суспільства в Україні, було б доречно ширше розглянути питання про волонтерство самих людей з обмеженими можливостями. Вперше про це заговорили в Україні у 2009 році, коли ратифікували Конвенцію про права осіб з інвалідністю [165]. Протягом цього часу в різних містах України почали розвиватись інклюзивні громадські простори, фонди та організації, які допомагають розвивати культуру толерантності та інклюзивності в суспільстві. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю не містить конкретних положень про волонтерство, але вона закладає основу для участі людей з інвалідністю у волонтерській діяльності, забезпечуючи їм рівні права та можливості. Конвенція зосереджується на забезпеченні загальних прав людини для осіб з інвалідністю, що включає право на працю, освіту, доступ до інформації, участь у культурному житті та інші. Ці права, своєю чергою, можуть бути реалізовані через волонтерську діяльність. Організації, які залучають

волонтерів, повинні забезпечувати доступність та інклюзивність для осіб з інвалідністю.

Для прикладу, у Сполучених Штатах такі норми були закріплені ще в 1992 році, коли був прийнятий Закон про національну та громадську службу, який вимагав залучення людей з інвалідністю, а також інших цільових молодих груп населення до надання громадських послуг [166]. У 1992 році американський дослідник Глен Вайт, вивчаючи законодавство США про волонтерство людей з інвалідністю, стверджував, що хоч у суспільстві й існувало чимало проблем, які стримували молодь з інвалідністю від волонтерської служби в громаді, все ж з допомогою міжнародних організацій та планувальників громадських робіт інтеграція волонтерів з інвалідністю в громадські програми поступово відбулась [167].

Закон України «Про волонтерську діяльність» не містить заборон щодо участі людей з інвалідністю у волонтерстві, а, своєю чергою, Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» гарантує їм рівні можливості у всіх сферах життя, включаючи волонтерство. Однак, станом на сьогодні у національному законодавстві відсутні нормативно-правові акти, які б прямо регулювали волонтерську діяльність осіб з інвалідністю.

Висновки до Розділу 2

1. Вагомою складовою соціального забезпечення вразливих верств населення є соціальна робота, яка в сучасних умовах вже розглядається як діяльність ряду суб'єктів основних секторів громадянського суспільства: 1) державного; 2) комерційного; 3) благодійного (волонтерського). При цьому в системі соціальної підтримки населення зростає роль громадських і благодійних, волонтерських організацій, що належать до третього сектору, що відображає світову тенденцію участі таких організацій у наданні соціальних послуг вразливим групам населення. Волонтерство у цьому

контексті можна визначити як добровільне взяття обов'язків надавача соціальних послуг особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах.

2. Волонтери як надавачі соціальних послуг вразливим групам населення, вступають у правовідносини соціального забезпечення за дозволом держави, добровільно, тобто за власним волевиявленням, без будь-якого примусу та втручання з боку інших осіб та суб'єктів владних повноважень.

3. Особливістю надання волонтерської допомоги особам/сім'ям, які опинились у складних життєвих обставинах через шкоду, завдану бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією, є те, що значна частина волонтерської діяльності здійснюється у зонах підвищеної небезпеки. Волонтери беруть участь у транспортуванні гуманітарної допомоги, евакуації населення, підтримці військових підрозділів, що пов'язано з високими ризиками для життя і здоров'я. Надання волонтерської допомоги в умовах підвищеного ризику для життя і здоров'я волонтерів потребує розробки ефективних державних механізмів їх захисту.

4. Волонтерську допомогу ВПО можна розглядати через призму надання гуманітарної допомоги, забезпечення житла, доступу до медичних та освітніх послуг, а також сприяння зайнятості таких осіб. Головним для них залишається вирішення проблеми соціальної інтеграції. Перспективним напрямом можна вважати здійснення волонтерської діяльності самими внутрішньо переміщеними особами.

5. Чинне законодавство не містить чітко визначених стандартів підготовки волонтерів до роботи з особами з інвалідністю, механізмів контролю якості відповідної діяльності та гарантій захисту прав отримувачів допомоги. В результаті волонтерська діяльність у цій сфері здійснюється переважно на основі ініціатив громадських організацій і не має достатнього інституційного забезпечення. Ще складнішою є проблема надання

волонтерської допомоги ВПО – особам з інвалідністю, яким потрібно підтверджувати статус інвалідності в надзвичайних умовах. Це потребує розробки державних стандартів підготовки волонтерів для роботи з особами з інвалідністю. Важливим напрямом розвитку волонтерської діяльності є інклюзивне волонтерство, яке також потребує належного правового регулювання.

РОЗДІЛ 3

ПРОГАЛИНИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

3.1 Прогалини правового регулювання волонтерської діяльності як соціальної підтримки населення в законодавстві України

Українське законодавство створює системні умови для розвитку волонтерської діяльності, забезпечуючи її інтеграцію в соціальну політику та сприяючи розширенню можливостей громадянського суспільства. Сьогодні дослідники наголошують на необхідності подальшої інституціоналізації волонтерства та розвитку механізмів партнерства між державою, громадами та організаціями громадянського суспільства [168, с. 219].

У наукових дослідженнях сучасного періоду волонтерство розглядається як вагомий ресурс розвитку соціальної роботи, що забезпечує розширення спектру соціальних послуг та підвищення їх доступності для вразливих категорій населення. Зокрема, К.С. Житкова характеризує волонтерську діяльність як механізм мобілізації громадянського потенціалу та посилення спроможності соціальної сфери в умовах суспільних трансформацій. Вона засвідчує, що потенціал волонтерства у сфері інклюзивної роботи реалізується неповною мірою через відсутність системного нормативного забезпечення, чітких стандартів підготовки волонтерів та належних механізмів координації їх діяльності із соціальними службами та наголошує, що особливої уваги набуває питання розвитку волонтерської участі у підтримці осіб з інвалідністю та дітей з особливими освітніми потребами [169].

Однією з найбільш дискусійних проблем сучасного правового регулювання волонтерської діяльності в Україні є відсутність системного підходу до забезпечення належного правового захисту волонтерів. Незважаючи на нормативне закріплення основ їх діяльності у Законі України

«Про волонтерську діяльність», чинне законодавство фактично не формує комплексної моделі державних гарантій безпеки осіб, залучених до виконання суспільно значущих функцій. Законодавчі положення переважно мають декларативний характер і не містять чітких механізмів реалізації права волонтерів на соціальний, медичний та правовий захист, що особливо проявляється в умовах підвищених ризиків здійснення волонтерської діяльності [170, с. 353].

У наукових дослідженнях з питань розвитку громадянського суспільства наголошується, що український волонтерський рух фактично трансформувався з форми добровільної громадської активності у важливий елемент забезпечення публічних потреб держави, зокрема у сферах соціальної підтримки населення, гуманітарного реагування та допомоги сектору безпеки й оборони. Водночас правовий статус волонтера не відповідає обсягу покладених на нього функцій та ризиків. Дослідники відзначають: «Держава активно користується результатами волонтерської діяльності, однак механізми компенсації шкоди, страхового забезпечення або державних гарантій підтримки залишаються недостатньо врегульованими, що створює правову асиметрію між суспільною користю діяльності та рівнем її правового забезпечення» [168, с. 220].

Я.Є. Блоха зазначає: «Особливо проблемним аспектом є відсутність чіткого правового регулювання відповідальності волонтерів під час виконання ними завдань, пов'язаних із транспортуванням гуманітарної допомоги, використанням власного майна або діяльністю у районах підвищеної небезпеки. У таких випадках волонтери виступають як фізичні особи та несуть повну майнову або юридичну відповідальність, що не узгоджується з практикою європейських держав, де добровольча діяльність супроводжується державними гарантіями страхового та правового захисту. Відсутність спеціального статусу волонтера у надзвичайних або воєнних умовах свідчить про необхідність подальшого вдосконалення законодавства шляхом запровадження механізмів державного страхування, компенсаційних

виплат та правової підтримки осіб, залучених до волонтерської діяльності» [118, с. 84].

Таким чином, проблема правового захисту волонтерів має комплексний характер і полягає не лише у відсутності окремих норм, а у відсутності цілісної державної політики щодо гарантування безпеки волонтерської діяльності. Подальший розвиток законодавства у цій сфері повинен бути спрямований на формування стабільної системи правових гарантій, яка б забезпечувала баланс між добровільним характером волонтерства та обов'язком держави захищати осіб, що здійснюють діяльність в інтересах суспільства.

Питання страхування життя і здоров'я волонтерів є одним із ключових елементів їх правового та соціального захисту, особливо з огляду на суттєве розширення волонтерської діяльності в умовах воєнного стану. В абзаці сьомому частини другої ст. 5 Закону України «Про волонтерську діяльність» закріплено: «Організації та установи, що залучають до своєї діяльності волонтерів, мають право страхувати життя і здоров'я волонтерів на період провадження ними волонтерської діяльності» [15]. Сам факт закріплення такої можливості свідчить про усвідомлення законодавцем підвищеного рівня ризиків, пов'язаних із виконанням волонтерських функцій. Водночас аналіз цієї норми дозволяє констатувати її декларативний характер. Використання формулювання «мають право», а не «зобов'язані» фактично виключає гарантування страхового захисту волонтерів. Закон не визначає обов'язковості страхування навіть у випадках виконання волонтерської діяльності в умовах підвищеної небезпеки, не встановлює мінімальних страхових сум, порядку фінансування чи механізму державного контролю за забезпеченням страхового покриття. В результаті реальний рівень захисту волонтера залежить виключно від організаційної спроможності або фінансових ресурсів організації, яка залучається, що суперечить принципу рівності соціальних гарантій.

Недостатність механізмів страхового та соціального захисту волонтерів підтверджується і вітчизняними науковими дослідженнями. Зокрема, Т.С. Яцюк зазначає: «Чинне законодавство України не охоплює повною мірою всі випадки заподіяння школи життю та здоров'ю волонтерів під час виконання ними діяльності, зокрема у випадках поранення, травми чи загибелі, пов'язаних із воєнними діями, що свідчить про неповноту правового регулювання відповідних гарантій соціального захисту» [171, с. 61].

Є.В. Бондар стверджує: «Правове регулювання волонтерської діяльності в Україні хоча й створює загальні рамки для функціонування цього інституту, не містить достатніх механізмів страхування волонтерів, що створює правову невизначеність щодо їхнього захисту в умовах підвищеного ризику» [172, с. 19].

Певною мірою держава намагається компенсувати відсутність належного страхового механізму шляхом запровадження спеціальних витрат. Зокрема, постановою Кабінету Міністрів України від 07 березня 2025 року № 260 «Про внесення змін до Порядку та умов виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час надання волонтерської допомоги в районі проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації та/або іншої країни проти України, бойових дій та збройних конфліктів» визначено порядок надання одноразової грошової допомоги волонтерам або членам їх сімей у разі загибелі чи встановленні інвалідності під час надання допомоги силам безпеки і оборони України [27]. Однак зазначений механізм має виключно компенсаційний характер і застосовується лише після настання негативних наслідків, що не

відповідає природі страхування як превентивного інструменту мінімізації соціальних ризиків.

Аналітична оцінка чинного регулювання свідчить, що в Україні фактично відсутня цілісна система страхового захисту волонтерів. Законодавство не охоплює значну категорію індивідуальних волонтерів, які здійснюють діяльність поза межами офіційно оформлених організаційних відносин, хоча саме вони часто виконують завдання у прифронтових зонах. Таким чином, держава визнає суспільну значущість волонтерської діяльності, проте не забезпечує адекватного рівня правових гарантій безпеки осіб, які її здійснюють.

Отже, відсутність обов'язкового страхування життя і здоров'я волонтерів, чітко визначених стандартів страхового покриття та державного механізму фінансування відповідних гарантій дозволяє розглядати страхування волонтерів як одну із системних прогалин законодавства України у сфері волонтерської діяльності. Усунення зазначеної прогалини потребує запровадження моделі гарантованого державою страхування, що відповідало б європейській практиці забезпечення соціального захисту волонтерів.

Суттєвою проблемою сучасного правового регулювання волонтерської діяльності в Україні залишається відсутність єдиної державної системи обліку волонтерів. Закон України «Про волонтерську діяльність» визначає загальні засади здійснення добровільної діяльності, однак не встановлює механізму централізованої реєстрації осіб, які здійснюють волонтерську діяльність, а також порядку накопичення та підтвердження інформації про обсяг виконаної ними роботи. В результаті облік волонтерів здійснюється фрагментарно – виключно на рівні окремих громадських або благодійних організацій.

У контексті дослідження ролі громадянського суспільства в демократичному розвитку держави М.М. Палінчак наголошує, що ефективне функціонування громадянських ініціатив потребує незалежного

інституційного забезпечення з боку держави, зокрема створення механізмів координації, взаємодії та інформаційної підтримки громадської активності. Автор підкреслює: «Відсутність системних інструментів державної взаємодії з інститутами громадянського суспільства знижує ефективність їх діяльності та ускладнює реалізацію суспільно значущих ініціатив, що є актуальним і для сфери волонтерської діяльності» [173, с. 47].

О.В. Панькова наголошує на тому, що розвиток волонтерства в Україні відбувається значно швидше, ніж формування належних механізмів його державної підтримки та статистичного обліку. Авторка зауважує: «Офіційні реєстри громадських та благодійних організацій не відображають реального масштабу добровольчої активності, оскільки значна частина волонтерської діяльності здійснюється поза формалізованими структурами. Така ситуація ускладнює вироблення ефективної державної політики у цій сфері» [174, с. 32].

Д.С. Вареник також звертає увагу на прогалини правового регулювання волонтерської діяльності в умовах воєнного стану, зокрема на відсутність ефективних механізмів державного обліку та координації добровольчої допомоги. Автор підкреслює: «Чинне законодавство не передбачає цілісної інформаційної системи, яка б дозволяла узагальнювати дані про волонтерів та напрями їх діяльності, що ускладнює стратегічне управління цією сферою» [124, с. 303].

Відсутність державного реєстру волонтерів призводить до неможливості формування достовірної статистичної інформації щодо масштабів волонтерського руху, напрямів його діяльності та рівня залученості громадян. Це ускладнює планування державної політики у сфері розвитку громадянського суспільства, а також обмежує можливості запровадження ефективних програм підтримки волонтерської діяльності. Крім того, держава фактично позбавлена інструментів оперативної координації волонтерських ресурсів у кризових або надзвичайних ситуаціях.

Практичним наслідком відсутності системи обліку є складність підтвердження волонтерського стажу, досвіду та набутого професійного чи соціального рівня. Волонтери нерідко не мають можливості документально засвідчити свою участь у суспільно корисній діяльності, що знижує рівень офіційного визнання волонтерства як форми громадянської участі та соціальної активності. Така ситуація також обмежує перспективи врахування волонтерського досвіду під час працевлаштування або участі у державних чи освітніх програмах.

Крім цього, відсутність єдиного інформаційного механізму обліку створює ризики дублювання волонтерських ініціатив, неефективного розподілу гуманітарної допомоги та недостатньої прозорості взаємодії між державними органами і волонтерським сектором. Формування централізованої електронної системи або національного реєстру волонтерів могло б забезпечити належний рівень координації, підвищити ефективність державної підтримки та сприяти інституційному розвитку волонтерського руху в Україні.

Отже, відсутність єдиної системи обліку волонтерів слід розглядати як одну із ключових прогалин чинного законодавства України, усунення якої є необхідною передумовою підвищення ефективності державної політики у сфері волонтерської діяльності та належного визнання внеску добровольців у розвиток суспільства.

Розглядаючи проблеми правового регулювання волонтерської діяльності, не можна обійти фінансові питання її функціонування, оскільки це тісно пов'язано з наданням волонтерської допомоги. Тому стисло на них зупинимось. Податково-фінансове регулювання волонтерської діяльності в Україні має складну структуру, оскільки базується на положеннях кількох нормативних актів, які не формують єдиного спеціального правового режиму для волонтерів-фізичних осіб. Загальні засади здійснення волонтерської діяльності визначені у Законі України «Про волонтерську діяльність», водночас питання оподаткування регулюється нормами Податкового кодексу

України, а правовий режим благодійної допомоги – Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Така множинність джерел зумовлює відсутність узгодженого підходу до визначення правової природи коштів, що надходять волонтерам для гуманітарної діяльності.

На думку Н.М. Позняковської і Д.С. Виговського, в українському законодавстві відсутній цілісний спеціальний режим оподаткування благодійних надходжень фізичних осіб. Дослідники наголошують: «Чинні положення Податкового кодексу України не забезпечують належного розмежування між особистим доходом та цільовими пожертвами, що створює ризики для волонтерів» [175, с. 79]. Схожу думку висловлюють і інші автори, підкреслюючи важливість чіткого нормативного розмежування благодійних надходжень і особистих доходів фізичних осіб. Вони підкреслюють: «Правова визначеність у цій сфері є передумовою фінансової прозорості та підвищення довіри до благодійних ініціатив» [176, с. 130].

Автори зауважують: «Інституційна нестабільність і нормативна фрагментарність негативно впливають на ефективність розвитку волонтерського руху в Україні. Відсутність системного правового забезпечення фінансової діяльності волонтерів стримує подальший розвиток громадянського суспільства» [177, с. 119].

Ключова колізія виникає у сфері оподаткування доходів фізичних осіб. Відповідно до статті 163 Податкового кодексу України об'єктом оподаткування є загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід платника податку. Згідно із статтею 164 Податкового кодексу України до такого доходу включаються всі суми, отримані платником, якщо інше прямо не передбачено законом. Разом з тим пункт 1.54 статті 165 Податкового кодексу України передбачає звільнення від оподаткування благодійної допомоги, отриманої волонтерами, включених до Реєстру волонтерів, які надають допомогу Збройним Силам України та іншим визначеним суб'єктам [37]. Проте, така пільга має специфічний характер і поширюється лише на осіб, внесених до відповідного реєстру, а також за умови цільового

використання коштів. У випадку невиконання формальних вимог або відсутності підтверджуючих документів існує ризик перекваліфікації отриманих сум в особистий дохід з відповідним податковим навантаженням.

Додатковою проблемою є відсутність спеціального механізму обліку гуманітарних надходжень для волонтерів-фізичних осіб. На відміну від благодійних організацій, які відповідно до статті 16 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» зобов'язані вести бухгалтерський облік і звітність, фізичні особи-волонтери не мають окремого законодавчо визначеного інструменту фіксації надходжень і витрат. Закон України «Про волонтерську діяльність» не містить спеціальних фінансових процедур щодо акумулювання коштів на особистих банківських рахунках. У результаті правовий статус таких надходжень визначається за загальними податковими правилами, що створює стан нормативної невизначеності.

Таким чином, існуюча модель правового регулювання не забезпечує системного балансу між принципом фінансової прозорості та необхідністю мінімізації податкових ризиків для волонтерів. Відсутність єдиного спеціального податкового режиму для волонтерської діяльності, чіткої процедури обліку благодійних надходжень і універсального механізму підтвердження їх цільового використання свідчить про наявність прогалин у законодавстві. Вирішення цієї проблеми потребує внесення змін до Податкового кодексу України з метою запровадження окремого режиму оподаткування для волонтерів-фізичних осіб та нормативного врегулювання порядку фінансової звітності у сфері гуманітарної діяльності.

У попередньому розділі нами вже зверталась увага на необхідності розробки державних стандартів підготовки волонтерів для роботи з особами з інвалідністю. Незважаючи на наявність основного регулювання в Законі України «Про волонтерську діяльність» [15] та спеціальних положень Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [178] й Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» [179], правове забезпечення волонтерської діяльності з особами з

інвалідністю залишається фрагментарним і недостатньо систематизованим. Нормативна база не містить чітко визначених стандартів підготовки волонтерів до роботи з вразливими групами, механізмів контролю якості та ефективності такої діяльності, а також спеціалізованих гарантій захисту прав отримувачів допомоги. Такий стан регулювання не повною мірою відповідає принципам, закріпленим у Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, що зумовлює необхідність комплексного перегляду законодавчих підходів та усунення наявних прогалин з метою забезпечення інклюзивності й правової визначеності у сфері волонтерства.

Порівняльний аналіз свідчить, що в окремих європейських країнах правове регулювання волонтерської діяльності з особами з інвалідністю є більш структурованим та інституційно забезпеченим. Так, у Німеччині в межах федеральної добровільної служби (Bundesfreiwilligendienst) діяльність волонтерів здійснюється на підставі спеціального закону, передбачає обов'язкову підготовку, супервізію, страхування та соціальні гарантії, а також інтеграцію у систему соціальних служб [180]. Волонтерська діяльність у сфері підтримки осіб з інвалідністю розглядається як важливий механізм соціальної інтеграції та розвитку інклюзивного суспільства. Завдяки державним програмам забезпечується системна підготовка волонтерів, їх супровід і фінансова підтримка, що підвищує якість допомоги. Добровольці сприяють соціалізації осіб з інвалідністю, розширенню їхніх можливостей, участі в освітньому, культурному та суспільному житті. Окрім цього, інституціоналізована форма волонтерства в Німеччині сприяє формуванню соціальної солідарності, розвитку емпатії та громадянської відповідальності серед молоді. Участь у таких програмах не лише покращує якість життя осіб з інвалідністю, а й створює умови для міжособистісної взаємодії, подолання стереотипів та зміцнення соціальної згуртованості [181]. Таким чином, можна констатувати, що добровільна служба у ФРН постає як ефективний інструмент інклюзії та сталого розвитку соціальної сфери.

У Франції програма *Service Civique* ґрунтується на контрактній формі участі, включає обов'язкове навчання, наставництво та чітко визначені стандарти співпраці з ліцензованими організаціями у сфері підтримки осіб з інвалідністю [182].

У Польщі законодавство про громадську діяльність і волонтерат передбачає обов'язкове укладення письмових угод, страхування волонтерів та застосування рекомендаційних стандартів підготовки для роботи з вразливими групами населення. В Польщі створюються Центри соціальних служб як інструменти розвитку спільної підтримки осіб з інвалідністю. Водночас розглядається підхід, що об'єднує фахівців, родину, місцеву громаду та волонтерів задля посилення соціальної інклюзії та активної участі людей з інвалідністю у суспільному житті. Окреслюється значення волонтерської участі в системі соціальних послуг, а також системні виклики, пов'язані з координацією, підготовкою учасників і забезпеченням сталості підтримки [183].

Таким чином, у зазначених державах волонтерська діяльність у сфері роботи з людьми з інвалідністю характеризується наявністю чітких стандартів підготовки, механізмів державного контролю або контрактної відповідальності та інтеграцією в систему соціального захисту, що контрастує з більш фрагментарною моделлю регулювання в Україні.

Варто зупинитись на питанні інклюзивного волонтерства в Україні, адже волонтерство з дітьми з інвалідністю розглядається як практичний інструмент реалізації їхнього права на освіту та соціальну інтеграцію, гарантованого статтями 3 та 19 Закону України «Про освіту» [184]. Залучення волонтерів до супроводу дітей з інвалідністю в умовах інклюзивного навчання сприяє забезпеченню доступного середовища, індивідуалізації підтримки та створенню сприятливих умов для соціалізації. Волонтерська діяльність у цьому контексті виступає допоміжним елементом освітніх правовідносин, що доповнює функції педагогічних працівників. Також, на нашу думку, існує необхідність чіткого нормативного

врегулювання статусу волонтерів, які працюють з дітьми з інвалідністю, з урахуванням вимог Закону України «Про повну загальну середню освіту» [185]. та Закону України «Про волонтерську діяльність» [15] та визначення відповідальності волонтерів, вимог до їхньої підготовки та гарантій захисту прав дитини з інвалідністю як учасника освітнього процесу. Такий підхід сприятиме правовій визначеності та ефективності волонтерської підтримки в інклюзивному середовищі.

Соціальна значущість волонтерської діяльності представлена в її розумінні як діяльності, що здійснюється на добровільних засадах, без матеріальної винагороди, з метою підтримки організацій, груп або окремих осіб у досягненні соціально значущих результатів.

Волонтерська діяльність виконує багатовимірну роль у соціальній політиці: поєднує функції допомоги, розвитку соціальної роботи, формування соціального капіталу та підвищення стійкості громад. Її інтеграція в державні та локальні стратегії дозволяє підвищити ефективність соціального захисту і забезпечити сталість соціального розвитку України. Волонтери координуються як із центральними органами влади (Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України, Національна соціальна сервісна служба), так і з органами місцевого самоврядування та комунальними центрами. Усі ці ланки спрямовані на забезпечення потреб отримувачів соціальних послуг.

Взаємодія волонтерських організацій та держави проявляється через спільні програми, угоди про співпрацю, залучення волонтерів до реалізації національних та місцевих стратегій. З одного боку, держава формує нормативно-правову базу та створює умови для розвитку волонтерства, з іншого – волонтери допомагають реалізовувати соціальну політику «на місцях» [168, с. 219].

У 2024 році американські вчені Зої Горшам, Домінік Абрамс та Бен Девіс розглядали зв'язок між соціальною згуртованістю та волонтерством. Зокрема, досліджувались можливі інвестиції у волонтерську інфраструктуру,

які можуть підтримувати соціальну згуртованість. Під «соціальною згуртованістю» розуміється стан справ, що стосується як вертикальної, так і горизонтальної взаємодії між членами суспільства, що характеризується сукупністю установок і норм, що включають довіру, відчуття приналежності та готовність брати участь і допомагати, а також їх поведінкові прояви [186]. У дослідженні наголошувалось, що вплив волонтерства на соціальну згуртованість слабший, ніж вплив соціальної згуртованості на волонтерство. Тому державна політика щодо інвестування в соціальну згуртованість повинна підтримувати та сприяти розвитку волонтерства [187, с. 51]. Зв'язок між цими двома поняттями є двонаправленим, але ефект соціальної згуртованості на добровільну діяльність сильніший. Тобто автори наголошують, що коли громади більш згуртовані, люди частіше займаються волонтерством.

На нашу думку, проблему взаємозв'язку волонтерства та соціальної згуртованості слід більш детально вивчати і в Україні. Розуміння суті соціальної згуртованості в Україні необхідне, аби залагодити щоразу глибші розриви між групами, в тому числі тими, які мають розбіжні бачення майбутнього країни. Соціальна згуртованість має бути частиною реалістичної довгострокової та законодавчо закріпленої стратегії, спрямованої на сприяння реінтеграції тимчасово непідконтрольних уряду України територій. Вона також є необхідною складовою політики, спрямованої на вирішення питань інклюзії недостатньо захищених груп населення (внутрішньо переміщені особи, люди з інвалідністю) і реінтеграції ветеранів АТО, а також сприяння реформи децентралізації. Окрім того, тема соціальної згуртованості стає все актуальнішою для міжнародних установ. У такому складному контексті, в якому зараз знаходиться Україна, прогрес у вирішенні майже будь-яких соціально-політичних питань неможливий без урахування фактору соціальної згуртованості.

Т. Белавіна та І. Бережний зазначають: «Волонтерська діяльність у воєнний та кризовий періоди є яскравим проявом соціально-психологічних

механізмів консолідації українського суспільства, інтегруючи ціннісний, емоційний і поведінковий аспекти громадянської активності. Хоча волонтерство саме по собі не є механізмом, воно відображає й реалізує базові процеси зміцнення соціальної згуртованості, формування довіри, солідарності й взаємної відповідальності. З огляду соціальної психології, волонтерські ініціативи та рухи є важливим чинником, що посилює групову ідентичність і соціальний капітал, забезпечуючи активну громадянську позицію й підтримуючи стійкість спільнот у кризових умовах. Тобто волонтерство слугує проявом і результатом найбільших соціально-психологічних процесів консолідації, мобілізуючи ресурси колективного зцілення й посттравматичного зростання» [188, с. 157].

Сьогодні в українському законодавстві не закріплене поняття «соціальна згуртованість». У законодавчих актах Ради Європи існує наступне визначення цього поняття: «Це здатність суспільства забезпечувати благополуччя всіх своїх членів, мінімізуючи диспропорції в розвитку й уникаючи маргіналізації людей. Її досягнення має на увазі створення в суспільстві атмосфери солідарності, яка зводить до мінімуму відчуженість. Концептуальним ядром доктрини соціальної згуртованості виступає включеність (залученість) людей у життя суспільства, відповідно обґрунтовуються заходи, спрямовані проти соціальної ізоляції й соціальної дезінтеграції (наприклад бездомності, бідності)» [196, с. 138].

В.В. Кирилюк підкреслює: «Важливу роль у формуванні високого рівня соціальної згуртованості відіграє також ефективна соціальна політика держави, яка являє собою специфічну діяльність, спрямовану на реалізацію права кожного громадянина вільно брати участь у всіх сферах соціально-економічного, трудового, духовного життя суспільства, на задоволення сутнісних потреб людини, інтересів соціальних груп при постійному виявленні і обліку соціальних наслідків економічних, політичних та світоглядних перетворень. Ефективна соціальна політика створює умови для формування, розвитку та оптимального функціонування соціальних

відносин, всебічного розкриття, самореалізації творчого соціального потенціалу людини, особистості, її сутнісних сил, а також для задоволення людиною соціальних потреб та інтересів, освоєння соціальних цінностей, підтримання в суспільстві соціальної згоди, стабільності та соціальної цілісності, самовідтворюючого, самодостатнього рівня соціодинаміки, соціального прогресу» [190, с. 57].

Останні роки суттєво позначились на психоемоційному стані різних верств населення. Особливо це стосується категорій осіб, які потребують підвищеної уваги та підтримки, зокрема військовослужбовців, що перебувають у зоні бойових дій, поранених військових і цивільних, дітей, позбавлених належної батьківської опіки, внутрішньо переміщених осіб, людей похилого віку та осіб з інвалідністю. Усі ці групи зазнають значного психологічного навантаження та потребують комплексної допомоги [191, с. 106]. У сучасних умовах дедалі більшого значення набуває усвідомлення суспільством і державою необхідності вдосконалення механізмів соціальної підтримки. Соціальні та психологічні проблеми потребують системного підходу до їх вирішення, що передбачає залучення кваліфікованих фахівців у сфері соціальної роботи, а також розвиток волонтерського руху як важливого ресурсу допомоги. Формування потужної спільноти добровольців розглядається як один із ефективних шляхів підвищення якості соціальних послуг.

Важливим напрямом волонтерської діяльності є надання безоплатної психологічної та правової допомоги населенню. Після початку повномасштабної війни психологи активно долучаються до спеціалізованих тренінгів, організованих як українськими громадськими організаціями, так і міжнародними партнерами, зокрема з Ізраїлю, США, Франції та інших країн. Такі програми спрямовані на навчання методами виявлення психологічних травм у кризових умовах, надання невідкладної допомоги та сприяння стабілізації психоемоційного стану постраждалих

Слушною є думка щодо вдосконалення волонтерської діяльності в Україні, а саме створення спеціалізованих волонтерських центрів на базах ЗВО МВС України, ЗСУ, СБУ, які працюватимуть з військовослужбовцями, правоохоронцями, дітьми, жінками, що постраждали від нелюдської агресії з боку представників російської армії. Однак, дослідники наголошують: «Не слід забувати, що в існуючих умовах, враховуючи кількість залучених до волонтерства громадян України та невизначеність термінів тривання гострої кризової ситуації в країні, проблема емоційного вигорання волонтерів та їх дезадаптація є однією з найвагоміших і набуває особливої актуальності» [192, с. 52].

На нашу думку, для побудови в Україні волонтерських організацій в соціальній сфері, необхідно взяти, для прикладу, британську модель. Підтримка військових ветеранів стала національним пріоритетом у Великій Британії, коли уряд опублікував Стратегічний план дій щодо ветеранів на 2022–2024 роки (Управління у справах ветеранів, 2022). У цій стратегії передбачено численні способи використання підтримки військових ветеранів, одним із сильних аспектів яких є роль волонтерів [193].

Залучення та мотивація волонтерів жертвувати своїм часом на підтримку інших є важливими для ефективного функціонування та надання багатьох благодійних послуг. Британські вчені Ієн Пеппер та Колін Роджерс провели дослідження, результатом якого визначили, що чотири відділення, в яких працювало 76 волонтерів – соціальних працівників, надають послуги 124 000 ветеранам (для дослідження розглядався північно-східний регіон Англії. Значною частиною волонтерів, які надавали соціальні послуги, були чоловіки віком понад 65 років, багато з яких або самі колишні військові, або мають досвід служби чи товаришів в армії та використовують власний життєвий чи професійний досвід, щоб краще зрозуміти ветеранів та їх потреби. Дослідження показало, що волонтерство має позитивний вплив не тільки на ветеранів, але й на самих волонтерів – особливо в питаннях

підтримки психічного здоров'я, зменшення ізоляції та соціальної участі [194].

В Стратегічному плані дій щодо ветеранів на 2022–2024 роки було закріплено, що підтримка ветеранів не може бути забезпечена лише державою. Стратегія підкреслює, що державні служби не можуть самі впоратись з усіма потребами ветеранів, тому досягнення цілей має здійснюватись спільно з благодійними організаціями та волонтерськими групами. В документі є посилання на співпрацю з організаціями ветеранів та волонтерськими структурами, щоб ефективно надавати послуги ветеранам (підтримка, соціальні послуги, інтеграція тощо). Це означає, що уряд планує тісніше працювати з волонтерами, які вже мають мережі підтримки й досвід роботи з ветеранами у громадах. Хоча в Стратегічному плані немає окремого розділу, присвяченого тільки волонтерам, у тексті згадуються аспекти, де волонтерські організації повинні брати участь у передачі інформації та послуг ветеранам через мережу громадських організацій, залучення волонтерів для надання соціального супроводу, а також співпраця з організаціями, які широко використовують волонтерську допомогу [193].

В Україні також затверджено національний стратегічний план підтримки ветеранів та військовослужбовців – Стратегію ветеранської політики до 2030 року разом з операційним планом на 2024–2027 роки, що визначає основні напрями адаптації, соціальної підтримки та реінтеграції після служби [195]. Однак у цьому документі роль волонтерів не виділена окремою категорією чи чітко не прописана, як це зроблено у законодавстві Великої Британії. При цьому взаємодія з громадськими та волонтерськими організаціями згадується лише в загальних положеннях, без детального опису ролей, функцій чи механізмів залучення волонтерів. З огляду на важливу роль волонтерських ініціатив у реальній практиці підтримки військових та ветеранів, таку частину стратегії доцільно було б удосконалити й формалізувати. Це дозволило б краще інтегрувати волонтерську діяльність

в державну систему підтримки та підвищити ефективність співпраці між владою, громадськими організаціями та волонтерами.

В цьому контексті також варто взяти до уваги «спонтанне волонтерство» в межах фінської моделі всеохоплюючої безпеки. Фінські вчені Гаррі Раісіо та Томі Ніємі розглядають неформальну самоорганізовану діяльність громадян як потенційний ресурс національної оборони, що виникає у кризових ситуаціях поза межами офіційних структур. На основі якісного аналізу інтерв'ю з представниками державних органів, сектору безпеки та громадянського суспільства, в дослідженні доводиться, що спонтанні волонтери можуть суттєво впливати на формування суспільної стійкості, підтримуючи логістичні процеси, інформаційний обмін та функціонування локальних спільнот. Водночас дослідження підкреслює, що спонтанне волонтерство не позбавлене ризиків: відсутність координації, нечіткі правові межі та слабка інтеграція з державними структурами можуть знижувати його ефективність [196].

У порівнянні з фінським підходом, український контекст демонструє надзвичайно високий рівень спонтанної громадської мобілізації та практичної ефективності волонтерських ініціатив у сфері підтримки військових. Проте, на стратегічному рівні роль волонтерів у системі національної безпеки та ветеранської політики залишається недостатньо формалізованою. З огляду на це, доцільним видається запозичення окремих елементів фінської моделі – зокрема, нормативне визначення ролі волонтерів у системі забезпечення стійкості, створення офіційних каналів координації між державними структурами та громадянськими ініціативами, а також включення волонтерського сектору до стратегічних документів у сфері безпеки та реінтеграції ветеранів. Такий підхід дозволив би трансформувати наявний практичний потенціал українського волонтерського руху у більш структурований і довгостроково стійкий елемент національної безпеки.

3.2 Напрями запозичення в національне законодавство позитивного зарубіжного досвіду правового регулювання волонтерської діяльності

З досвіду міжнародного волонтерства українці вчать, як правильно формувати та розвивати волонтерські цінності. Численні приклади міжнародного волонтерства, різноманітні волонтерські школи та академії додають ще більшого ентузіазму. На міжнародному рівні спостерігається тенденція організаційного упорядкування волонтерського руху. Найвідомішими волонтерськими організаціями в світі є Всесвітня громадянська служба, Волонтери ООН, Альянс Європейських волонтерських організацій, Координаційний комітет міжнародних волонтерських організацій під егідою ЮНЕСКО, Асоціація волонтерських організацій, Молодіжна асоціація за мир. Усі ці організації глобального пацифістського характеру. Їхня діяльність спрямована на розв'язання соціально-гуманітарних (допомога людям з обмеженими фізичними можливостями, особам похилого віку), соціокультурних (просвітництво), інформаційно-консультативних (інформаційна допомога) та екологічних (охорона природного середовища і раціональне природокористування) проблем людства.

Окрім гуманітарної, міжнародне волонтерство опікується також і військовою діяльністю. Багато країн, включно з США, залучені в цей процес. Пости в соціальних мережах створюють враження, що різні потоки допомоги українцям приносять свої плоди. Тож можна із впевненістю сказати, що держава бере участь у міжнародному співробітництві у сфері волонтерської діяльності, співпрацює з іноземними державами та міжнародними організаціями для розвитку та популяризації волонтерства [197, с. 131].

Н. Мірко та Л. Ладонько вказують: «У США, Канаді, Австралії, Великобританії, Італії, Японії та інших розвинених країнах волонтерство підтримують органи державної влади. Уряди цих країн надають значну

підтримку волонтерству через ухвалення законодавчих актів, спрямованих на заохочення його розвитку, створення програм державних волонтерських центрів та приватних волонтерських програм. Понад 100 млн осіб в Європі працюють волонтерами, троє з десяти європейців вважають себе волонтерами, близько 80 % громадян визнають волонтерство важливою частиною демократичного життя в Європі, а інвестиції у волонтерство – інвестиціями в соціальну згуртованість» [197, с. 131].

За результатами проведених досліджень Я. Буздуган та О. Никонович констатують: «У 2013 році у Сполучених Штатах у складі волонтерів були майже 60 % жінок, котрі присвячували цій діяльності 3,4 години на тиждень, і близько 50 % чоловіків, котрі віддають волонтерській праці 3,6 години на тиждень. Канадці трудилися волонтерами в середньому 191 годину на рік, що є еквівалентом 578000 робочим місцям з повною зайнятістю. В Ірландії волонтерів було – майже 33 % дорослих, 19 % дорослого населення Франції брали участь в акціях волонтерських організацій (з них 60 % – регулярно), це понад 20 годин на місяць. Кожен третій німець був волонтером і працював у волонтерських асоціаціях, проектах і групах взаємодопомоги понад 15 годин на місяць. У Південній Кореї майже чотири мільйони осіб щорічно присвячували волонтерству більш як 451 годин робочого часу, а вартість їх послуг перевищувала 2 млрд. доларів США на рік. 26 % японців мали досвід добровольців, із них 48 % були впевнені, що волонтерська праця дуже корисна для особистого та суспільного зростання. 72 % волонтерів Ірландії вважали: вони виконували те, що ніколи не може бути зроблено оплачуваними робітниками» [198, с. 7]. Сьогодні ці цифри, очевидно, в рази вищі.

К.В. Головка, дослідивши міжнародні стандарти здійснення благодійної діяльності, стверджує: «Сполучені Штати – єдина країна, яка представлена у першій десятці за всіма видами благодійності: допомога потребуючим, волонтерська діяльність та фінансові пожертви» [199, с. 451].

Аналізуючи особливості волонтерської діяльності у Великій Британії, слід підкреслити, що її традиції мають тривалий історичний розвиток, особливо у сфері соціальної допомоги. Становлення сучасного волонтерства бере початок ще у 40-х роках ХХ століття, коли особи з уразливих верств населення отримували підтримку у вигляді медичних та соціальних послуг від громадських і благодійних організацій. У подальшому, навіть із передачею частини функцій соціального захисту державним інституціям у другій половині ХХ століття, значення волонтерської діяльності не зменшилось, а, навпаки, набуло нових форм і стимулювало відновлення та розвиток громадської активності. Відповідно до англосаксонської моделі, неурядові громадські організації функціонують на засадах чітко визначеної мети та цінностей, що відрізняє їх від професійних чи галузевих об'єднань. Участь у таких організаціях як волонтерів поєднує прагматичні мотиви (досягнення спільних цілей, реалізація соціальних проєктів) із моральними (усвідомлення суспільної відповідальності, бажання допомогти іншим). Хоча ці організації можуть отримувати державне фінансування, зокрема у сфері надання соціальних та медичних послуг, значна частина їхньої діяльності базується на незалежно залучених ресурсах. З цією метою вони активно використовують інформаційні, комунікаційні та рекламні інструменти, фактично конкуруючи за фінансову підтримку донорів. Водночас, держава сприяє розвитку цього сектору шляхом запровадження податкових пільг та інших стимулюючих механізмів. Діяльність неурядових організацій у Великій Британії є різноплановою та охоплює широкий спектр напрямів – від надання прямої допомоги населенню до участі у формуванні державної політики на місцевому та національному рівнях. Волонтерський рух користується значною підтримкою з боку держави, що свідчить про його визнання як важливого інструменту реалізації соціальної політики. Особливо це проявилось у 80-х роках ХХ століття, коли зростання рівня безробіття зумовило активне залучення волонтерських ініціатив як засобу подолання соціально-економічних викликів та підтримки населення.

І.Ю. Чайка констатує: «Таким чином, у Великій Британії волонтерство має переважно соціальне спрямування, характеризується високим рівнем інституціоналізації та тісною взаємодією з державними структурами. Водночас воно не виконує політичних функцій і не передбачає отримання матеріальної винагороди для учасників, зберігаючи свою добровільну та неприбуткову природу» [200, с. 75].

Організаційна структура волонтерської діяльності в Німеччині також є розгалуженою та включає різні форми об'єднань – товариства, асоціації, неприбуткові організації, громадські ініціативи та інші інституції громадянського суспільства. Ці організації мають автономну систему управління та спрямовані на розвиток волонтерського руху, координацію діяльності його учасників, а також налагодження ефективної взаємодії з органами державної влади. Фінансування їхньої діяльності здійснюється з різних джерел, зокрема за рахунок коштів державного бюджету федерального, регіонального та місцевого рівнів, а також власних і залучених ресурсів. При цьому відповідальність за формування та реалізацію політики у сфері волонтерства розподіляється між різними рівнями влади, що забезпечує системність і узгодженість відповідних заходів. Координація волонтерської діяльності в Німеччині відбувається в межах комплексних національних, регіональних і місцевих програм, спрямованих на інформування населення, популяризацію волонтерства, залучення громадян до участі у соціально корисній діяльності, розвиток партнерства з приватним сектором та створення ефективних мереж для обміну досвідом і поширення найкращих практик [201, с. 54].

Серед ключових національних програм Німеччини, що стимулюють розвиток волонтерства, виокремлюють «Добровільний соціальний рік», «Добровільний рік екологічного обслуговування» та «Добровільні послуги для всіх поколінь». Вони закріплені на законодавчому рівні та передбачають можливість для громадян протягом року здійснювати практичну діяльність у соціальній або екологічній сфері, будинках для людей похилого віку, дитячих

установах, закладах для осіб з інвалідністю чи притулках для тварин. Участь у таких програмах сприяє набуттю життєвого досвіду, кращому розумінню соціальних потреб і визначенню професійних орієнтирів. Федеральний уряд Німеччини підтримує волонтерську діяльність через систему податкових пільг, страхування, соціальних виплат і компенсацій окремих витрат, зокрема транспортних. Важливу роль відіграють і роботодавці, які створюють сприятливі умови для поєднання роботи з волонтерством, надаючи гнучкий графік або додаткові відпустки. На регіональному рівні також реалізуються ініціативи, спрямовані на підтримку різних соціальних груп, зокрема іммігрантів, жінок і людей похилого віку [202]. У деяких регіонах запроваджено так звану «карту волонтера», яка надає пільги та переваги, зокрема знижки на послуги та додаткові можливості під час працевлаштування. Водночас, попри високий рівень розвитку, волонтерський сектор в Німеччині стикається з низкою проблем: складністю бюрократичних процедур, обмеженим фінансуванням, недостатньою матеріально-технічною базою, а також браком можливостей для професійного зростання волонтерів.

Однак, вчені вважають: «Держава акцентує увагу на необхідності подальшого вдосконалення системи підтримки волонтерства, зокрема через розвиток інституцій громадянського суспільства, розширення їхніх повноважень, удосконалення програм фінансування та активніше інформування населення про переваги волонтерської діяльності. Важливим напрямом є також зміцнення співпраці між державою, бізнесом і громадським сектором на всіх рівнях» [201, с. 54].

Правові засади державних довгострокових програм добровільної служби, зокрема «добровільного соціального року» (Freiwilliges Soziales Jahr) та програми, що керуються Федеральною добровільною службою (Bundesfreiwilligen dienst) визначені Законом про сприяння молодіжним добровільним службам (Jugendfreiwilligendienstgesetz, 2008) та Законом про Федеральну добровільну службу (Bundesfreiwilligendienstgesetz, 2011). Зазначені програми розглядаються як особлива форма громадянської участі

та соціально-освітньої діяльності молоді, що поєднує волонтерство з професійною орієнтацією, навчальним супроводом і соціальними гарантіями держави [203].

На відміну від Німеччини, законодавство України у сфері волонтерської діяльності не передбачає існування інституціоналізованої форми довгострокової державної волонтерської служби або програм, аналогічних «добровільному соціальному року». Вітчизняна модель волонтерства має переважно громадсько-ініціативний характер і реалізується через діяльність громадських та благодійних організацій без системної інтеграції волонтерської служби у механізми молодіжної політики, професійної соціалізації та державного соціального забезпечення.

У зв'язку з цим доцільним видається запозичення позитивного досвіду Німеччини шляхом впровадження в Україні законодавчо визначеної програми національної добровільної служби (соціального року), яка могла б передбачати:

- довгострокову участь молоді у сфері соціальних послуг, охорони здоров'я, освіти та відновлення громад;
- державне організаційне та фінансове забезпечення;
- освітній супровід і зарахування результатів волонтерської діяльності як практичного професійного досвіду;
- базові соціальні гарантії волонтерів.

Імплементация такого інституту сприятиме розвитку громадянського суспільства, підвищенню рівня молодіжної зайнятості, а також посиленню спроможності держави у сфері надання соціальних послуг, що набуває особливої актуальності в умовах післявоєнного відновлення України.

Дослідники стверджують: «В 1991 році в Італії Закон про волонтерство офіційно визначив відносини волонтерів з державними організаціями, і так з'явився соціальний волонтер. Однією з найбільших організацій, котрі розвивають цю справу в країні, є Італійський фонд волонтерства, створений з ініціативи Римської ощадної каси. Фонд надає консультаційні та освітні

послуги, випускає «Журнал волонтера», заснував кілька національних премій у цій добродійній сфері, щоб виявляти й підтримувати найперспективніші та найініціативніші групи, які вирішують соціальні потреби. В Італії працює Постійний комітет голів волонтерських організацій і фондів, що представляє інтереси двох мільйонів волонтерів перед урядом, парламентом, церквою, різними суспільними інститутами» [198, с. 9].

Волонтерська діяльність в Італійській Республіці регулюється Законодавчим декретом № 117 від 3 липня 2017 року «Codice del Terzo Settore» (Кодекс Третього сектору), який став результатом комплексної реформи системи громадянського суспільства та соціальної участі населення. Прийняття зазначеного нормативно-правового акту забезпечило систематизацію правового статусу організацій Третього сектору та визначило місце волонтерства у механізмі надання соціальних послуг.

Відповідно до статті 17 Кодексу Третього сектору, волонтером визначається фізична особа, яка добровільно, особисто та безоплатно здійснює діяльність в інтересах суспільства або окремих соціальних груп через організації Третього сектору, керуючись принципами солідарності та соціальної відповідальності. Закон прямо встановлює, що волонтерська діяльність не може здійснюватися з метою отримання прибутку або замінювати трудові відносини [204].

Особливістю італійського підходу є інституціоналізація волонтерської діяльності. Законодавством передбачено обов'язок організацій забезпечувати реєстрацію волонтерів, їх страхування від нещасних випадків та цивільної відповідальності, а також можливість відшкодування лише фактично понесених витрат без виплати винагороди. Таким чином, законодавець забезпечує баланс між добровільним характером діяльності та соціальними гарантіями осіб, залучених до надання суспільно корисних послуг.

Реформа Третього сектору фактично закріпила волонтерство як важливий елемент системи соціального забезпечення, визнавши його інструментом реалізації принципу субсидіарності та партнерства між

державою, громадянським суспільством і недержавними організаціями. Такий підхід сприяє залученню громадян до вирішення соціальних проблем, зокрема у сферах соціального захисту, допомоги вразливим категоріям населення та соціальної інтеграції.

Порівняно з попереднім Законом № 266/1991 «Framework Law on Volunteerism», Реформа Третього сектору 2017 року суттєво розширила правове регулювання волонтерської діяльності, інтегрувавши її в єдину систему функціонування організацій громадянського суспільства [205]. На відміну від попереднього акту, нове законодавство запровадило комплексне регулювання діяльності суб'єктів Третього сектору, державний реєстр організацій, а також чіткі механізми взаємодії волонтерських організацій із системою соціального забезпечення та публічною владою.

У сучасній європейській правовій доктрині італійську систему волонтерства нерідко характеризують як модель квазіпублічної служби (*quasi-public service model*), оскільки волонтерська діяльність фактично виконує частину функцій, традиційно притаманних державі.

На відміну від класичного підходу, за якого волонтерство розглядається виключно як приватна ініціатива громадян, *Codice del Terzo Settore* передбачає системне залучення організацій Третього сектору до реалізації публічної соціальної політики [204]. Волонтерські організації беруть участь у наданні соціальних, освітніх, інтеграційних та реабілітаційних послуг на підставі співпраці з органами державної влади та місцевого самоврядування.

Фактично формується модель, за якої:

- держава визначає соціальні потреби та стандарти;
- організації Третього сектору організовують діяльність;
- волонтери безпосередньо забезпечують надання суспільно корисних послуг.

Таким чином, волонтери не набувають статусу державних службовців, однак їх діяльність функціонально доповнює систему публічних послуг, що й

обумовлює визначення італійської моделі як «квазіпублічної». Такий підхід дозволяє поєднати громадянську ініціативу з гарантіями якості соціальних послуг та державним контролем.

Італійське законодавство, на нашу думку, досконаліше, особливо в аспекті заохочення молоді до волонтерства через преференції при прийнятті на державну службу, створення системи навчання волонтерській діяльності у закладах вищої освіти, створення реєстру волонтерів, обов'язкового страхування волонтерів, відшкодування витрат, пов'язаних з волонтерською діяльністю, створення місцевої мережі волонтерських організацій та асоціацій, що, безумовно, підсилює волонтерський рух та підвищує їх авторитет у суспільстві [206, с. 101].

У сучасній європейській правовій доктрині волонтерська діяльність розглядається крізь призму різних моделей взаємодії держави та громадянського суспільства у сфері надання соціальних послуг. Крім «квазіпублічної» моделі волонтерської діяльності, залежно від ступеня державного регулювання та рівня інтеграції волонтерства у систему соціального забезпечення ще виокремлюють «ліберальну» та «корпоративну» моделі.

Ліберальна модель волонтерства характеризується мінімальним втручанням держави у діяльність волонтерських організацій та переважним розглядом волонтерства як форми громадянської ініціативи. В межах цієї моделі держава виконує здебільшого підтримувальну функцію, не інтегруючи волонтерську діяльність у систему публічних соціальних послуг. Такий підхід притаманний, зокрема, Великій Британії, Ірландії, США та Канаді, де волонтерство виступає проявом суспільної активності, а не елементом державної соціальної політики.

Корпоративна (континентальна) модель передбачає більш тісну взаємодію держави з інституціоналізованими неприбуткованими організаціями, які беруть участь у реалізації соціальних функцій. Волонтерська діяльність у цьому випадку здійснюється переважно через

великі організації соціального спрямування, що отримують державну підтримку та функціонують поряд із професійними соціальними службами. Така модель характерна для Німеччини, Франції, Австрії та Нідерландів, де волонтерство доповнює професійну систему соціального забезпечення [207].

Аналіз національного законодавства України дозволяє зробити висновок, що вітчизняна модель волонтерської діяльності перебуває на етапі трансформації та поєднує ознаки ліберального і корпоративного підходів. Закон України «Про волонтерську діяльність» переважно розглядає волонтерство як добровільну суспільну ініціативу, що відповідає рисам ліберальної моделі, водночас практичне залучення волонтерів до надання соціальних, гуманітарних та реабілітаційних послуг свідчить про поступове формування елементів інституційної взаємодії з державою.

Разом з тим, на відміну від італійської квазіпублічної моделі, українське законодавство поки що не заперечує повної інтеграції волонтерської діяльності у систему соціального забезпечення, що проявляється у відсутності комплексних механізмів державного партнерства, єдиної інституційної координації та стабільних правових гарантій участі волонтерів у наданні соціальних послуг. У зв'язку з цим подальший розвиток правового регулювання волонтерства в Україні доцільно спрямувати на інституціоналізацію волонтерської діяльності з урахуванням позитивного досвіду держав Європейського Союзу, зокрема Італії.

У Великій Британії волонтерська діяльність не врегульована єдиним спеціалізованим нормативно-правовим актом, що визначав би правовий статус волонтера, порядок організації волонтерської діяльності та гарантії здійснення. Натомість сформована комплексна міжгалузева модель правового регулювання, у межах якої правові засади волонтерства визначаються сукупністю актів, що регулюють благодійну діяльність, соціальну активність громадян, трудові відносини, безпеку діяльності та захист вразливих категорій населення.

Одним із ключових нормативних актів у зазначеній сфері є Закон про соціальну діяльність, відповідальність і героїзм 2015 року (Social Action, Responsibility and Heroism Act 2015), положення якого спрямовані на заохочення громадян до участі в суспільно корисній та добровільній діяльності. Закон встановлює, що під час розгляду справ про цивільну відповідальність суди повинні враховувати обставини здійснення особою соціально корисної діяльності або волонтерської допомоги, зокрема добросовісність її дій та спрямованість на суспільне благо [208]. Таким чином, акт фактично формує механізм правового захисту осіб, які здійснюють волонтерську діяльність, зменшуючи ризики притягнення їх до відповідальності у разі виникнення непередбачуваних наслідків під час надання допомоги.

Інституційну основу функціонування волонтерського сектору становить Закон про благодійні організації 2011 року (Charities Act 2011), що регулює діяльність благодійних організацій, через які реалізується переважна більшість ініціатив у Великій Британії. Закон визначає правовий статус благодійних організацій, прядок їх реєстрації, управління та державного нагляду з боку Комісії з питань благодійності Англії та Уельсу (Charity Commission). Саме в межах діяльності таких організацій забезпечується залучення, координація та організаційна підтримка волонтерів, що фактично робить благодійний сектор основним інституційним середовищем розвитку волонтерства [209].

Важливе значення для забезпечення належних умов участі волонтерів має Закон про охорону праці та безпеку на робочому місці 1974 року (Health and Safety at Work etc. Act 1974), відповідно до якого організації зобов'язані гарантувати безпечні умови діяльності не лише штатним працівникам, а й особам, залученим до виконання робіт на добровільних засадах. Закон передбачає проведення оцінки ризиків, інструктажів з безпеки та впровадження заходів щодо запобігання шкоді здоров'ю волонтерів, що свідчить про включення добровольців до системи охорони праці [210].

Забезпечення принципу рівності під час залучення до добровільної діяльності здійснюється відповідно до положень Закону про рівність 2010 року (Equality Act 2010), який забороняє дискримінацію за ознаками віку, статі, інвалідності, раси, релігії чи інших характеристик у процесі відбору та організації діяльності волонтерів. Дія зазначеного акту поширюється також на осіб, які виконують неоплачувану суспільно корисну діяльність, що сприяє формуванню інклюзивного волонтерського середовища [211].

Окрему групу нормативного регулювання становить законодавство у сфері захисту дітей та вразливих осіб (safeguarding). Зокрема, система Служби перевірки та обмеження доступу до роботи з вразливими групами населення (Disclosure and Barring Service) (DBS) передбачає обов'язкову перевірку осіб, які залучаються до роботи або волонтерської діяльності з дітьми, особами з інвалідністю та іншими вразливими категоріями населення [212]. Служба проводить різного роду перевірки, що передбачають аналіз наявності судимостей, інформації про попередні правопорушення та, у випадку розширеної перевірки, – відомостей зі спеціальних реєстрів осіб, яким заборонено працювати з дітьми чи дорослими, що потребують догляду. Включення особи до цих реєстрів означає юридичну заборону на здійснення відповідної професійної чи волонтерської діяльності. Таким чином, Служба виступає превентивним механізмом захисту прав і безпеки отримувачів соціальних та освітніх послуг, поєднуючи функції перевірки благодійності та адміністративного обмеження доступу до професії [213].

У порівнянні з британською моделлю, в Україні механізм перевірки осіб, які працюють із дітьми чи іншими вразливими категоріями населення, характеризується менш системним підходом. Основним інструментом є довідка про відсутність судимості, що видається підрозділами Національної поліції. Водночас, відсутній спеціалізований орган, аналогічний Службі перевірки та обмеження доступу до роботи з вразливими групами населення, який би вів окремі реєстри осіб, яким заборонено працювати з вразливими

групами населення, та здійснював системну попередню оцінку ризиків для сфери волонтерства й соціальних послуг. Слід констатувати, що в цій сфері законодавчого регулювання британська модель характеризується вищим рівнем інституційної спеціалізації, превентивності та комплексності правового регулювання, що може розглядатись як орієнтир для вдосконалення української системи гарантування безпеки у сфері надання соціальних і волонтерських послуг.

Як бачимо, британська законодавча конструкція характеризується відсутністю єдиного закону про волонтерство та базується на інтеграції норм різних галузей права, що забезпечує гнучкість правового регулювання та значну автономію громадянського суспільства у розвитку добровільної діяльності. Водночас, британський досвід свідчить про можливість ефективного функціонування волонтерського сектору за умов міжгалузевого правового регулювання, що може бути використано при подальшому вдосконаленні національного законодавства у сфері соціальних та волонтерських послуг.

Правове регулювання волонтерської діяльності у Франції характеризується відсутністю єдиного систематизованого законодавчого акту, який би комплексно визначав правові засади здійснення волонтерства. Французька модель сформувалась історично на основі розвитку громадянського суспільства та діяльності асоціацій, у зв'язку з чим традиційне добровільне волонтерство функціонує переважно в межах діяльності некомерційних об'єднань без спеціального нормативного врегулювання. Таке волонтерство базується на принципах добровільності, безоплатності та громадської ініціативи, а правові відносини регулюються загальними нормами цивільного, трудового та асоціативного законодавства.

Водночас французьке законодавство передбачає окрему інституціоналізовану форму суспільно корисної діяльності – громадську службу (*Service Civique*), правові засади якої визначені Законом Франції «Про громадську службу» 2010 року (*Loi n 2010-241 du mars 2010 relative au*

service civique). Зазначений нормативний акт запровадив офіційний статус волонтера громадської служби, визначив порядок укладення договору між волонтером та організацією, гарантії соціального захисту, страхування, а також механізми державної підтримки осіб, залучених до виконання завдань суспільного інтересу. Таким чином, держава забезпечує нормативне регулювання саме організованих форм волонтерської участі, спрямованих на реалізацію соціальної, культурної та гуманітарної політики [214].

Особливістю французької моделі є співіснування двох підходів до волонтерської діяльності: неформалізованого громадського волонтерства (*benevolat*) та формалізованої державою добровільної служби (*volontariat*). Такий підхід свідчить про переважання інституційної підтримки суспільно значущих програм при одночасному збереженні автономії громадських ініціатив. На відміну від держав, у яких волонтерська діяльність регулюється єдиним спеціальним законом, французька система характеризується диференційованим підходом до правового регулювання залежно від організаційної форми участі [215].

Закон Республіки Польща «Про діяльність у сфері суспільної користі та волонтерства» 2003 року містить низку правових механізмів, які забезпечують системне функціонування волонтерської діяльності та суттєво розширюють рівень правового захисту волонтерів порівняно із Законом України «Про волонтерську діяльність». Проведений аналіз дозволяє виокремити положення, що становлять практичний інтерес для вдосконалення українського законодавства.

Польське законодавство у сфері волонтерської діяльності сформувалось як складова розвитку громадянського суспільства та реформування системи надання соціальних послуг відповідно до європейських стандартів публічного управління. Нормативне регулювання волонтерства у Польщі характеризується комплексним підходом, що поєднує визначення правового статусу волонтера, встановлення соціальних гарантій його діяльності та інституційне закріплення співпраці органів державної

влади з громадськими організаціями. Такий підхід забезпечує системність функціонування волонтерського сектору та створює передумови для ефективної реалізації суспільно корисних ініціатив.

В першу чергу слід зазначити, що польським законодавством чітко врегульовані договірні відносини між волонтером та організацією, що залучає його до діяльності. У разі здійснення волонтерської діяльності протягом визначеного строку укладається письмова угода, у якій визначаються права, обов'язки сторін, умови виконання завдань та гарантії безпеки. В українському законодавстві укладення таких договорів має переважно рекомендаційний характер, що створює ризики правової невизначеності щодо відповідальності сторін. Запровадження обов'язкової письмової форми співпраці сприяло б належному захисту як волонтера, так і організації. По-друге, суттєвою перевагою польської моделі є розвинена система соціальних гарантій волонтерів. Закон прямо передбачає обов'язкове страхування волонтерів від нещасних випадків, можливість компенсаційних витрат, пов'язаних із виконанням волонтерської діяльності, а також забезпечення безпечних умов роботи. В Україні питання соціального захисту волонтерів врегульоване фрагментарно, що знижує рівень їх соціальної захищеності, особливо у сферах підвищеного ризику. По-третє, польське законодавство передбачає офіційне підтвердження досвіду волонтерської діяльності, що може враховуватися під час працевлаштування або професійного розвитку особи. В українському правовому полі відсутній уніфікований механізм визнання волонтерського досвіду, що обмежує мотивацію громадян до довгострокового залучення у волонтерський сектор. По-четверте, важливою новелою польського підходу є законодавче закріплення обов'язку органів публічної влади співпрацювати з громадськими організаціями у реалізації завдань соціальної політики. Така взаємодія має системний характер і реалізується через програми публічних послуг, що дозволяє інтегрувати волонтерську діяльність у механізм надання соціальних послуг. В Україні подібна співпраця існує переважно на

практичному рівні, однак недостатньо інтегрована на законодавчому рівні. По-п'яте, польський закон формує комплексну державну політику підтримки громадських організацій, які залучають волонтерів, включаючи фінансові механізми підтримки та прозорі процедури конкурсного фінансування соціальних проєктів. Запозичення такого підходу могло б сприяти сталому розвитку волонтерського сектору в Україні та зменшенню залежності від виключно благодійних ресурсів.

Отже, досвід Республіки Польща свідчить, що ефективне правове регулювання волонтерської діяльності потребує не лише визначення загальних принципів волонтерства, але й закріплення конкретних гарантій, механізмів взаємодії з державою та інструментів соціального захисту волонтерів. Імплементация окремих положень польського законодавства може стати важливим напрямом удосконалення законодавства України, у сфері волонтерської діяльності відповідно до європейських стандартів.

У скандинавських країнах (Швеція, Данія, Норвегія та Фінляндія) волонтерська діяльність не регулюється окремими законами про волонтерство, а функціонує в межах загального законодавства про асоціації, соціальні послуги та громадянське суспільство. Такий підхід ґрунтується на концепції добровільної діяльності як прояву свободи громадянської участі, що не потребує надмірного державного втручання. Дослідження європейських правових моделей засвідчують, що Швеція, Данія, Норвегія та Фінляндія належать до групи держав, які свідомо відмовилися від прийняття спеціального закону про волонтерство, виходячи з принципу «free will rule» («принцип добровільного волевиявлення»), відповідно до якого волонтерство розглядається як вільна ініціатива громадян, а не об'єкт жорсткого нормативного регулювання.

Правове забезпечення волонтерської діяльності в зазначених країнах здійснюється через систему галузевих нормативних актів. Зокрема, у Данії участь волонтерів, у тому числі іноземців, регулюється положеннями Aliens Act, який дозволяє здійснення неоплачуваної гуманітарної та соціальної

добровільної діяльності без набуття статусу зайнятості [216]. Водночас муніципальний рівень управління відіграє ключову роль у розвитку волонтерства, оскільки місцеві органи влади реалізують стратегії підтримки добровільної діяльності та співпраці з громадськими організаціями, що охоплює більшість муніципалітетів країни.

Суттєвою особливістю скандинавської моделі є інтеграція волонтерської діяльності до системи соціального забезпечення. У законодавстві Швеції, Данії, Норвегії та Фінляндії передбачено використання добровільної участі громадян у межах соціальних служб, зокрема через інститут так званої «contact person intervention» («інтервенція із залученням контактної особи»), коли підготовлений волонтер на законодавчо визначених засадах надає підтримку дітям або молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах [217]. При цьому волонтери не замінюють професійних соціальних працівників, а виконують допоміжну соціально-інтеграційну функцію.

Наукові дослідження також підкреслюють, що у скандинавських країнах волонтерство історично пов'язане з розвитком демократії та соціальної згуртованості суспільства. Добровільна діяльність розглядається як механізм громадянської участі та політичної інклюзії, що сприяє формуванню соціальної довіри та партнерства між державою і громадянським суспільством [218]. Саме тому державна політика спрямована не на детальне правове регулювання діяльності волонтерів, а на створення сприятливого інституційного середовища для функціонування громадських організацій.

Таким чином, у скандинавських країнах сформовано унікальну модель правового регулювання волонтерства, яка характеризується мінімальною спеціалізованою нормативною регламентацією, високим рівнем довіри до громадянських ініціатив та системною державною підтримкою інфраструктури громадянського суспільства. На відміну від України, де волонтерська діяльність врегульована спеціальним законом та часто

компенсує недоліки державної системи соціального забезпечення, у скандинавській моделі волонтерство виступає доповненням до ефективної соціальної держави, а не її заміником.

Правове регулювання волонтерської діяльності в країнах Південної Америки сформувалось переважно на межі XX-XXI століть як відповідь на соціально-економічні виклики та потребу інституціоналізації громадянської активності. На відміну від багатьох європейських моделей, де волонтерство часто інтегроване у молодіжну політику або сферу неформальної освіти, у державах регіону воно нормативно закріплюється як інструмент соціальної солідарності та реалізації публічних програм. Більшість країн прийняли спеціальні закони, що визначають статус волонтера, гарантії його діяльності та межі відповідальності приймаючих організацій.

У Бразилії основним нормативно-правовим актом у сфері волонтерської діяльності є Закон № 9.608 від 18 лютого 1998 року «Про волонтерську діяльність» (*Lei do Voluntariado*), який чітко встановлює, що волонтерська діяльність здійснюється на безоплатній основі та не створює трудових правовідносин. Закон передбачає обов'язкове укладення письмової угоди між волонтером і організацією, що визначає характер, умови та тривалість діяльності [219]. Такий підхід мінімізує ризики перекваліфікації волонтерства у приховану зайнятість і забезпечує правову визначеність для обох сторін. Для України імплементація обов'язкової письмової форми договору могла б посилити гарантії прав волонтерів та сприяти зниженню кількості правових спорів щодо характеру правовідносин.

В Аргентині правове регулювання волонтерської діяльності здійснюється відповідно до Закону № 25.855 «Про соціальне волонтерство» (*Ley 25/855, Regimen del Voluntario Social*), який демонструє більш соціально орієнтовану модель. Закон закріплює не лише визначення волонтерської діяльності, а й комплекс прав волонтера, включаючи право на навчання, належне інформування про ризики, страхування та отримання документа, що підтверджує досвід участі у волонтерських програмах [220]. Таким чином,

волонтер визначається суб'єктом, який потребує інституційного захисту. В українському законодавстві питання системного страхування та офіційного підтвердження волонтерського стажу врегульовані фрагментарно, що зумовлює доцільність запозичення аргентинського досвіду в частині встановлення державних гарантій безпеки та соціального визнання волонтерської діяльності.

Відповідно до Закону Колумбії № 720 від 2001 року «Про визнання, сприяння та регулювання волонтерської діяльності (Ley 720 de 2001), створено Національну систему волонтерства. Закон передбачає функціонування координаційних органів, формування реєстрів волонтерських організацій та механізми взаємодії між державою і громадянським суспільством. Також цікавою особливістю є закріплення норм, які інтегрують волонтерство у реалізацію державної соціальної політики та програм реагування на надзвичайні ситуації [221]. Для України, особливо в умовах воєнного стану, створення централізованої системи координації волонтерської діяльності могло б забезпечити ефективнішу взаємодію між органами влади та волонтерським сектором.

Порівняльний аналіз дозволяє дійти висновку, що законодавство країн Південної Америки характеризується вищим рівнем деталізації гарантій волонтерської діяльності та чіткішою інституційною структурою її підтримки. На відміну від цього, українська модель зосереджена переважно на загальних засадах здійснення волонтерства, залишаючи поза належним нормативним врегулюванням питання системної координації, страхування та документального підтвердження досвіду. Імплементация окремих положень законодавства Південної Америки могла б сприяти формуванню більш комплексної та стійкої правової моделі волонтерства в Україні.

Правові засади здійснення волонтерської діяльності у Південній Кореї визначаються Базовим законом про волонтерську діяльність (Framework Act on Volunteer Service Activities), ухваленим у 2005 році. Зазначений закон встановлює основні принципи добровільної діяльності, визначає

повноваження органів державної влади у сфері розвитку волонтерства, а також передбачає механізми державної підтримки волонтерських організацій і захисту осіб, залучених до добровільної діяльності [222].

Важливим елементом реалізації державної політики у сфері волонтерства є створення розгалуженої інфраструктури координації добровільної діяльності на національному та місцевому рівнях. Зокрема, в країні функціонує єдина система обліку волонтерської діяльності – національний портал 1365 Volunteer Portal, який забезпечує реєстрацію волонтерів, координацію їх участі у проєктах та облік відпрацьованого волонтерського часу [223].

Однією з ключових форм організованого волонтерства є державна програма World Friends Korea, започаткована у 2009 році з метою координації участі громадян у міжнародній добровільній діяльності. Реалізація програми здійснюється за участю урядових структур, зокрема через Korea International Cooperation Agency (KOICA), що відповідає за підготовку, направлення та супровід волонтерів.

Програма World Friends Korea передбачає направлення волонтерів до іноземних держав для участі у проєктах соціального та гуманітарного розвитку. Основними напрямками діяльності є освіта, охорона здоров'я, інформаційні технології, соціальна підтримка населення та зміцнення потенціалу місцевих громад. Тривалість волонтерської служби, як правило, становить від одного до двох років, при цьому держава забезпечує комплексну підготовку учасників, фінансування їхнього перебування, страхування та соціальні гарантії.

Запровадження подібних державних програм довгострокового волонтерства могло б мати позитивне значення і для України, зокрема в контексті розвитку молодіжної політики та соціальної згуртованості. Створення національної програми волонтерської служби за зразком корейської моделі сприяло б системному залученню громадян до суспільно корисної діяльності, формуванню культури добровільної участі та набуттю

практичного соціального досвіду. Водночас доцільним видається створення єдиного національного волонтерського порталу, який забезпечував би реєстрацію волонтерів, координацію їх участі в проєктах, облік волонтерських годин та взаємодію між державними органами, громадськими організаціями і волонтерами. Такий цифровий інструмент дозволив би підвищити прозорість волонтерської діяльності, ефективність управління добровільними ініціативами та сприяв би інституційному розвитку волонтерського сектору в Україні.

Волонтерська діяльність у Китайській Народній Республіці регулюється на загальнодержавному рівні Regulations on Volunteer Service, ухваленими Державною радою КНР у 2017 році. Зазначений нормативно-правовий акт став першим комплексним документом, спрямованим на правове регулювання організації та здійснення волонтерської діяльності в державі. В документі волонтерська діяльність визначається як добровільне та безоплатне надання послуг або допомоги суспільству, соціальним групам чи окремим особам без отримання матеріальної винагороди. Нормативний акт також закріплює основні принципи здійснення волонтерства, зокрема добровільність, суспільну корисність, законність та соціальну відповідальність.

Особливістю китайської моделі правового регулювання волонтерства є значна координаційна роль держави в розвитку волонтерського руху. Regulations on Volunteer Service передбачають створення системи державної реєстрації волонтерів і волонтерських організацій, формування єдиних інформаційних платформ, а також інтеграцію волонтерської діяльності до програм соціально-економічного розвитку. Органи державної влади та місцевого самоврядування уповноважені здійснювати організаційну підтримку, популяризацію та контроль за реалізацією волонтерських ініціатив, що свідчить про інституціоналізований характер волонтерства у КНР [224].

Порівняно з європейськими державами та з Україною, де волонтерська діяльність здебільшого ґрунтується на принципах саморегулювання громадянського суспільства, китайська модель характеризується більш централізованим підходом та включенням волонтерства до системи державного управління соціальною сферою. Такий підхід забезпечує масштабність залучення громадян до суспільно корисної діяльності, однак водночас обмежує автономність громадянських ініціатив, що відрізняє китайську практику від демократичних моделей розвитку волонтерського сектору.

Волонтерська діяльність у Турецькій Республіці характеризується активним розвитком громадянської участі у соціальній та гуманітарній сферах, водночас функціонуючи в умовах посиленого державного регулювання громадянського суспільства. Особливістю турецької моделі є відсутність окремого спеціалізованого законодавчого акту, який би комплексно визначав правові засади здійснення волонтерської діяльності. Натомість правове регулювання здійснюється опосередковано через Закон Туреччини «Про асоціації» № 5253 та Закон «Про фонди» № 5737, які визначають порядок створення, діяльності та державного нагляду за громадськими та благодійними організаціями, у межах яких реалізується волонтерська діяльність [225].

Волонтерство у Туреччині переважно зосереджене у сфері надання гуманітарної допомоги, соціальної підтримки населення, реагування на надзвичайні ситуації та ліквідації наслідків стихійних лих. Значна активізація волонтерського руху спостерігалась у зв'язку з масштабними землетрусами, а також у період міграційної кризи, спричиненої прибуттям значної кількості біженців з Сирії. У таких умовах волонтерські організації виконують важливу допоміжну функцію щодо реалізації державної соціальної політики, забезпечуючи оперативне реагування на суспільні виклики.

Водночас характерною рисою розвитку волонтерської діяльності в Туреччині є суттєва координаційна роль держави у функціонування

громадського сектору. Діяльність громадських організацій підлягає обов'язковій реєстрації, фінансовому контролю та адміністративному нагляду з боку державних органів. Після політичних подій 2026 року спостерігається посилення механізмів контролю за діяльністю неурядових організацій, що вплинуло на рівень автономності незалежних волонтерських ініціатив [226]. У результаті волонтерська діяльність у країні значною мірою реалізується у взаємодії з державними структурами.

Важливу роль у розвитку волонтерства відіграють національні гуманітарні організації, зокрема Турецький Червоний Півмісяць та Управління з питань надзвичайних ситуацій і стихійних лих (AFAD), які залучають значну кількість добровольців до надання допомоги населенню [227]. Така модель дозволяє забезпечити високий рівень мобілізації волонтерських ресурсів, однак одночасно свідчить про переважання інституційно координованого, а не повністю незалежного волонтерства.

Порівняльний аналіз розвитку волонтерської діяльності в Турецькій Республіці та Україні свідчить про наявність спільної тенденції до активного залучення громадянського суспільства до вирішення соціальних та гуманітарних викликів, особливо в умовах кризових ситуацій. Водночас, на відміну від Туреччини, де волонтерська діяльність значною мірою інтегрована в систему державного управління та перебуває під посиленням адміністративним контролем, українська модель волонтерства характеризується вищим рівнем самоорганізації та автономності громадських ініціатив. Волонтерський рух в Україні набув особливого розвитку в умовах збройної агресії та фактично став одним із ключових елементів підтримки обороноздатності держави й забезпечення соціальної допомоги населенню, нерідко випереджаючи інституційні можливості державних органів. Таким чином, якщо турецька модель волонтерства демонструє приклад координованої взаємодії громадського сектору з державою в умовах гібридного політичного режиму, то український досвід засвідчує формування

суспільно ініційованого волонтерства, що базується на високому рівні громадянської відповідальності та довіри всередині суспільства. Зазначене дозволяє розглядати волонтерську діяльність як важливий індикатор розвитку громадянського суспільства та ступеня демократичності держави.

Загалом національне законодавство різних країн світу має дуже різні підходи до регулювання питання волонтерства. В багатьох європейських країнах існує правове регулювання волонтерської діяльності у формі законів і державних програм. У межах Європейського Союзу реалізується змішана модель волонтерства. Ключову особливість даної моделі визначає той факт, що в одному нормативно-правовому, економічному і політичному просторі об'єднані країни, де волонтерство проявляється або в якості національної традиції, або як відносно нове соціальне явище. Для цієї моделі характерний різний ступінь нормативно-правового регулювання на загальноєвропейському, національному і локальному рівнях, поліваріантність видів і типів волонтерської діяльності [228, с. 272].

В контексті європейської інтеграції доцільним є вивчення європейських моделей правового регулювання волонтерської діяльності [229, с. 459]. Так, наприклад, німецьке право розглядає волонтерську діяльність як службу, поширюючи на неї захисні механізми трудового законодавства. Договір про волонтерство розглядають як різновид трудового договору [230, с. 435]. Під волонтером у німецькому правовому полі розуміють особу, яка безоплатно чи за незначну компенсацію здійснює діяльність, спрямовану на отримання знань, умінь і навичок у певній професії. Як зазначається в етимологічному словнику юридичних термінів, *Volontär* у значенні «працівник-практикант без надання оплати» відомий у Німеччині з середини XIX ст. [231, с. 451].

Відповідно до англійської моделі, волонтерська діяльність максимально розмежована за предметом з трудовим договором. Прецедентне право Великої Британії виходить з того, що відносини між волонтером і організацією не регулюються нормами трудового законодавства (*National*

Minimum Wage Act 1998, Working Time Regulations 1998, Disability Discrimination Act 1995, Equality Act 2010 та ін.). У цій моделі визначальною є свобода волевиявлення волонтерів, що насамперед передбачає можливість волонтера в будь-який момент відмовитись від виконуваних функцій. Італійське законодавство також передбачає, що волонтерська діяльність несумісна з будь-якою формою відносин найму [206, с. 100].

Англійській практиці відомі випадки перекваліфікації судом угоди з волонтером (volunteer agreement) у трудовий договір (contract of employment) [232] і навпаки. Наприклад, у справі *X v. Mid-Sussex Citizen Advice Bureau* (2009) позивачка, яка була волонтером, отримала повідомлення про припинення з нею співпраці, з чим не погодилась і звернулась до суду, посилаючись на порушення Директиви від 27.11.2000 № 2000/78/ЄС «Про встановлення загальної системи рівного ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності» [233]. Проте, суд вказав, що на волонтерські відносини законодавство Великої Британії про дискримінацію, як і європейське право, не поширюється [234].

у справі *Armitage v. Relate* (1994) жінка, яка працювала волонтером у компанії, звернулась до суду зі скаргою на расову дискримінацію. Суд визнав свою компетенцію, одночасно перекваліфікувавши волонтерські відносини в трудові, посилаючись на наявність таких ознак: в угоду з волонтером були включені умови про встановлення неустойки у випадку надання послуг в меншому обсязі, ніж це було передбачено угодою; про мінімальну кількість робочого часу щотижня; в угоді з волонтером допускалась можливість перетворення волонтерських відносин у трудові через три роки [232]. У справі *Chaudri v. Migrant Advice Service* (1997) жінка-волонтер поскаржилась до суду на дискримінацію за ознакою раси й статі. Суд, аналогічно попередній справі, перекваліфікував волонтерські відносини в трудові, звернувши увагу на наступні обставини, що мають значення для спору. Хоча волонтер і не отримувала відшкодування витрат на проїзд і харчування, оскільки жила поблизу і ходила на обід додому пішки, проте організація

оплачувала їй щотижня витрати на наймання житла, при цьому вказані суми вона отримувала, в тому числі перебуваючи у відпустці чи на лікарняному [232].

До речі, в рекомендаціях ООН «Volunteerism and Legislation: a Guidance Note» чітко визначено, що в національному законодавстві повинно бути встановлено, які види компенсацій мають право обґрунтовано отримувати волонтери і при цьому не розглядатися як «наймані працівники» в галузі трудового права [235].

Можемо виснувати, що загалом у країнах Центральної та Східної Європи волонтерство вважається необхідною складовою культури. У тих країнах, де існують міцні традиції волонтерства, таких як Німеччина та Велика Британія, волонтерська діяльність та самі волонтери автоматично захищені законом. Прогресивним є й законодавство Італії, особливо в аспекті заохочення молоді до волонтерства через преференції при прийнятті на державну службу, створення системи навчання волонтерській діяльності у вищих навчальних закладах, створення реєстру волонтерів, обов'язкового страхування волонтерів, відшкодування витрат, пов'язаних з волонтерською діяльністю, створення місцевої мережі волонтерських організацій та асоціацій, що, безумовно, сприяє розвитку волонтерської діяльності [229, с. 460].

В Європейському Союзі та Сполучених Штатах Америки діють норми, які визначають, що волонтери мають переваги при працевлаштуванні та вступі до закладів вищої освіти. У Молдові при вступі до ЗВО та рівній кількості балів, перевага надається тому абітурієнту, у кого є досвід волонтерської роботи [236, с. 273].

Якщо говорити про тенденції національного правового регулювання волонтерської діяльності, варто згадати про діджиталізацію, що стало одним із ключових факторів підвищення ефективності волонтерської діяльності в Україні під час війни. Як зауважила І. Ю. Михайлова, основний вплив цифровізації на соціальну сферу полягає у підвищенні якості життя

населення та покращення умов доступу до надання усього спектру послуг державних органів для реалізації громадянами права на соціальний захист. Однак, на жаль, таке стрімке впровадження цифрових технологій не є соціально-нейтральним процесом, адже окрім багатьох переваг вони є каталізатором ще більших перешкод для незахищених верств населення, які потребують державної, соціальної підтримки [237, с. 289].

У частині третій ст. 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» закріплено: «Волонтерська допомога може здійснюватися в онлайн-режимі за допомогою мережі Інтернет та інших телекомунікаційних мереж» [15]. Віртуальне волонтерство – новий і високотехнологічний спосіб долучитись до волонтерського руху, що включає широке коло діяльності, заснованої на традиційних формах взаємодопомоги і самодопомоги тих осіб, чий професійний досвід або стиль життя пов'язаний з інтернет-середовищем [228, с. 273].

Використання цифрових технологій дозволило волонтерам швидше реагувати на виклики, координувати дії та залучати ресурси для підтримки постраждалих. Цифрові платформи стали базовими інструментами для організації волонтерської роботи по збору коштів. Цифрові інструменти допомагають оптимізувати логістику, планувати маршрути доставки гуманітарної допомоги, уникати затримок і ефективно розподіляти ресурси. Сьогодні однією із найпоширеніших форм волонтерства є онлайн-волонтерство, яке активно застосовують блогери. Вони поширюють інформацію про заходи волонтерських організацій і військових підрозділів, швидко збирають необхідні кошти, закуповують спорядження, техніку та гуманітарну допомогу, а також підтримують біженців, які вимушено покинули свої домівки через воєнні дії. Через соціальні мережі, такі як Facebook, Instagram, Telegram та інші волонтери швидко поширюють інформацію про нагальні потреби та мобілізують громадян до дій. Для проведення інформаційних кампаній волонтери активно використовують соцмережі для організації благодійних акцій, протидії дезінформації,

публікації звітів про використання зібраних ресурсів, що підвищує довіру до волонтерських організацій [119, с. 137].

А для того, щоб цифрові технології не стали перешкодою для незахищених верств населення, які потребують соціальної підтримки, одним із напрямів волонтерської діяльності може бути неформальне навчання цифрових навичок для досягнення нового рівня комфорту з онлайн-послугами [238, с. 269].

Висновки до Розділу 3

Проведене дослідження проблем правового регулювання волонтерської діяльності та аналіз позитивного зарубіжного досвіду дозволяють зробити такі висновки щодо перспектив розвитку правового регулювання цієї сфери:

1. Подальший розвиток законодавства про волонтерську діяльність повинен бути спрямований на формування стабільної системи правових гарантій, яка б забезпечувала баланс між добровільним характером волонтерства та обов'язком держави захищати осіб, які надають волонтерську допомогу вразливим групам населення в інтересах суспільства.

2. У сучасній європейській правовій доктрині волонтерська діяльність розглядається крізь призму різних моделей взаємодії держави та громадянського суспільства у сфері надання соціальних послуг. Залежно від ступеня державного регулювання та рівня інтеграції волонтерства в систему соціального забезпечення виокремлюють «квазіпублічну», «ліберальну» та «корпоративну» моделі. «Квазіпублічна» модель представлена італійською системою волонтерства, в якій волонтерська діяльність інтегрована у механізм надання соціальних послуг. «Ліберальна» модель характерна для Великої Британії, Ірландії, США та Канади, за якої держава виконує здебільшого підтримувальну функцію, не інтегруючи волонтерську діяльність у систему публічних соціальних послуг. «Корпоративна» модель

характерна для Німеччини, Франції, Австрії та Нідерландів, де волонтерство доповнює професійну систему соціального забезпечення.

3. Порівняльний аналіз зарубіжного досвіду правового регулювання волонтерської діяльності свідчить про те, що в європейських країнах законодавство передбачає чіткі механізми страхування, підготовки та соціального захисту волонтерів. Значну увагу в зарубіжних країнах приділяють також питанням координації волонтерської діяльності, створенню державних інформаційних систем, розвитку мережі волонтерських центрів та забезпеченню партнерства між державою, громадянським суспільством і приватним сектором.

4. Для стимулювання розвитку волонтерської діяльності в Україні варто запровадити зарахування часу зайняття волонтерською діяльністю, як і оплачуваною трудовою діяльністю, до страхового стажу, з урахуванням особливих умов зайнятості.

5. В межах надання волонтерської допомоги варто запровадити неформальне навчання цифрових навичок для вразливих груп населення, які потребують соціальної підтримки, задля досягнення нового рівня комфорту з онлайн-послугами.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що полягає у визначенні, з урахуванням зарубіжного досвіду, особливостей правового регулювання волонтерської діяльності в системі соціальної підтримки населення. На підставі результатів проведеного дослідження, враховуючи попередні наукові надбання вчених, аналіз міжнародного, зарубіжного та національного досвіду волонтерської діяльності, пропонуємо такі висновки.

1. Аналіз національного законодавства свідчить про своєчасне реагування держави на виклики, пов'язані з провадженням волонтерської діяльності, зокрема врегулювання заходів сприяння волонтерству та створення умов для ефективної діяльності волонтерів. В Україні волонтерська діяльність є нормативно-врегульованою, а законодавство з питань волонтерства – динамічним, хоча й недосконалим.

Тривалий час волонтерська діяльність здійснювалася виключно в рамках законодавства про благодійність. Окреме нормативно-правове регулювання бере свій початок у 2003 році. Першою була постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг». 19 квітня 2011 року було ухвалено Закон України «Про волонтерську діяльність».

Сучасний етап розвитку правового регулювання волонтерської діяльності характеризується реформуванням системи соціальних послуг, а саме – посиленням договірних засад та збільшенням можливостей для розвитку недержавного сектору, в якому важливу роль відіграють волонтери. Законодавча база, спрямована на регулювання волонтерської діяльності в соціальній сфері, постійно розширюється та деталізується.

2. Для розкриття правової природи волонтерської діяльності, яка носить комплексний характер, її варто розглядати з позиції мультидисциплінарного підходу, за якого використовуються паралельно

знання, понятійний апарат і методологія різних наукових дисциплін. Своєю чергою, дослідження волонтерської діяльності в системі соціальної підтримки населення передбачає застосування проблемно-орієнтованого та ціннісно-орієнтованого підходів.

Застосування вищевказаних підходів дозволило з'ясувати, що відносини волонтерства в системі соціальної підтримки населення мають змішану – соціально-забезпечувальну та цивільно-правову (договірну) – природу. Соціально-забезпечувальна природа цих відносин зумовлена тим, що вони виникають у межах соціального ризику і спрямовані на його подолання. Водночас ці відносини мають складну договірну природу: з одного боку, укладається договір про провадження волонтерської діяльності між волонтером та організацією чи установою, що залучає до своєї діяльності волонтерів, а з іншого – договір про надання волонтерської допомоги, що укладається між волонтером та отримувачем волонтерської допомоги. Оскільки такі послуги спрямовані на подолання соціального ризику, це свідчить про належність їх до сфери соціально-забезпечувальних відносин.

3. Волонтерська діяльність у системі соціальної підтримки населення характеризується тим, що це добровільна, безоплатна, неприбуткова діяльність, цільовою спрямованістю якої є надання соціальних послуг вразливим групам населення з метою уникнення або подолання ними соціального ризику. Волонтерська діяльність у сфері соціальної підтримки населення передбачає участь волонтерів у наданні різних соціальних послуг. Але цій діяльності властива ознака добровільності, тобто жодна особа не може бути примушена до її здійснення і, відповідно, жодна особа не має права вимагати отримання від відповідних суб'єктів жодних виплат, здійснення заходів, зокрема соціальної спрямованості.

Праця волонтера є видом благодійності і підпадає під сферу регулювання благодійної діяльності. Відмінною рисою її є трудові затрати людських ресурсів, її нерегулярність. На відміну від благодійної діяльності, волонтерська діяльність реалізується лише у формі виконання робіт або

надання послуг. Водночас волонтерська діяльність несумісна з будь-якою формою відносин найму, адже в основі волонтерської діяльності лежить принцип добровільності, який полягає в тому, що волонтери добровільно та свідомо беруть на себе додаткові обов'язки, надаючи волонтерську допомогу тим, хто цього потребує.

Волонтерська діяльність посідає важливе місце в системі соціальної підтримки населення. Основна мета волонтерської діяльності зводиться до того, щоб надавати матеріальну допомогу і соціально-психологічну підтримку вразливим категоріям населення, сприяти дотриманню їх законних прав, відкривати нові можливості для соціалізації. В умовах, коли традиційні види допомоги виявляються недостатніми, саме розвиток волонтерської діяльності може стати дієвим засобом забезпечення належної соціальної підтримки вразливих категорій населення.

4. На міжнародному рівні закладені базові міжнародно-правові засади, що обґрунтовують фундаментальну роль волонтерства як основи для побудови громадянського суспільства, зокрема: добровільність, безкорисність, суспільна корисність, повага до прав людини, заборона дискримінації за будь-якою ознакою.

5. Отримувачами волонтерської допомоги в найбільш узагальненому вигляді є вразливі групи населення. Волонтерська допомога полягає в добровільному взятті обов'язків надавача соціальних послуг особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, з метою попередження, подолання та/або пом'якшення несприятливих наслідків соціальних ризиків, адаптацію особи/сім'ї до нових умов життєдіяльності. Цінним у діяльності волонтерів є те, що вони здатні швидко реагувати на виникнення нових потреб, особливо в кризових ситуаціях, і не обмежуються розмірами соціального забезпечення, гарантованими державою.

6. Особливістю надання волонтерської допомоги особам/сім'ям, які опинились у складних життєвих обставинах через шкоду, завдану бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією,

є те, що значна частина волонтерської діяльності здійснюється у зонах підвищеної небезпеки. Тому надання волонтерської допомоги в умовах підвищеного ризику для життя і здоров'я волонтерів потребує розробки ефективних державних механізмів їх захисту.

7. Зважаючи на те, що визнання особливих потреб та необхідності підтримки внутрішньо переміщених осіб через їхнє вимушене переселення є одним із стратегічних напрямів загалом світової спільноти, це має стати й одним із напрямів удосконалення правового регулювання волонтерської діяльності в Україні, зокрема, здійснення волонтерської діяльності самими внутрішньо переміщеними особами.

8. Нагальною є розробка державних стандартів підготовки волонтерів для роботи з особами з інвалідністю і особливо серед ветеранів війни. Необхідною є активна співпраця держави в особі Мінветеранів і недержавного сектору в особі суб'єктів волонтерської діяльності та утвердження партнерства між ними. Кооперація в процедурних механізмах такого партнерства забезпечить інституційну спроможність соціальної підтримки.

9. Важливим напрямом розвитку волонтерської діяльності є інклюзивне волонтерство, яке також потребує належного правового регулювання. На підставі вивчення зарубіжного досвіду інклюзивного волонтерства можна констатувати, що за кордоном – це повноцінна діяльність, яка високо цінується державою і поширена серед людей з обмеженими можливостями здоров'я. Зарубіжна модель інклюзивного волонтерства має бути прикладом для нашої держави. Волонтерська діяльність у сфері підтримки осіб з інвалідністю має стати важливим механізмом соціальної інтеграції та розвитку інклюзивного суспільства.

10. У частині третій статті 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» некоректно виділені напрями волонтерської діяльності, в основу яких покладені різні критерії: і мета надання волонтерської допомоги (підтримка, здійснення догляду, збереження культурної спадщини; ліквідація

наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру; забезпечення оборони України, захисту безпеки населення; подолання наслідків бойових дій, терористичного акту, збройного конфлікту, тимчасової окупації тощо), і категорія отримувачів волонтерської допомоги (малозабезпечені, безробітні, багатодітні, бездомні, безпритульні, особи, які потребують соціальної реабілітації, особи, які перебувають у складних життєвих обставинах; особи з інвалідністю, одинокі, люди похилого віку; особи, які постраждали внаслідок інфекційних хвороб та епідемій тощо).

В Законі України «Про волонтерську діяльність» доцільно виділити такі основні напрями надання волонтерської допомоги: соціально-забезпечувальний; культурно-просвітницький; організаційний, екологічний, гуманітарний, військовий.

Відповідно видами волонтерської допомоги є: на соціально-забезпечувальному напрямі – соціальні послуги, здійснення догляду; на культурно-просвітницькому, організаційному, екологічному – організація та проведення заходів відповідно до напрямку; на гуманітарному і військовому – збір та розподіл продуктів, одягу, ліків тощо для постраждалих внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, бойових дій, терористичного акту, збройного конфлікту, тимчасової окупації тощо.

11. Удосконалення правового регулювання волонтерської діяльності саме в системі соціальної підтримки населення дозволить перейти на новий якісний рівень вирішення соціальних проблем вразливих груп населення. Для цього необхідно застосувати комплексний міждисциплінарний підхід, який передбачає системне вдосконалення національного законодавства, запозичення кращого зарубіжного досвіду правового регулювання, налагодження синергетичної взаємодії органів влади, місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства у питаннях сприяння і підтримки волонтерської діяльності. Мають бути чіткі механізми взаємодії волонтерських організацій із системою соціального забезпечення.

В основу удосконалення правового регулювання волонтерської діяльності повинні бути покладені проблемно-орієнтований та ціннісно-орієнтований підходи. Проблемно-орієнтований підхід дозволить уникнути декларативності регулювання, оскільки спрямований на розв'язання конкретних проблем. А ціннісно-орієнтований підхід дозволить поставити в центрі правового регулювання волонтерської діяльності людину (не тільки як суб'єкта отримання волонтерської допомоги, а й як суб'єкта її надання), її потреби та цінності.

Загалом правове регулювання волонтерської діяльності має бути спрямоване на своєчасне й успішне забезпечення потреб насамперед вразливих категорій осіб, а також створення сприятливого правового середовища функціонування і розвитку волонтерської діяльності.

12. Порівняльний аналіз зарубіжного досвіду правового регулювання волонтерської діяльності свідчить про наявність різних моделей правового регулювання волонтерства.

Враховуючи позитивний італійський досвід, на законодавчому рівні необхідно забезпечити баланс між добровільним характером діяльності та соціальними гарантіями осіб, залучених до надання суспільно корисних послуг. Для стимулювання розвитку волонтерської діяльності варто запровадити механізм її розгляду як особливої форми зайнятості.

Враховуючи позитивний досвід скандинавських країн, державна політика має бути спрямована не на детальне правове регулювання діяльності волонтерів, а на створення сприятливого інституційного середовища.

Для забезпечення розвитку волонтерської діяльності важливими напрямками є підвищення рівня культури волонтерства серед молоді, формування культури волонтерської діяльності у здобувачів освіти, запровадження в Україні європейських підходів до підтримки та мотивації волонтерів. Необхідним є запровадження моделі гарантованого державою страхування, що відповідало б європейській практиці забезпечення

соціального захисту волонтерів. У межах надання волонтерської допомоги варто запровадити неформальне навчання цифрових навичок для вразливих груп населення, які потребують соціальної підтримки, задля досягнення нового рівня комфорту з онлайн-послугами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пасічніченко С. В. Благодійність як соціальний феномен та основа формування соціальної допомоги. *Право і суспільство*. 2014. № 1. С. 87–91.
2. Штрайхер О. А. Актуальні аспекти розвитку українського волонтерського руху в контексті громадянського суспільства. URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/46_2024/27.pdf (дата звернення 08.01.2026).
3. Головка О. В. Волонтерство в Україні: історико-правовий аспект. *Право і безпека*. 2023. № 2 (89). С. 11–18.
4. Ванюшина О. Ф. Волонтерський рух в Україні: еволюція, сучасний стан та статус. *Вісник Національного університету оборони України*. 2015. Випуск 1 (44). С. 275–281.
5. Яцюк Т. С. Волонтерство, як суспільно-правовий феномен. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки». Секція VII. Право та міжнародне право*. 2023. № 28. С. 101–106.
6. Бевзенко Л., Злобіна О. Волонтерство в умовах інституційних та структурних змін: генеза та агентні впливи. *Український соціологічний журнал*. 2021. Випуск 26. С. 27–38.
7. Болотова В. О., Ляшенко Н. О., Байдак Т. М. Волонтерська діяльність в Україні як вид соціальної активності. *Грані*. 2018. Том 21 . № 9. С. 47–57.
8. Жуленьова О. Стан і перспективи волонтерства в Україні: дані опитування 2025 року. URL: https://isnasu.org.ua/analytics/013_Zhuleniova_O_-_Stan_i_perspektyvy_volonterstva.php (дата звернення 08.01.2026).
9. Паславська О. Становлення та розвиток волонтерського руху в Україні (історико-правове дослідження). *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Випуск 4 (8). С. 22–28.
10. Єсіна Н. О. Поняття та сутність волонтерської діяльності в Україні. *Сучасне суспільство*. 2017. Вип. 1 (13). С. 73–80.

11. Панькова О. В., Касперович О. Ю., Іщенко О. В. Розвиток волонтерської діяльності в Україні як прояв активізації соціальних ресурсів громадянського суспільства: специфіка, проблеми та перспективи. *Український соціум*. 2016. № 2 (57). URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/25-40_no-2_vol-57_2016_UKR.pdf (дата звернення 08.01.2026).

12. Про організацію проведення в Україні у 2001 році Міжнародного року волонтерів: Розпорядження Президента України від 22 березня 2001 року № 67/200-1 рп. Редакція від 22.03.2001 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67/2001-%D1%80%D0%BF#Text> (дата звернення 08.01.2026).

13. Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України № 1895 від 10 грудня 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1895-2003-%D0%BF#Text> (втратила чинність на підставі Постанови Кабінету Міністрів № 711 від 06.07.2011).

14. Турчак О. В. Нормативно-правова база у сфері волонтерської діяльності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 51–54.

15. Про волонтерську діяльність: Закон України № 3236-VI від 19.04.2011. Редакція від 01.06.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (дата звернення 08.01.2026).

16. Путівник по законодавству про волонтерську діяльність. Дослідницька служба Верховної Ради України. 2025. С. 1–24. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33918.pdf> (дата звернення 08.01.2026).

17. Липитчук О. В. Тенденції розвитку волонтерського руху в Україні. *SCIENTIFIC COLLECTION "INTERCONF"*. 2022. № 118. С. 180–188.

18. Про страхування: Закон України від 18.11.2021 № 1909-IX. Редакція від 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1909-20> (дата звернення 08.01.2026).

19. Про внесення змін до деяких законів України щодо волонтерської діяльності: Закон України № 246-VIII від 05.03.2015. Редакція від 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-19#n10> (дата звернення 08.01.2026).

20. Костенко В. О., Горбаченко Ю. М. Нормативно-правове регулювання волонтерської діяльності у сфері цивільного захисту в умовах мирного часу та особливого періоду. *Публічне управління та адміністрування в Україні*. 2022. Випуск 30. С. 133–136.

21. Про внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» щодо підтримки волонтерської діяльності: Закон України № 2519-IX від 15.08.2022. Редакція від 15.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2519-20#Text> (дата звернення 08.01.2026).

22. Коропатнік І. М. Актуальні питання правового регулювання надання волонтерської допомоги Збройним Силам України. *Академічні візії*. 2024. Випуск 32. С. 1–7. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1473/1355> (дата звернення 08.01.2026).

23. Про затвердження Порядку формування та ведення Реєстру волонтерів антитерористичної операції та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації: Наказ Міністерства фінансів України від 30.10.2014 № 1089. Редакція від 07.11.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1471-14#Text> (дата звернення 08.01.2026).

24. Потапенко В., Двігун А. Аналіз українського волонтерства на основі методології нових соціальних рухів. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-11/volonterstvo_01112022.pdf (дата звернення 08.01.2026).

25. Про затвердження Порядку надання волонтерської допомоги за окремими напрямками волонтерської діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2015 р. № 556. Редакція від 16.09.2022. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/556-2015-%D0%BF#n9> (дата звернення 08.01.2026).

26. Деякі питання виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час надання волонтерської допомоги в районі проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації та/або іншої країни проти України, бойових дій та збройних конфліктів: постанова Кабінету Міністрів України № 604 від 19 серпня 2015 року. Редакція від 13.03.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/604-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення 09.01.2026).

27. Про внесення змін до Порядку та умов виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час надання волонтерської допомоги в районі проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації та/або іншої країни проти України, бойових дій та збройних конфліктів: постанова Кабінету Міністрів України № 260 від 7 березня 2025 року. Редакція від 07.03.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/260-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення 09.01.2026).

28. Баковецька О. Волонтерський рух в Україні на сучасному етапі розвитку. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2020. № 23. С. 36–41.

29. Деякі питання Національної соціальної сервісної служби України: Постанова Кабінету Міністрів України № 783 від 26 серпня 2020 року. Редакція від 08.01.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 09.01.2026).

30. Руденко В. С. Волонтерство, як провідне явище в процесі забезпечення соціальної безпеки України: еволюція, значення, сучасний стан та проблематика. *Електронний журнал «Економіка та суспільство»*. 2023. Випуск № 52. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2546> (дата звернення 09.01.2026).

31. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України № 5073-VI від 05.07.2012. Редакція від 28.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (дата звернення 09.01.2026).

32. Про громадські об'єднання: Закон України № 4572-VI від 22.03.2012. Редакція від 03.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення 09.01.2026).

33. Про основні засади молодіжної політики: Закон України № 1414-IX від 27.04.2021. Редакція від 13.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text> (дата звернення 09.01.2026).

34. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України № 2558-III від 21.06.2001. Редакція від 27.09.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text> (дата звернення 09.01.2026).

35. Про соціальні послуги: Закон України № 2671-VIII від 17.01.2019. Редакція від 07.02.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення 09.01.2026).

36. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України № 1706-VII від 20.10.2014. Редакція від 04.04.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення 09.01.2026).

37. Податковий кодекс України: Закон України № 2755-VI від 02.12.2010. Редакція від 15.04.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 09.01.2026).

38. Про гуманітарну допомогу: Закон України № 1192-XIV від 22.10.1999. Редакція від 02.01.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text> (дата звернення 09.01.2026).

39. Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння розвитку волонтерської діяльності серед здобувачів освіти: Закон України № 4186-IX від 08.01.2025. Редакція від 12.09.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4186-20#n9> (дата звернення 09.01.2026).

40. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України № 2834-IX від 13.12.2022. Редакція від 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення 09.01.2026).

41. Бедь В. В., Бедь І. В. Волонтерство як правовий інститут. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2021. № 63. С. 192–197.

42. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки: Указ Президента України № 487/2021 від 7 вересня 2021 року. Редакція від 27.09.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> (дата звернення 09.01.2026).

43. Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках: Постанова Кабінету Міністрів України № 1322 від 15 грудня 2023 року. Редакція від 06.01.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення 09.01.2026).

44. Концепція Державної цільової соціальної програми з розвитку волонтерської діяльності на період до 2030 року: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 715-р від 15 липня 2025 року. Редакція від 15.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/715-2025-%D1%80#Text> (дата звернення 09.01.2026).

45. Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року: Указ Президента України від 12 березня 2021 року № 94/2021. Редакція від 12.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text> (дата звернення 09.01.2026).

46. Про затвердження Положення про міжвідомчу комісію з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій та виплати одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера: Наказ Міністерства у справах ветеранів України № 644 від 11.08.2025. Редакція від 17.02.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1303-25#Text> (дата звернення 09.01.2026).

47. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо спеціалізованих служб підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі: Постанова Кабінету Міністрів України № 1372 від 9 грудня 2022 року. Редакція від 09.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1372-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 09.01.2026).

48. Деякі питання впровадження діяльності служб супроводу військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей : Постанова Кабінету Міністрів України № 948 від 20 серпня 2024 року. Редакція від 10.04.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/948-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення 09.01.2026).

49. Деякі питання проведення евакуаційних заходів та ефективного реагування на масове переміщення населення: Постанова Кабінету Міністрів України № 911 від 9 серпня 2024 року. Редакція від 21.08.2025. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/911-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення 09.01.2026).

50. Кашицький А. В. Правова природа волонтерської діяльності як форми благодійництва в системі соціальної підтримки населення. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Київ: НАУ, 2024. № 1 (70). С. 127–132.

51. Синчук С. М. Правовідносини соціального забезпечення: суб'єкти, зміст, об'єкти: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 422 с.

52. Alice Turnbull. Volunteerism in America: History and Trends. URL: <https://www.rosterfy.com/blog/volunteerism-in-america-history-and-trends> (дата звернення 10.01.2026).

53. Nicole Chacin. A History of Volunteering: Call to Community Service. URL: <https://business360.fortefoundation.org/a-history-of-volunteering-call-to-community-service> (дата звернення 10.01.2026).

54. Allum Cliff. Measuring Volunteerism in civic engagement. URL: <https://forum-ids.org/wp-content/uploads/2007/09/20356311-Skill-Share-Measuring-Volunteerism-in-Civic-Engagement.pdf> (дата звернення 10.01.2026).

55. Лях Т. П. Історичні засади соціально-педагогічної діяльності волонтерів за кордоном. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/19667262.pdf> (дата звернення 10.01.2026).

56. Голуб В. Л. Світовий досвід формування взаємовідносин держави та суспільства у сфері волонтерської діяльності: історичний контекст. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/public-management/article/view/778/1295> (дата звернення 10.01.2026).

57. Volunteering in Poland: A Journey of Community, Culture, and Compassion. URL: <https://gigexchange.com/volunteering/volunteer-in/poland> (дата звернення 10.01.2026).

58. Рубан М. Визначення поняття волонтерства. Розділ 1. Історія України. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Історичні науки*. 2016. № 2 (42). С. 66–70.

59. Погрібна В. Л. Волонтерство як соціокультурний феномен: епістемологічні та аксіологічні аспекти аналізу. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого*. 2025. № 4 (27). С. 185–196.

60. Беспалова К. О. Мотиваційні аспекти волонтерства: досвід західних країн. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2012. Випуск 2 (14). С. 67–71.

61. United Nations General Assembly (UNGA) (2002). Recommendations on support for volunteering (A/RES/56/38). Resolution adopted by General Assembly at the fifty-six session – Agenda item 108. URL: <https://www.unv.org/fileadmin/docdb/pdf/2002/a56r038-e.pdf> (дата звернення 10.01.2026).

62. Чайка І. Ю. Волонтерство: сутність феномена та особливості його функціонування в сучасній Україні. *Грані*. 2017. Том 20 (7). С. 72–79.

63. Кашицький А. В. До питання про місце волонтерської діяльності в системі соціальної підтримки населення. *VIII Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум: матеріали форуму* (м. Київ, 15-16 травня 2025 р.). Київ, 2025. С. 266–268.

64. Галушко О. І. Соціальна підтримка: до питання змісту законодавчого поняття. *Актуальні питання удосконалення законодавства про пра-цю та соціальний захист: тези доп. та наук. по-відомл. учасників XIII Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 6 жовт. 2023 р.) / уклад. Серeda О. Г. Харків, 2023. С. 308–312.

65. Николаєва В. І. Система соціальної підтримки в умовах воєнного конфлікту: проблеми транспарентності. *Держава та регіони*. 2018. № 1 (61). С. 133–137.

66. Тищенко О. В., Черноус С. М., Мельничук Н. О. Соціальне забезпечення в Україні: тенденції реформування: навчальний посібник. Харків: Юрайт, 2023. 236 с.

67. Тищенко О. В. Право соціального забезпечення України: теоретичні та практичні проблеми формування і розвитку галузі: монографія. Київ: ДП «Прінт Сервіс», 2014. 394 с.

68. Прилипко С. М. Предмет права соціального забезпечення: дис... докт. юрид. наук: 12.00.05; Нац. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2007. 382 с.

69. Шумна Л. Поняття та види соціальної підтримки. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Випуск 63. С. 433–440.

70. Шумна Л. П. Соціальна підтримка як організаційно-правова форма соціального забезпечення: автореф. дис. докт. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2014. 42 с.

71. Латишева В. В. Волонтерство як форма соціальної активності в сучасному українському суспільстві: соціально-правовий аспект. *Наукові записки НаУКМА*. Соціологічні науки. 2015. № 174. С. 241–247.

72. Про Товариство Червоного Хреста України: Закон України від 28.11.2002 № 330-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 5. Ст. 47.

73. Головка К. В. Поняття та ознаки благодійної діяльності в Україні. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2024. № 4 (86). С. 243–247.

74. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2000 р. № 1222» від 28 жовтня 2009 р. № 28-рп/2009. Редакція від 28.10.2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v028p710-09#Text> (дата звернення 10.01.2026).

75. Кашицький А. В. До питання про форми благодійництва. *Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи*: матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23 лютого 2024 р.). Тернопіль: Вектор, 2024. С. 467–469.

76. Вашкович В. В. Генеза волонтерства як суспільного явища та його правове відмежування від суміжних категорій. *Правова держава*. 2017. № 28. С. 39–44.

77. Сидоренко К. О. Адміністративно-правове регулювання волонтерської діяльності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право». Київ, 2013. 234 с.

78. Кривенко Ю. В. Волонтерська діяльність: поняття та ознаки. *Часопис цивілістики*. 2015. Випуск 18. С. 41–44.

79. Кашицький А. В. Правове регулювання волонтерської діяльності як напрям реформування соціального законодавства. *Проблеми реформування соціального законодавства в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови: матеріали Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції* (м. Київ, 8 листопада 2024 р.) / за ред. Д. І. Сірохи, С. М. Черноус, І. С. Сахарук; уклад. М. О. Денисюк. Київ, 2024. С. 158–160.

80. Чолій С. Волонтерство та благодійність як види просоціальної економічної активності. *Вісник Львівського університету*. 2021. Випуск 9. С. 284–290.

81. Захарчук Р. А. Благодійна діяльність та волонтерська діяльність: зміст та форма. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. Випуск 14. С. 308–313.

82. Панченко А. О. Волонтерська діяльність як одна із форм благодійної діяльності в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Вип. 84. Ч. 2. С. 113–117. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/09/16-1.pdf> (дата звернення 10.01.2026).

83. Ткачук Т. С. Ціннісно-гуманістичний потенціал волонтерства. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/2_2011/13.pdf (дата звернення 10.01.2026).

84. Кривенко Ю. В. Волонтерська діяльність: поняття та ознаки. *Часопис цивілістики*. 2015. Випуск 18. С. 41–44.

85. Бондаренко З. П., Журавель Т. В., Лях Т. Л. та ін. Менеджмент волонтерських груп від А до Я / За ред. Т. Л. Лях. Київ: Версо-04, 2012. С. 7–21.

86. Сербин Р. А. Детермінація форм благодійної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 47–52.

87. Кравцова Є. О. Система принципів волонтерської діяльності в Україні. *Часопис Київського університету права. Конституційне право. Муніципальне право*. 2023. № 2. С. 49–53.

88. Гапон В. О. Принципи адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності в Україні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 4. С. 250–256.

89. Manual on the measurement of volunteer work [Text] / International Labour Office. Geneva: ILO, 2011. 110 p.

90. Постанова Верховного Суду від 08.05.2018 у справі № 127/21595/16-ц. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/73902480> (дата звернення 11.01.2026).

91. Загальна декларація волонтерів, прийнята на XI конгресі Міжнародної асоціації волонтерів. URL: <http://amma.org.ua/products/22018846> (дата звернення 11.01.2026).

92. Universal Declaration on Volunteering. Adopted on January 2001, the International Year of Volunteers. URL: <https://www.iave.org/what-we-do/advocacy/universaldeclaration/#:~:text=This%20Declaration%20supports%20the%20right,physical%2C%20social%20or%20economic%20condition> (дата звернення 11.01.2026).

93. Мазій І. В. Аналіз міжнародних документів у сфері волонтерського руху. *Державне управління. Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 8. С. 114–117.

94. Resolution adopted by the General Assembly. 56/38. Recommendations on support for volunteering. URL:

<https://www.unv.org/sites/default/files/A%20RES%2056%2038.pdf> (дата звернення 11.01.2026).

95. Аналітична записка з питань порівняльного законодавства держав-членів Європейського Союзу щодо страхування життя та здоров'я волонтерів. С. 1–16. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33996.pdf> (дата звернення 11.01.2026).

96. Volunteering chapter. European chapter on the rights and responsibilities of volunteers. URL: https://ec.europa.eu/citizenship/pdf/volunteering_charter_en.pdf (дата звернення 11.01.2026).

97. Youthpass. Example EVS in the receiving organization SALTO Training and Networking Resource Centre Erasmus+, European commission. URL: <https://www.youthpass.eu/downloads/13-62-214/website%20example%20certificate%20EVS.pdf> (дата звернення 11.01.2026).

98. EU funded volunteering opportunities. URL: https://youth.europa.eu/go-abroad/volunteering/opportunities_en (дата звернення 11.01.2026).

99. European Convention on the Promotion of a Transnational Long-term Voluntary Service for Young People. URL: <https://rm.coe.int/1680080620> (дата звернення 11.01.2026).

100. Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо участі дітей у волонтерській діяльності в державах Європейського Союзу. С. 1–16. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33200.pdf> (дата звернення 11.01.2026).

101. Мазій І. В. Історичні аспекти становлення волонтерської діяльності у соціальній та безпековій сфері в світі та Україні. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1174> (дата звернення 11.01.2026).

102. Кашицький А. В. До питання про надання волонтерської допомоги вразливим групам населення в системі соціальної підтримки. *Наукові праці*

Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». Київ: НАУ, 2024. № 3 (72). С. 146–151.

103. Про Єдину інформаційну систему соціальної сфери: Положення, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 14.05.2021 № 404 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 22.10.2023 № 1130. Редакція від 11.09.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/404-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення 11.01.2026).

104. Бурлака О. С. Проблеми соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. Київ, 2017. 37 с.

105. Про організацію надання соціальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 587. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text> (втратила чинність на підставі Постанови Кабінету Міністрів «Деякі питання організації надання соціальних послуг» № 64 від 14.01.2026).

106. Порядок організації надання соціальних послуг, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 587. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text> (втратив чинність на підставі Постанови Кабінету Міністрів «Деякі питання організації надання соціальних послуг» № 64 від 14.01.2026).

107. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.

108. Риндзак О. Т. Соціальна вразливість населення та її понятійно-термінологічне забезпечення. *Економіка та суспільство*. 2021. Випуск № 33. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/947/905> (дата звернення 28.01.2026).

109. Степаненко К. Міжнародно-правові стандарти захисту прав осіб, які належать до вразливих груп населення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4. С. 123–130.

110. Конвенція про права дитини 1989 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU89K01U> (дата звернення 28.01.2026).

111. Реньов Є. В. Актуальні питання міжнародно-правового захисту прав дитини під час збройних конфліктів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 2. С. 396–398.

112. Universal Declaration on Bioethics and Human Rights. 19 October 2005. Paris, France. URL: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/universal-declaration-bioethics-and-human-rights?hub=387> (дата звернення 28.01.2026).

113. Кондур В. А. Поняття вразливі групи населення у міжнародному та національному праві. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 4. С. 694–699.

114. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2002 № 2402-III. Редакція від 04.03.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення 28.01.2026).

115. Панченко А. О. Недержавне соціальне забезпечення як форма соціального захисту: реферат дис. ... докт. юрид. наук. Одеса, 2025. 40 с.

116. Панченко А. О. «Вразливі групи населення» як оціночна категорія права соціального забезпечення. *Науковий вісник Сіверщини*. Серія: Право. 2024. № 1 (21). С. 105–114.

117. Козачук М. Б. Волонтерський рух в Україні в період кризового стану: соціологічний вимір. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Соціологія. 2015. Випуск 246. Том 258. С. 92–96.

118. Блоха Я. Світоглядні засади волонтерства в Україні в умовах війни. *Філософські обрії*. 2023. № 47. С. 80–88.

119. Трофименко А. В., Макаров І. О. Волонтерський рух в Україні в умовах повномасштабної війни: основні тенденції розвитку. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Історія. Політологія. 2024. Випуск 40. С. 134–142.

120. Жужа Л. О. Волонтерський рух АТО: політологічний аспект. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/346c7bd4-63fb-4b1e-a0ef-d7aa827e049f/content> (дата звернення 28.01.2026).

121. Манелюк Ю. М., Луценко В. Р., Савчук Н. І. Волонтерський рух України в умовах військової агресії. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Випуск 6. С. 29–33.

122. Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей: Закон України від 26.01.2022 № 2010-IX. Редакція від 04.04.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#Text> (дата звернення 28.01.2026).

123. Волуйко О. М., Микитюк О. М. Волонтерська діяльність як чинник реалізації заходів правового режиму воєнного стану в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 243–247.

124. Вареник Д. С. Прогалини правового регулювання волонтерської діяльності в Україні в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. С. 303–307.

125. Потеряйко С. П., Белікова К. Г., Твердохліб О. С. Проблемні питання евакуації населення в безпечні місця в умовах воєнного стану. Український кейс. *Публічне урядування*. 2022. № 5 (33). С. 58–63.

126. Про внесення змін до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» щодо посилення захисту осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення при здійсненні містобудівної діяльності»: Закон України від 16.01.2020 № 473-IX. Редакція від 16.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473-20#Text> (дата звернення 28.01.2026).

127. Петришин Л. Принципи соціальної відповідальності у волонтерській діяльності з внутрішньо переміщеними особами. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2023. № 1. С. 92–102.

128. Басова І. С. Внутрішньо переміщена особа як суб'єкт права соціального забезпечення: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2019. 215 с.

129. Кашицький А. В. До питання про волонтерську допомогу внутрішньо переміщеним особам. *Актуальні проблеми трудового права та права соціального забезпечення*: тези доп. та наук. повідомл. учасників XIV Міжнар. наук.- практ. конф., присвяч. 220-річчю Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого (м. Харків, 11 жовт. 2024 р.) / уклад. О. Г. Серета, О. М. Ярошенко, О. В. Соловйов; за ред. О. Г. Середи. Харків, 2024. С. 499–503.

130. Шапошникова І. В., Вірт Ю. М. Роль інституту волонтерства у соціальній роботі під час повномасштабного вторгнення росії на територію України. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2024. № 12. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-12-02-03> (дата звернення 29.01.2026).

131. Щаслива Л. Соціальне підприємництво та волонтерство у вирішенні суспільних проблем. *Актуальні проблеми економіки*. 2022. № 6–7 (252–253). С. 20–27.

132. Чічкань М. В. Державна політика у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні: актуальні питання. *Право та суспільство*. 2022. № 5. С. 122–126.

133. Про затвердження Порядку компенсації витрат за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб, які перемістились у період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.03.2022 № 333. Редакція від 06.06.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 29.01.2026).

134. Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 331. Редакція від 24.01.2026.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 29.01.2026).

135. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 332. Редакція від 25.04.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 26.04.2026).

136. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо виплат пенсії та грошової допомоги внутрішньо переміщеним особам та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2022 № 363. Редакція від 01.01.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/363-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 26.04.2026).

137. Селіхов Д. А. Правові основи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія Право*. 2024. Випуск 84. Частина 1. С. 103–108.

138. Селіхов Д. А. Механізм забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб органами місцевого самоврядування. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 4. С. 34–39.

139. Осіпова Л. Проблеми забезпечення соціальної допомоги біженцям і вимушеним переселенцям та механізми їх вирішення. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. 2024. № 3. С. 104–122.

140. Львовичкіна А. Волонтерська діяльність як засіб формування соціальної активності переселенців. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота*. 2018. № 2 (4). С. 13–16.

141. Вашкович В. В., Мандзюк В. В. Правові проблеми діяльності волонтерів з ВПО. *Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення: тези доповідей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції, (м. Луцьк, 24 квітня 2020 р.)*. Ужгород: РІК-У, 2020. С. 18–21.

142. Пастух І., Сербин Р. Законодавчі ініціативи правового регулювання волонтерської діяльності в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 334–337.

143. Бльок Н. Деякі питання вимушеної міграції внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2022. № 3 (35). С. 264–269.

144. Семигіна Т. В., Гусак Н. Є., Трухан С. О. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. *Науковий журнал «Український соціум. Соціальна політика»*. 2015. № 2 (53). С. 65–72.

145. Андріяш В., Громадська Н., Малкіна О. Основні проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2023. Випуск 4 (70). С. 5–12.

146. Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України: Наказ міністерства освіти та науки України від 22.05.2018 № 509. Редакція від 10.03.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text> (дата звернення 26.04.2026).

147. Балашов Е. М. Міжнародні волонтерські обмінні програми як засіб виховання та самореалізації студентів. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/9550/1/Volonterski.pdf> (дата звернення 26.04.2026).

148. Лішик О. П. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб у контексті забезпечення права на освіту. *Ефективність державного управління*. 2018. Випуск 3 (56). С. 136–145.

149. Баніт О. В., Свідерський І. В. Програми навчання внутрішньо переміщених осіб в умовах неформальної освіти: аналітичний огляд. *Електронний науково-практичний журнал «Проблеми сучасних трансформацій»*. 2025. № 8. URL: <https://reicst.com.ua/pmtp/article/view/2025-8-03-03/2025-8-03-03> (дата звернення 26.04.2026).

150. Говоруха Н. О. Типи волонтерської діяльності. *Інноваційна педагогіка*. 2018. Випуск 8. С. 24–27.

151. Захаренко Л. Правові основи психологічного волонтерства в Україні. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/faa093c9-0250-4c57-be53-571ce3e79e46/content> (дата звернення 26.04.2026).

152. Карамушка Л., Карамушка Т. Емпіричне дослідження особливостей психічного здоров'я вимушених «внутрішніх» переселенців в умовах війни. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2022. № 2 (26). С. 48–59.

153. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 02.06.2021 № 3460-VI. Редакція від 04.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення 26.04.2026).

154. Про волонтерську діяльність в системі надання безоплатної правничої допомоги: Наказ Координаційного центру з надання правничої допомоги від 12.11.2024 № 107. Редакція від 12.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0107419-24#Text> (дата звернення 26.04.2026).

155. Lytovchenko O., Lytovchenko O. Social work during war: european values, ukrainian experience, international support. *Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2022. № 2 (5). С. 17–22.

156. Боряк О. В. Інклюзивне волонтерство в Україні: реалії та перспективи. *Inclusion and Diversity*. Спецвипуск. 2023. С. 14–17.

157. Marková A. The “inclusive volunteering” phenomenon: Research into the volunteering of people with disabilities. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1212411717300703> (дата звернення 26.04.2026).

158. Кравченко О., Міщенко М. До проблеми фізичного супроводу осіб з інвалідністю. *Наука і освіта*. 2021. № 1. С. 56–61.

159. Добровіцька О. О. Волонтерство у інклюзивному середовищі як педагогічна умова підготовки до професійної діяльності соціальних

працівників. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2029. Випуск 1 (44). С. 59–62.

160. Volunteers of America. Program Services. URL: <https://www.voascla.org/services/intellectual-and-developmental-disabilities/> (дата звернення 26.04.2026).

161. European Solidarity Corps – Our Mission and Principles. URL: https://youth.europa.eu/solidarity/mission_en (дата звернення 26.04.2026).

162. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 19.12.2017 № 2961-IV. Редакція від 01.01.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> (дата звернення 26.04.2026).

163. Чернишенко О. І. Соціально-культурна реабілітація молодих інвалідів, зарубіжний досвід. *Науковий вісник Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка*. 2013. № 1. С. 171–178.

164. Роменська Т. Соціокультурна реабілітація дітей з інвалідністю в умовах війни. *Acta Paedagogica Volynienses*. 2022. Вип. 6. С. 96–101.

165. Конвенція про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення 26.04.2026).

166. NATIONAL AND COMMUNITY SERVICE ACT OF 1990. (Public Law 101–610, Nov. 16, 1990. 104 Stat. 3127 URL: https://www.americorps.gov/sites/default/files/document/YYYY_MM_DD_National_Community_Service_Act_Of_1990_as_Amended_by_the_Serve_America_Act_ASN.pdf (дата звернення 26.04.2026).

167. Glen W. White. National and Community Service: Challenges and Opportunities for People With Disabilities to Volunteer in America. *JOURNAL OF DISABILITY POLICY STUDIES*. 1992. № 2. P. 75–84.

168. Чернета С. Волонтерська діяльність як складова соціальної політики держави. *Ввічливість. Humanitas*. 2025. Випуск 3. С. 216–223.

169. Житкова К. С. Волонтерство як ресурс розвитку соціальної роботи в Україні. URL:

https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9760/1/%D0%96%D0%B8%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%9A%D0%A0.pdf

(дата звернення 26.04.2026).

170. Kravchenko O., Fedorov M. Legislative principles of organizing volunteer activities in the sphere of social protection. *Social work and education*. 2024. № 3. P. 350–359.

171. Яцюк Т. С. Гарантії соціального захисту волонтерів в умовах війни. *Право і суспільство*. 2025. № 6. С. 58–63.

172. Бондар Є. В. Правове регулювання волонтерської діяльності в умовах воєнного стану в Україні. *Сучасні виклики приватного права в умовах війни: збірник наукових праць учасників круглого столу* (м. Київ, 1 лютого 2024 р.). Київ: НаУКМА, 2024. С. 17–21.

173. Палінчак М. М. Громадянське суспільство як чинник демократичного розвитку держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Політологія. 2018. Вип. 2. С. 45–49.

174. Панькова О. В. Розвиток волонтерської діяльності в Україні як чинник становлення громадянського суспільства. *Український соціум*. 2016. № 2. С. 25–40.

175. Позняковська Н. М., Виговський Д. С. Оподаткування благодійної діяльності: Україні і світ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Випуск 51. С. 77–83.

176. Selivanova N. & Tiulpanova K. SPECIFIC ACCOUNTING AND TAXATION OF NON-PROFIT ORGANISATIONS. *Економіка розвитку систем*. 2025. № 7 (1). С. 126–135.

177. Боднарюк І. Л., Мединська Т. В. & Ногінова Н. М. (2024). TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF CHARITY AND THE SPECIFIC FEATURES OF TAXATION IN UKRAINE IN WAR CONDITIONS. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*. 2024. № 43. С. 114–125.

178. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 № 875-XII. Редакція від 10.01.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/875-12> (дата звернення 26.04.2026).

179. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV. Редакція від 01.01.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2961-15> (дата звернення 26.04.2026).

180. Helmut K. Anheier, Annelie Beller, Rabea Haß, Georg Mildener, Volker Then. Ein Jahr Bundesfreiwilligendienst Erste Erkenntnisse einer begleitenden Untersuchung. URL: https://archiv.ub.uni-heidelberg.de/volltextserver/18714/1/Untersuchung%20BFD_CSI%20Hertie%20School.pdf (дата звернення 26.04.2026).

181. Rabea Haß, Kathia Serrano-Velarde. When Doing Becomes a State Affair: Voluntary Service in Germany. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11266-015-9577-z> (дата звернення 26.04.2026).

182. Mapping and Analysis of Research on Youth Volunteering in Europe. Explanatory Report. URL: <https://www.salto-youth.net/downloads/4-17-4455/Mapping%20and%20Analysis%20of%20Research%20on%20Youth%20Volunteering%20in%20Europe%20-%20SNAC%20-%20rev.%20March%202024.pdf> (дата звернення 26.04.2026).

183. Grabowska I. A New Paradigm of Social Support: Circles of Support in Social Services Centres as a Tool for Systemic Change in Poland. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/17/13/5933> (дата звернення 26.04.2026).

184. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Редакція від 01.01.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2145-19> (дата звернення 26.04.2026).

185. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. Редакція від 17.01.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення 26.04.2026).

186. Ramsey N. Understanding how volunteering creates strong communities – A literature review. URL: <https://ru.scribd.com/document/352351724/Understanding-how-volunteering-creates-stronger-communities-A-literature-review> (дата звернення 26.04.2026).

187. Horsham Z., Abrams D., Davies B., Lalot F. Social Cohesion and Volunteering: Correlates, Causes, and Challenges. *Translational Issues in Psychological Science*. 2024. Vol. 10. No. 1. P. 51–68.

188. Бережний І., Белавіна Т. Волонтерство як прояв соціально-психологічного механізму консолідації українського суспільства. *Журнал соціальної та практичної психології*. 2025. № 6. С. 155–163.

189. Гриненко А. М., Кирилюк В. В. Сучасні підходи щодо визначення понять соціальної згуртованості та соціального капіталу. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/630f5123-a4c1-40a0-abfe-4eaaa775554a/content> (дата звернення 26.04.2026).

190. Кирилюк В. В. Основні чинники формування соціальної згуртованості суспільства. *Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*. 2014. Т. 19. Вип. 2/5. С. 55–58.

191. Закалик Г. М., Коропатов О. М., Шувар Н. М. Волонтерська діяльність в Україні: історія, сьогодення та євроінтеграція. *Південноукраїнський правничий часопис. Правова система: теорія і практика*. 2022. № 4. Ч. 1. С. 104–110.

192. Маркова М. В., Глаголіч С. Ю. Особливості емоційного вигорання та його роль в структурі дезадаптації волонтерів, діяльність яких пов'язана з забезпеченням військових в зоні АТО. *Психологічний часопис*. 2018. Т. 14. № 4. С. 50–66.

193. Veterans` Strategy Action Plan: 2022-2024 Presented by the Chancellor of the Duchy of Lancaster by Command of Her Majesty. January 2022. URL: <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/631f08c38fa8f502013c122e/Veterans-Strategy-Action-Plan-2022-2024.pdf> (дата звернення 26.04.2026).

194. Pepper Ian, Rogers Colin. Supporting Military Veterans: Insights from volunteers in North East England. URL: <https://journal-veterans-studies.org/articles/348/files/submission/proof/348-1-2827-1-10-20221010.pdf>

(дата звернення 26.04.2026).

195. Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2027 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2024 р. № 1209-р. Редакція від 26.11.2025. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2024-%D1%80#Text> (дата звернення 26.04.2026).

196. Harri Raisio, Tomi Niemi, Alisa Puustinen, Jarkko Kosonen, Vesa Valtonen. Beneath the surface: spontaneous volunteering and its perceived role in shaping community resilience in national defence. URL: <https://sjms.nu/articles/10.31374/sjms.371> (дата звернення 26.04.2026).

197. Мірко Н., Ладонько Л. Міжнародне волонтерство та розвиток громадського сектору. *Світова економіка. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2023. № 6. С. 128–140.

198. Буздуган Я., Никонович О. Еволюція світового волонтерського руху. *Наукова бібліотека. Віче*. 2013. № 13. С. 7–10.

199. Головка К. В. Міжнародні стандарти здійснення благодійної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 2. С. 449–451.

200. Чайка І. Ю. Волонтерство: сутність феномена та особливості його функціонування в сучасній Україні. *«Грані». Соціологія*. 2017. Том 20;7 (147). С. 72–79.

201. Жорняк А. М., Подпльота С. В. Сутність та особливості функціонування системи волонтерського руху у Німеччині. *Публічне управління та митне адміністрування*. Спецвипуск. 2022. С. 51–56. URL: <https://doi.org/10.32782/2310-9653-2022-спец.8> (дата звернення 26.04.2026).

202. Bundes freiwilligen dienst gesetz (BFDG) vom 28. April 2011 (BGBl. I S. 687). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bfdg/BJNR068710011.html> (дата звернення 26.04.2026).

203. Jugend freiwilligen dienste gesetz (JFDG) vom 16. Mai 2008 (BGBl. I S. 842). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/jfdg/BJNR084210008.html> (дата звернення 26.04.2026).

204. Codice del Terzo Settore. DECRETO LEGISLATIVO 3 luglio 2017. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.legislativo:2017-07-03;117!vig> (дата звернення 26.04.2026).

205. Law of the Italian Republic on Volunteerism (1991) (English). Law 11 August 1991, No. 266. URL: <https://legislationline.org/taxonomy/term/12943> (дата звернення 26.04.2026).

206. Кашицький А. В. Порівняльно-правовий аналіз системи волонтерської діяльності на прикладі законодавства України та Італії. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць*. 2023. Випуск 97. С. 98–103.

207. European Commission. Volunteering in the European Union. Brussels, 2010. URL: https://ec.europa.eu/citizenship/pdf/doc1018_en.pdf (дата звернення 26.04.2026).

208. Social Action, Responsibility and Heroism Act 2015 URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/3/pdfs/ukpga_20150003_en.pdf (дата звернення 26.04.2026).

209. Charities Act 2022. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/25/introduction/2021-07-29> (дата звернення 26.04.2026).

210. Health and Safety at Work etc. Act 1974 URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1974/37> (дата звернення 26.04.2026).

211. Equality Act 2010. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2010/15/introduction> (дата звернення 26.04.2026).

212. Safeguarding Vulnerable Groups Act 2006. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/47/introduction> (дата звернення 26.04.2026).

213. Protection of Freedoms Act 2012. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2012/9/contents> (дата звернення 26.04.2026).

214. LOI n 2010-241 du 10 mars 2010 relative au service civique. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000021954325/> (дата звернення 26.04.2026).

215. Loi du 1er juillet 1901 relative au contrat d'association. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGITEXT000006069570> (дата звернення 26.04.2026).

216. Aliens Act, cf. Consolidation Act No. 711 of 1 August 2001 URL: <https://legislationline.org/sites/default/files/documents/19/5db59d1791039ad543d427dfbde37d93.pdf> (дата звернення 26.04.2026).

217. Voluntary work in the Nordic region – social cohesion in a new era. Analysis No. 01/2020. URL: <https://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:1444679/FULLTEXT01.pdf> (дата звернення 26.04.2026).

218. Volunteering Infrastructure in Europe. URL: <https://www.europeanvolunteercentre.org/vie> (дата звернення 26.04.2026).

219. Lei do Voluntariado № 9.608/1998 URL: <https://legis.senado.leg.br/norma/551484> (дата звернення 26.04.2026).

220. Voluntariado Social Ley 25.855, Diciembre 4 de 2003. URL: <https://servicios.infoleg.gob.ar/infolegInternet/anexos/90000-94999/91604/norma.htm> (дата звернення 26.04.2026).

221. Ley 720 De 2001 Reglamentada por el Decreto Nacional 4290 Diciembre 24 de 2005. URL: <https://www.funcionpublica.gov.co/eva/gestornormativo/norma.php?i=4446> (дата звернення 26.04.2026).

222. Framework act on Volunteer Service Activities, Act No. 7669, Aug. 4, 2005. URL: https://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/viewer.do?hseq=47214&type=part&key=10 (дата звернення 26.04.2026).

223. All About The Youth Volunteer in Korea – DOVOL 1365 URL: <https://www.expatriatekorea.com/article/all-about-the-youth-volunteer-in-korea-dovol-1365.html> (дата звернення 26.04.2026).

224. Regulations of Volunteer Service (State Council of the People's Republic of China, Order No. 685, 2017. <https://www.chinalawtranslate.com/en/regulation-of-volunteer-service/> (дата звернення 26.04.2026).

225. Law on Associations № 5253. URL: <http://www.lawsturkey.com/law/law-on-associations-5253> (дата звернення 26.04.2026).

226. Foundations Law № 5737. URL: <https://webfiles-scl.blackbaud.com/files/support/helpfiles/npocconnect-qa/content/resources/attachments/turkey-law-5737-2008-foundations.pdf> (дата звернення 26.04.2026).

227. Гьокай Озерім, Гюльдан Калем. Трансформація молодіжної роботи з молодими біженцями в Туреччині: перехід від невідкладної допомоги до інтеграційних ініціатив. URL: https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/128053477/YKB-24_Chapter_8_UK.pdf/0a1fc5df-9453-daa2-3754-7f72f5015abf (дата звернення 26.04.2026).

228. Кашицький А. В. Окремі питання правового регулювання волонтерської діяльності. *Правове забезпечення соціальної сфери*: матеріали

XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 28 квітня 2023 р.). Одеса: Фенікс, 2023. С. 272–275.

229. Кашицький А. В. Окремі європейські моделі правового регулювання волонтерської діяльності. *Правова система України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану*: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 21 лютого 2025 р.). Тернопіль: Вектор, 2025. С. 459–461.

230. Brockhaus-Enzyklopädie. 23. Band. Mannheim, 1994.

231. Köbler G. Deutsches etymologisches Rechtswörterbuch. Tübingen: Mohr, 1995. 483 s.

232. Middlemiss S. The cost of kindness: voluntary workers and intern's rights under employment law. URL: <http://openair.rgu.ac.uk> (дата звернення 26.04.2026).

233. Про встановлення загальної системи рівного ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності: Директива Ради Європейського Союзу від 27.11.2000 № 2000/78/ЄС. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=67418

234. URL: <http://www.volunteernow.co.uk/fs/doc/publications/volunteering-and-the-law-information-sheet-2019.pdf> (дата звернення 26.04.2026).

235. Аналіз українського волонтерства на основі методології нових соціальних рухів. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/analiz-ukrayinskoho-volonterstva-na-osnovi-metodolohiyi-novykh-sotsialnykh> (дата звернення 26.04.2026).

236. Мельничук Г. Волонтерство та його розвиток в умовах вищого навчального закладу. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2017. № 33. С. 271–276.

237. Соціально-трудова права і виклики цифровізації: монографія / кол. авт.; за ред Я. В. Сімутіної, М. М. Шумила. Київ: Ніка-Центр, 2023. 348 с.

238. Кашицький А. В. Вплив інформаційних технологій на розвиток волонтерської діяльності. *Правові виклики сучасності: вплив інформаційних*

технологій на приватноправові і публічно-правові відносини: матеріали IV Міжн. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 24 листопада 2023 р.). Чернівці, 2023. С. 268–269.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кашицький А. В. Порівняльно-правовий аналіз системи волонтерської діяльності на прикладі законодавства України та Італії. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць*. 2023. Випуск 97. С. 98–103. <https://doi.org/10.32782/apdp.v97.2023.13>

2. Кашицький А. В. Правова природа волонтерської діяльності як форми благодійництва в системі соціальної підтримки населення. *Наукові праці Київського авіаційного інституту. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Київ: НАУ, 2024. № 1 (70). С. 127–132. <https://doi.org/10.18372/2307-9061.70.18494>

3. Кашицький А. В. До питання про надання волонтерської допомоги вразливим групам населення в системі соціальної підтримки. *Наукові праці Київського авіаційного інституту. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Київ: НАУ, 2024. № 3 (72). С. 146–151. <https://doi.org/10.18372/2307-9061.72.19074>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Кашицький А. В. Правове регулювання волонтерської діяльності в системі соціальної підтримки населення як виклик сучасності. *Правові виклики сучасності: законодавче реагування на геополітичні й історичні проблеми*: матеріали III Міжн. наук.-практ. онлайн конф. (6 грудня 2022 р., м. Чернівці). Чернівці, 2022. С. 254–256.

2. Кашицький А. В. Особливості правового регулювання волонтерської діяльності: український контекст. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку*: матеріали XXVIII Міжнародної науково-

практичної конференції (м. Лімасол, 07 січня 2023 р.). ГО «ВАДНД», 2023. С. 101–105.

3. Кашицький А. В. Правові засади використання волонтерства як універсального соціального інструменту в освітній діяльності. *Зимові наукові читання – 2023: СХVІІІ Міжнародна науково-практична інтернет-конференція* (м. Кропивницький, 6 лютого 2023 р.). Кропивницький, 2023. С. 113–116.

4. Кашицький А. В. Волонтерство у соціальній сфері: аналіз вітчизняного законодавства. *Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір*: матеріали ХІІІ міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 лютого 2023 р.). Київ, 2023. С. 459–461.

5. Кашицький А. В. Окремі питання правового регулювання волонтерської діяльності. *Правове забезпечення соціальної сфери*: матеріали ХІІІ міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 28 квітня 2023 р.). Одеса, 2023. С. 272–275.

6. Кашицький А. В. Волонтерська діяльність молоді в контексті удосконалення законодавства України. *Актуальні питання удосконалення законодавства про працю та соціальний захист*: тези доп. та наук. повідомл. учасників ХІІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 6 жовт. 2023 р.) / уклад. О. Г. Серeda. Харків, 2023. С. 350–354.

7. Кашицький А. В. Розвиток волонтерської діяльності як важливий напрям соціально-правової політики України в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови. *Соціальна правова політика України в умовах воєнного часу та повоєнної відбудови*: всеукр. міждис.наук.-практ. конф. (м. Київ, 10 листопада 2023 р.). Київ, 2023. С. 151–153.

8. Кашицький А. В. Вплив інформаційних технологій на розвиток волонтерської діяльності. *Правові виклики сучасності: вплив інформаційних технологій на приватноправові і публічно-правові відносини*: матеріали ІV Міжн. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 24 листопада 2023 р.). Чернівці, 2023. С. 268–269.

9. Кашицький А. В. До питання про форми благодійництва. *Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи*: матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23 лютого 2024 р.). Тернопіль, 2024. С. 467–469.

10. Кашицький А. В. Соціальний ризик як підстава для надання волонтерської допомоги вразливим групам населення. *VII Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум*: матеріали форуму (м. Київ, 16-17 травня 2024 р.). Київ, 2024. С. 317–319.

11. Кашицький А. В. До питання про волонтерську допомогу внутрішньо переміщеним особам. *Актуальні проблеми трудового права та права соціального забезпечення*: тези доп. та наук. повідомл. учасників XIV Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 220-річчю Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого (м. Харків, 11 жовт. 2024 р.) / уклад. О. Г. Серета, О. М. Ярошенко, О. В. Соловйов; за ред. О. Г. Середи. Харків, 2024. С. 499–503.

12. Кашицький А. В. Правове регулювання волонтерської діяльності як напрям реформування соціального законодавства. *Проблеми реформування соціального законодавства в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови*: матеріали Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Київ, 8 листопада 2024 р.) / за ред. Д. І. Сірохи, С. М. Черноус, І. С. Сахарук; уклад. М. О. Денисюк. С. 158–160.

13. Кашицький А. В. Окремі європейські моделі правового регулювання волонтерської діяльності. *Правова система України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану*: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 21 лютого 2025 р.). Тернопіль: Вектор, 2025. С. 459–461.

14. Кашицький А. В. До питання про місце волонтерської діяльності в системі соціальної підтримки населення. *VIII Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум*: матеріали форуму (м. Київ, 15-16 травня 2025 р.). С. 266–268.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор

з наукових досліджень та трансферу технологій

доктор технічних наук, професор

ГНАТЮК С. О.

08. 2026 року

Комісія у складі:

голова – декан факультету права та міжнародних відносин ДУ «Київський авіаційний інститут», кандидат юридичних наук, доцент ЖУКОРСЬКА Я. М.

члени комісії:

– завідувач кафедри теорії держави і права, конституційного та адміністративного права, кандидат юридичних наук, доцент, МАКЕСВА О. М.

– професор кафедри теорії держави і права, конституційного та адміністративного права, гарант ОНП 081 «Право», доктор юридичних наук, професор КУНСВ Ю. Д.

цим Актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри цивільного права і процесу Факультету права та міжнародних відносин Державного некомерційного підприємства «Державний університет «Київський авіаційний інститут»» КАШИЦЬКОГО Андрія Володимировича на тему: **«Правове регулювання волонтерської діяльності в системі соціальної підтримки населення»** на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» впроваджені в діяльності ДУ «Київський авіаційний інститут».

Проаналізовано основні результати дослідження Кашицького А. В., зокрема, наукові праці, в яких опубліковані теоретичні та практичні положення дисертації:

1. Кашицький А. В. Порівняльно-правовий аналіз системи волонтерської діяльності на прикладі законодавства України та Італії. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць*. 2023. Випуск 97. С. 98–103. DOI: <https://doi.org/10.32782/apdp.v97.2023.13>

2. Кашицький А. В. Правова природа волонтерської діяльності як форми благодійництва в системі соціальної підтримки населення. *Наукові праці Київського авіаційного інституту. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2024. № 1 (70). С. 127-132. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.70.18494>

3. Кашицький А. В. До питання про надання волонтерської допомоги вразливим групам населення в системі соціальної підтримки. *Наукові праці Київського авіаційного інституту. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2024. № 3 (72). С. 146-151. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.72.19074>

У процесі виконання наукового дослідження аспірант взяв участь:

- у кафедральних науково-практичних круглих столах:

«Практична складова у викладанні приватно-правових дисциплін» (13 жовтня 2023 року) з темою доповіді «Інтеграція законодавства про освіту та законодавства про волонтерську діяльність як чинник розвитку молодіжного волонтерства»;

«Актуальні питання приватного права» (17 квітня 2024 року) з темою доповіді «Позитивний зарубіжний досвід правового регулювання волонтерської діяльності»;

«Діджиталізація у навчальному процесі та науковій діяльності в закладах вищої освіти» (3 квітня 2025 року) з темою доповіді «Вплив інформаційних технологій на розвиток волонтерської діяльності»;

- у кафедральному науково-методичному семінарі:

«Сучасні підходи до викладання приватноправових дисциплін» (16 жовтня 2024 року) з темою доповіді «Волонтерська діяльність у системі недержавного соціального забезпечення як важлива складова навчальної дисципліни «Право соціального захисту»;

- у міжнародних науково-практичних конференціях:

III Міжнародна науково-практична конференція «Правові виклики сучасності: законодавче реагування на геополітичні й історичні проблеми» (м. Чернівці, 6 грудня 2022 р.);

XXVIII Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку» (м. Лімасол, 07 січня 2023 р.);

CXVIII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Зимові наукові читання – 2023» (м. Кропивницький, 6 лютого 2023 р.);

XIII Міжнародна науково-практична конференція «Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір» (м. Київ, 24 лютого 2023 року);

XIII Міжнародна науково-практична конференція «Правове забезпечення соціальної сфери» (м. Одеса, 28 квітня 2023 р.);

XIII Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання удосконалення законодавства про працю та соціальний захист» (м. Харків, 6 жовтня 2023 року);

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція «Соціальна правова політика України в умовах воєнного часу та повоєнної відбудови» (м. Київ, 10 листопада 2023 р.);

IV Міжнародна науково-практична конференція «Правові виклики сучасності: вплив інформаційних технологій на приватноправові і публічно правові відносини» (м. Чернівці, 24 листопада 2023 року);

XV Міжнародна науково-практична конференція «Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи» (м. Київ, 23 лютого 2024 року);

VII Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум (м. Київ, 16-17 травня 2024 р.);

XIV Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми трудового права та права соціального забезпечення» (м. Харків, 11 жовтня 2024 року);

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція «Проблеми реформування соціального законодавства в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови» (м. Київ, 8 листопада 2024 р.);

XV Міжнародна науково-практична конференція «Правова система України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану» (м. Київ, 21 лютого 2025 року);

VIII Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум (м. Київ, 15-16 травня 2025 р.).

Сформульовані пропозиції у науковому дослідженні Кашицького А. В. використані в процесі викладання дисципліни «Трудове право та право соціального захисту України» (для бакалаврів спеціальності 081 «Право»).

Комісія розглянула та узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», наукові праці аспіранта Кашицького А. В. та на основі проведеного аналізу зробила висновок, що подана робота містить необхідний теоретичний та методологічний рівень, а також практичну значимість, використовується в науково-дослідних роботах ДУ «Київський авіаційний інститут» під час проведення загально-теоретичних і галузевих досліджень проблем правового регулювання волонтерської діяльності.

Голова комісії

к.ю.н., доцент

Ярина ЖУКОРСЬКА

Члени комісії

к.ю.н., доцент

Олена МАКЕСВА

д.ю.н., професор

Юрій КУНСВ

МІНІСТЕРСТВО У СПРАВАХ ВЕТЕРАНІВ УКРАЇНИ (Мінветеранів)

вулиця Хрещатик, 34, м. Київ, 01001, тел. +38 (063) 688-93-62

E-mail: control@mva.gov.ua, сайт: www.mva.gov.ua, код згідно з ЄДРПОУ 42657144

27.11.2025 № 25398/7/7.1-25 На № _____

від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційної роботи здобувача ступеня
доктора філософії КАШИЦЬКОГО Андрія Володимировича
на тему “Правове регулювання волонтерської діяльності
в системі соціальної підтримки населення”**

Проблема налагодження функціонування ефективного правового механізму соціального захисту ветеранів війни в сучасних умовах набуває особливого значення. Підвищення навантаження на органи державної влади, що опікуються соціальною підтримкою ветеранів через збільшення кількості осіб, які мають статус учасника бойових дій або особи з інвалідністю внаслідок війни, потребує трансформації державної ветеранської політики.

Враховуючи специфіку діяльності Міністерства у справах ветеранів України (далі – Мінветеранів), питання участі волонтерів, як суб'єктів недержавного сектору у наданні соціальної підтримки, є важливим і своєчасним, особливо в період дії воєнного стану, коли волонтерська діяльність стала вагомим інструментом недержавного соціального захисту.

Дисертаційна робота Кашицького Андрія Володимировича на тему “Правове регулювання волонтерської діяльності в системі соціальної підтримки населення” має безпосереднє прикладне значення для діяльності Мінветеранів, оскільки дозволяє запропонувати нові підходи до осучаснення соціальної політики підтримки ветеранів війни.

Актуальність результатів дослідження для Мінветеранів:

1. Активна співпраця держави в особі Мінветеранів і недержавного сектору в особі суб'єктів волонтерської діяльності та утвердження партнерства між ними: формування і реалізація державної політики у сфері соціального захисту ветеранів та членів їх сімей, зокрема забезпечення психологічної реабілітації, соціальної та професійної адаптації, зайнятості, підвищення конкурентоспроможності на ринку праці, а також санаторно-курортним лікуванням, житлом, в умовах дефіциту ресурсів стає досить проблемним завданням та висуває необхідність пошуку шляхів зниження навантаження на державний бюджет. Тому нагальним є залучення суб'єктів волонтерської діяльності у наданні такої підтримки. Результати дисертаційного дослідження Кашицького Андрія Володимировича дозволяють врахувати слушні пропозиції з оптимізації надання соціального захисту ветеранів та членів їх сімей в контексті співпраці з громадськими об'єднаннями, зокрема волонтерськими

організаціями щодо визначення та реалізації пріоритетних напрямів державної політики з питань, що належать до компетенції Мінветеранів.

2. Покращення взаємодії з іншими державними органами: Мінветеранів відповідно до покладених на нього завдань координує з питань, віднесених до його компетенції, здійснення органами виконавчої влади та у випадках, передбачених законом, органами місцевого самоврядування, заходів з питань соціального захисту ветеранів та членів їх сімей. Тому слушною є пропозиція дисертанта щодо забезпечення ефективної співпраці між органами місцевого самоврядування та волонтерськими організаціями, волонтерами. Це дозволить поєднати адміністративні ресурси, можливості існуючої в громаді інфраструктури із мобільністю, гнучкістю, адаптивністю волонтерських структур. На прикладі співпраці із волонтерами йдеться про можливість з боку органів місцевого самоврядування надавати їм необхідну інформацію, приміщення, сприяти логістиці, здійснювати юридичний супровід тощо. В свою чергу волонтери забезпечать потребу в кадрах та більш прогресивний та гнучкий погляд на подолання впливу того чи іншого соціального ризику.

Основні висновки та рекомендації, що можуть бути використані Мінветеранів:

- Удосконалення нормативно-правової бази, оскільки значна кількість нормативно-правових актів щодо надання пільг та послуг ветеранам війни дублюють один одного, що вносить плутанину в процес забезпечення їх прав та свобод.

- Оптимізація механізмів надання соціальної підтримки ветеранам війни, оскільки значна кількість органів державної влади, що опікуються питанням надання послуг і пільг, призводить до розмитості відповідальності, чому сприяє й недостатнє кадрове забезпечення соціальних служб та неефективність надання соціальних послуг.

- Правове забезпечення взаємодії Мінветеранів, органів місцевого самоврядування та волонтерів, адже наразі вона здійснюється, переважно, на підставі індивідуальних домовленостей, меморандумів про співпрацю, угод, грантів. Системний правовий механізм такої співпраці на сьогодні відсутній, тому нагальним є правове забезпечення всіх процедур такого партнерства.

Практичне впровадження результатів дослідження:

1. Адаптація рекомендацій до специфіки Мінветеранів: рекомендації Кашицького Андрія Володимировича щодо правового регулювання волонтерської діяльності можуть бути використані для розробки внутрішніх нормативних актів Міністерства щодо соціального захисту ветеранів війни.

2. Підвищення інституційної спроможності та утвердження партнерства між державним та недержавним сектором: впровадження сучасних європейських підходів до правового регулювання волонтерської діяльності дозволить Міністерству підвищити свою здатність реагувати на нові виклики у сфері соціального захисту ветеранів.

Висновок:

Результати дисертаційної роботи Кашицького Андрія Володимировича є актуальними та мають важливе практичне значення для Мінветеранів. Впровадження цих рекомендацій дозволить значно удосконалити систему соціальної підтримки ветеранів війни. Це забезпечить сталість, прозорість та правову визначеність взаємодії Мінветеранів, органів місцевого самоврядування та волонтерів, що сприятиме функціонуванню ефективної системи соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей.

В.о. державного секретаря, начальник
відділу мережі ветеранської підтримки

Юрій БУТЕНКО

МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ
УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ
ІНСТИТУТ ФІНАНСОВОЇ
ПОЛІТИКИ

вул. Університетська, 31, м. Ірпінь,
Київська область, 08205,
26.01@dpu.edu.ua

MINISTRY OF FINANCE
OF UKRAINE
STATE TAX
UNIVERSITY
RESEARCH INSTITUTE
OF FINANCIAL
POLICY

31 Universytetska St., Irpin,
Kyiv region, 08205,
26.01@dpu.edu.ua

10.12.2025 № 260486/Кр-3-25
на _____

ДОВІДКА

Результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри цивільного права і процесу факультету права та міжнародних відносин державного некомерційного підприємства «Державний університет «Київський авіаційний інститут» КАШИЦЬКОГО Андрія Володимировича на тему «Правове регулювання волонтерської діяльності в системі соціальної підтримки населення» впроваджені у діяльність Науково-дослідного інституту фінансової політики Державного податкового університету Міністерства фінансів України.

Рекомендації та наукові висновки автора використано при здійсненні науково-дослідних розробок, науково-аналітичної діяльності, підготовки та проведення тренінгів, а також наукових і організаційних заходів для фахівців у сфері фінансової політики.

Зокрема, у межах результатів дисертаційної роботи підготовлено пропозиції щодо оптимізації впровадження механізму фінансування державою та місцевою владою соціальних послуг недержавними надавачами, до яких належать і волонтери. Волонтерські організації часто заповнюють прогалини державної системи, втім їх діяльність потребує належного фінансування, а згідно з бюджетним законодавством України бюджетні видатки на надання соціальних послуг можуть виділятися через державні програми соціального забезпечення тільки для державних установ. Законодавчої можливості спрямувати ці кошти до позабюджетних установ (наприклад, надавачів недержавного сектора) не передбачено. Наукові рекомендації автора спрямовані на забезпечення рівності доступу в одержанні фінансування для державних і недержавних надавачів. Фінансові та матеріально-технічні обмеження становлять значну перешкоду для розвитку волонтерства, адже багато волонтерських організацій працюють із мінімальними бюджетами, що обмежує їхні можливості щодо реалізації проєктів, навчання волонтерів і забезпечення їх необхідними ресурсами.

Також видається доцільним закріпити в законодавстві механізм фінансування недержавних надавачів соціальних послуг за допомогою інших джерел, наприклад, грантів, субсидій, державних позик, податкових пільг тощо. Це позитивно вплине на розширення мережі надавачів, зумовить виникнення конкуренції, що позначиться на якості соціальних послуг і їх доступності для населення.

Впровадження цих рекомендацій дозволить значно удосконалити систему соціальної підтримки населення.

Директор НДІ фінансової політики ДПУ
Міністерства фінансів України,
кандидат юридичних наук, доцент

Alła Diduk

Алла ДІДУК

Державний податковий університет	
Підпис	засвідчую:
<i>Alła Diduk</i>	Учений секретар
<i>Геннадій Васильович Селодня</i>	
«	20